

—Людзьмі звацца!

Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

5

САКАВІКА
1993 г.
№ 10 (3680)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ
3 рублі

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

КАСЦЁЛ СВ. ТРОЙЦЫ— ВЕРНІКАМ

Адкрыты ліст сп. С. Шушкевічу, В. Кебічу і Я. Вайтовічу ад парафіян касцёла св. Тройцы, што на Залатой Горцы ў Менску.

СТАРОНКІ 3—4

«НЯГОЖА ПОЎЗАЦЬ НА КАЛЕНЯХ...»

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ: «Нашы мужчыны ніколі не мелі магчымасці кіраваць сваім народам: за іх гэта рабілі больш дужыя суседзі».

СТАРОНКА 5

МАКСІМ ГАРЭЦКІ І НАШ ЛЁС

На пытанні анкеты «ЛіМа» адказваюць Уладзіслаў РУБАНАЎ і Міхась МУШЫНСКІ.

СТАРОНКА 6

«СВАБОДА ВЫМАГАЕ КУЛЬТУРЫ...»

Гутарка з кінакрытыкам, доктарам філалагічных навук Ефрасінняй БОНДАРАВАЙ.

СТАРОНКІ 10—11

СМЕРЦЬ КУЛЬТУРЫ

«Лісты да сябе» Сяргея ДУБАЎЦА і «Нечаканыя нататкі» Юрася ЗАЛОСКІ.

СТАРОНКІ 14—15

МАЎЧАННЕ БЫЛО НАДТА ДОЎГАЕ...

Успамін пра Міколу РАВЕНСКАГА.

СТАРОНКА 16

Дыпламант міжнароднага конкурсу Ганна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Фота У. ПАНАДЫ.

ЧЫМ ЗДЗІЎЛЯЦЬ БУДЗЕМ?

Адраджэнцы. Чытаючы пра іх у крыніцах гістарычнага мінулага, мы бачым у гэтых постацях узлёты духу нацыі. І міжволі ахоплівае душэўная трапятлівасць, калі прычыняешся да іхняй спадчыны. Глыбей знаёмчыся з эпохай, асяроддзем, пачынаеш разумець, што жыццё гэтых людзей было звычайнае, хутчэй нават будзённае — са сваімі складанасцямі ды клопатамі. Арэол узнікаў потым, часцей пас-

ля смерці. Згадайма жыццёвы шлях Скарыны, філаматаў, нашаніўцаў...

У старажытнасці казалі: «Барані Божа жыццё ў «цікавы» час». Не працягу многіх і многіх дзесяцігоддзяў беларусы ж і жылі ў «цікавы» час. Вось і зараз ён надышоў. Ды толькі такі час і нараджае асобаў чуйных, якія вызначаюць маральны пульс эпохі. І, верагодна, наступнікі нашы знойдуць і ў на-

шай сучаснасці, а для іх — у мінуўшчыне, такіх асобаў. Жывуць яны сярод нас, нашы сучаснікі, ходзяць па адных з нашых вуліцах, пакутуюць у чэргах і... пераўвасабляюцца ў творчасці.

Праз творчасць канкрэтных людзей спазнаём мы гісторыю культуры народа. Пра аднаго з сучаснікаў, шаноўна чытач, гэтыя нататкі...

(Працяг на стар. 10—11).

Кола Дзён

З першых дзён сакавіка нас зноў закружыў віхор павышэння цэн. Тлумачэнне празвічае: трэба абараніць рынак краіны ад вывазу прадуктаў у суседнія дзяржавы, дзе яны даўно значна даражэй. Прынамсі гэта, як апраўданне «непапулярных мер», прагучала на ўрадавым дакуменце... Гонка цэн працягваецца. Цяпер ужо міждзяржаўная. Прычым умовы дыктуюць Беларусі суседзі (і не толькі Расія). І не бачна ёй, гэтай гонцы, канца. Бо беларускі ўрад слаба рупіцца пра тое, каб сапраўды абараніць, свой рынак гэтак, як робіцца ў цывілізаваным свеце, каб напрацоўваць сувязі ў вольным свеце і пазбавіцца пятаў расійскага «рынку». Беларускі ўрад спачатку стрымлівае рост цэн, а потым «вымушана» павышае іх на ўжо абаранай краіне. Вось і ўся нашая «незалежная» эканоміка...

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

У Цюмень з'ехаліся прадстаўнікі дзяржаў былога СССР, каб разам вырашыць праблемы забеспячэння сваіх краін нафтай і газам. Расійскі прэм'ер-міністр В. Чарнамырдзін на сустрэчу не прыехаў, спаслаўшыся на хваробу — грип. Зрэшты, і без таго — гаранты, што Расія будзе строга прытрымлівацца прынятых пагадненняў, ніхто не даў бы. Музыку перанайшаму заказвае яна.

НАВІНА ТЫДНЯ

Беларускія пашпарты пачнуць выдаваць мінчанам з пачатку 1994 года — паведаміў рэспубліканскі друк. Паліграфічнае абсталяванне для іх выпуску ўжо завезена на Беларусь. Застаюцца дробязі: зацвердзіць узор пашпарта грамадзяніна Рэспублікі Беларусь, вырашыць канчатковы, якім яму быць — сапраўды беларускім, альбо міждзяржаўна-інтэрнацыянальным, каб «нікога не пакрыўдзіць».

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

«Апошнім часам нам сталі вядомыя факты, якія сведчаць аб сур'ёзных злоўжываннях пры выкарыстанні дзяржаўных валютных сродкаў. У прыватнасці. Кантрольная палата нядаўна разгледзела справу аб незаконным выкарыстанні Міністэрствам аховы здароўя і камерцыйнымі структурамі 3 млн. долараў, адпущаных на закуп найбольш неабходных лекаў і медыцынскага абсталявання. У выніку праверкі высветлілася, што сумнеўныя здзелкі ажыццяўляліся з санкцыі Старшыні Савета Міністраў Вячаслава Кебіча і пры непасрэдным удзеле ягонай жонкі Алены Кебіч, якая прадстаўляла інтарэсы сваёй камерцыйнай фірмы. Аднак многія акалічнасці засталіся нявысветленымі, бо Кантрольная палата ў межах сваіх функцый разглядала пераважна фінансавы бок гэтай справы, але не закранала іншыя істотныя пытанні. Дашь адказ на іх можа і павінна парламенцкае расследаванне. Таму мы настойваем на неадкладным стварэнні Прэзідыумам Вярхоўнага Савета Часовай дэлегацыі камісіі, якая б усебакова вывучыла гэтую справу...»

(Са звароту васьмі народных дэпутатаў Рэспублікі Беларусь да Старшыні Вярхоўнага Савета Станіслава Шушкевіча, членаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета).

ВІЗІТ ТЫДНЯ

Беларусь наведваў міністр замежных спраў Румыніі Т. Мелешкану. Галоўным вынікам яго візіту стала парафіраванне праекта дагавора аб дружбе і супрацоўніцтве паміж Беларуссю і Румыніяй, які будзе падпісаны падчас візіту С. Шушкевіча ў Бухарэст.

«СВЯТА» ТЫДНЯ

Беларуская міліцыя ўпершыню адзначыла сваё прафесійнае свята. Ім стаў дзень 4 сакавіка, у які ў 1917 годзе была створана ў Мінску народная міліцыя.

СУСТРЭЧА ТЫДНЯ

У зале прыёму Мінскага гарсавета адбылася сустрэча старшыні Мінгарсавета з прадстаўнікамі творчых саюзаў рэспублікі. Ва ўмовах рынку работнікам культуры, літаратуры і мастацтва без дапамогі дзяржавы не абысціся. З гарадскога бюджэту зараз фінансуюцца два тэатры — музыкамедыі і «ДЗЕ-Я». Паабяцана, што не застануцца па-за ўвагай і сённяшнія клопаты творцаў.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

У Акадэміі навук Беларусі адбыўся агульны сход. Докладчыкі гаварылі пра нацыянальную самасвядомасць беларусаў (В. Каваленка) і мінеральныя рэсурсы Беларусі (А. Мацвееў). Ці не ўпершыню на такім форуме прагучала, што нацыяналізм — гэта ёсць клопат пра нацыянальны інтарэсы і менавіта нацыяналізму ярка і не хопяе сёння беларусам.

КАНФУЗ ТЫДНЯ

Камуністы Беларусі адзначылі 95-годдзе першага з'езда Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі, які некалі адбыўся ў Мінску. З сакавіка яны сабраліся каля доміка на набярэжнай Свіслачы. Пастаялі каля яго і разышліся: дом-музей быў зачынены на выхадны.

У ТВОРЧЫХ САЮЗАХ

ШЛЯХ БЕЗ ГРЭКАЎ І ВАРАГАЎ

Днямі ў Рызе адбылася чарговая сустрэча між беларускімі і латышскімі літаратарамі. Распрацаваны праект дамовы аб творчым супрацоўніцтве між Саюзам пісьменнікаў Латвіі і Саюзам пісьменнікаў Беларусі. Вырашана свае адносіны ладзіць на ўзаемнае ўзбагачэнне нацыянальных культур, падтрымліваць імкненні суайчыннікаў вывучаць беларускую і латышскую мовы дзеля перакладчыцкай дзейнасці, спрыяць публікацыі перакладаў, асабістым кантактам творцаў.

Выказана згода праводзіць рэгулярны абмен інфармацыяй і публікацыямі паміж выданнямі «Ракстніека Вардс» («Слова пісьменніка»), «Карогс» («Сцяг») і «Літаратура і мастацтва», «По-

лым», раз у два гады (то ў Мінску, то ў Рызе) сустракацца літаратарам для агляду творчых здзяйсненняў, засваення спадчыны спадкаемцаў, якія ўнеслі важкі ўклад у культурны фонд абедзвюх дзяржаў (Яніса Райніса, Баляслава Брэжгі, Эдуарда Саленіка, Кастуся Езавітэва, Пятра Мірановіча, Сяргея Сахарова і іншых).

Саюз пісьменнікаў Латвіі бярэ на сябе абавязкі хадайнічаць перад сваім урадам аб фінансаванні «Латышка-беларускага слоўніка» (складальнік Мірдза Абала), падтрымліваць Таварыства беларускае культуры «Світанак», прадастаўляючы сябрам Таварыства памяшканне, арганізуючы з ім сумесныя

культурныя мерапрыемствы.

У сваю чаргу Саюз пісьменнікаў Беларусі будзе спрыяць беларускім суполкам у Рызе і Даўгапілсе, творчаму росту іх таленавітых прадстаўнікоў.

Падчас абмеркавання дамовы прысутнічалі наш даўні сябар, паэт і перакладчык Віктар Ліўзэміек, рэдактар літаратурнай газеты «Ракстніека Вардс» Яніс Рамба, сябра Рады Таварыства «Світанак» мастак Вячка Целеш... Старшыня Саюза пісьменнікаў Латвіі Віктар Авоцьніш выказаў надзею, што пісьменніцкія арганізацыі дзвюх суседніх дзяржаў змогуць зноў вярнуцца да нармальнага, калегіяльнага культурнага сувязяў.

Сяргей ПАНІЗНІК.

БУДУЧЫНЯ НЕЗАЛЕЖНАЙ БЕЛАРУСІ

«Філасофска-прававая канцэпцыя адроджэння Беларусі» — тема тэарэтычнай канферэнцыі, якая была наладжана Мінскай гарадской радай Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі ў мінулую суботу 27 лютага ў будынку Акадэміі мастацтваў.

Прысутныя з цікавасцю праслухалі даклады доктара філасофскіх навук У. Конана і старшыні Рады БСДГ, народнага

дэпутата Рэспублікі Беларусь А. Трусава, у якіх былі разгледжаны асноватворныя пытанні, звязаныя з будучыняй незалежнай Беларусі, яе сацыяльна-эканамічным, палітычным і нацыянальна-культурным развіццём.

Пасля канферэнцыі адбыўся справядачна-выбарчы сход рэгіянальнай арганізацыі партыі.

М. З.

ДАПАМОГА

...І МАЛІЦЕСЯ, І ЛЯЧЫЦЕСЯ

Салідную валютную падтрымку атрымалі вернікі праваслаўнай царквы, што будзеца ў Магілёве. Лідэр беларускай суполкі з горада Кліўленда (ЗША) Янка Ханенка ад імя свайго шэфу, віцэ-прэзідэнта кампаніі «Стайн карпарэйшн» Марка Глэзгава перадаў ім 5 тыс. амерыканскіх долараў. Та-

кую ж суму «Стайн карпарэйшн» ахвяравала і на закуп неабходнага абсталявання для Мінскай гарадской гемацалагічнай бальніцы. У абодох выпадках актыўны ўдзел у гэтай высакароднай справе браў народны дэпутат Беларусі Уладзімір Новік.

Вацлаў БАГДАНОВІЧ.

ГОЛАС НАШ ЧУЦЕН ДАЛЕКА

Вобраз Еўропы — з удзелам Беларусі

Напрыканцы лютага ў Будапешце прайшоў пасяджэнне ўстаноў — заснавальнікаў Федэрацыі навукова-даследчых інстытутаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы (зарганізавана ўвосень мінулага года). Беларусь у Федэрацыі прадстаўляе Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны.

На гэты раз да суполкі вучоных-еўраполагаў з Польшчы, Украіны, Венгрыі, дэлучыліся навукоўцы Чэхіі, Славакіі, Славачкі і Харватыі. Сябры навуковай Федэрацыі абмеркавалі статут арганізацыі, кірункі супольных навуковых даследаванняў. Галоўная задача Федэрацыі, як зазначыў у інтэр'ю карэспандэнт «ЛіМ»

супрацоўнік Скарынаўскага цэнтра А. Анціпенка, што браў удзел у Будапешцкай сустрэчы, — фармаванне новага культуралагічнага вобраза Еўропы — у межах ад Нямеччыны да Расіі, даследаванні супольнай культурнай спадчыны краін-удзельніц, узаемаазамяжленне навукоўцаў розных краін. Плёнам гэтага азнаямлення павінен стаць сацыяльна-рэлігійны атлас Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, падручнікі.

Увосень г. г. сябры Федэрацыі прымуць удзел у калектыве «Францыя — Цэнтральная і Усходняя Еўропа», што пройдзе ў Парыжы.

Наш кар.

АНОНС

«Магутны Божа»

Пад такой назвай 13—17 ліпеня ў Магілёве пройдзе міжнародны фестываль духоўных спеваў.

З мэтай аб'яднання маладога пакалення розных краін і народаў у горадзе Магілёве плануецца правесці фестываль духоўных спеваў «Магутны Божа». Гэты фест будзе папулярныяваць малітвы людзей у песнях і псалмах, народзіць прагу да прыгажосці духоўных святых у сэрцах людзей. Арганізатары сапраўдна запавашаюць у Магілёў усіх хрысціян незалежна ад поглядаў.

У фэсце могуць браць удзел салісты і ансамблі, хоры і г. д., якія падалі заяўку да 30.05.1993 года. У заяўцы патрэбна напісаць пісьмовую згоду на ўдзел у фестывалі, прозвішча кіраўніка, выканаўцаў, пазначыўшы дату і месца нараджэння, дакладны адрас кожнага з іх, а таксама тры назвы кон-

курсных твораў з пазначэннем аўтараў слоў і музыкі. Пры патрэбе музычнага суправаджэння абавязкова даслаць ноты.

Удзельнікі прыбываюць у Магілёў 11 ліпеня 1993 года. Арганізатары забяспечваюць удзельнікаў гукавым узмацненнем, музычным абсталяваннем, арганам і па жаданні акампанементам камернага аркестра, харчаваннем і начлегам.

У рамках фестывалю будзе мець месца так званая «Евангелізацыя-2000» пад назвай «Сус учора, сёння і заўтра». Удзельнікі фэсту будуць мець магчымасць выехаць у наваколльня мясціны з песнямі і Хрыстовым сведчаннем.

Праграма фэсту: дні 11—13 ліпеня прызначаны для спроб і апрацавання канцэртаў, рэпе-

АДУКАЦЫЯ

ЛІТАРАТУРА СВЕТУ

Вось ужо два гады ў васьмым — адзінаццатым класах ліцэя пры Беларускай гуманітарнай адукацыйна-культурным цэнтры вывучаецца 408-гадзінны курс літаратуры народаў свету, распрацаваны выкладчыкамі ліцэя, кандыдатамі філалагічных навук Л. Баршчэўскім і П. Васючэнкам. Нядаўна Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь зацвердзіла новы варыянт праграмы гэтага курса. Яе пачала друкаваць «Настаўніцкая газета». Заўважым: руская літаратура ў гэтай праграме разглядаецца ў кантэксце сусветнай літаратуры.

...І СЛОЎНІК!

Ды не абы-які, а «Расейска-беларускі хімічны слоўнік». Ці трэба шмат казаць, наколькі патрэбна сёння гэтае выданне. Падрыхтавала слоўнік Задзіночанне беларускіх студэнтаў (уладальнікі А. Глушко, А. Ставецкі, А. Бокун), а выпусціла яго Нацыянальная выдавецкая кампанія «Беларусь-тэхналогія».

Калектыв укладальнікаў, Рада ЗБС выказваюць шчырую падзяку народнаму дэпутату Рэспублікі Беларусь У. Новіку, прэзідэнту фірмы «Дайновал» А. Палюховічу, прэзідэнту фірмы «Беларусь-тэхналогія» В. Багдановічу, нашаму суайчынніку з Францыі М. Навумовічу, без дапамогі якіх гэтае выданне не пабачыла б свет.

Дарэчы, слоўнік (у ім 2 тысячы тэрмінаў) можна набыць, звярнуўшыся па адрасе: 220052, Мінск, В. Няжрасава, дом 35, корпус 1, кв. 68, тэл. 31-73-70, 31-90-88, 62-93-75.

тыцый і апрацоўкі харэаграфіі, рэжысуры, сцэнаграфіі. У наступныя дні зранку малітвы і Еўхарыстыя, днём выступы на вуліцах горада і наваколлі, вечары — конкурсныя канцэрты.

Фестываль будзе суправаджаць рознымі культурнымі імпрэзамі: тэатральнымі прадстаўленнямі, выставамі мастакоў, разьбяржоў і г. д.; чытаньнямі, дыскусіямі на біблейскую і тэалагічную тэматыку. Хай адгукнуцца і прымуць удзел тыя, хто жадае паказаць свае творы: выяўленчыя, разьбы, пазэі, фатаграфіі (на рэлігійную тэму).

Арганізатары фестывалю шукваюць фундатараў (спонсараў) і будуць рады ўсім, хто жадае дапамагчы матэрыяльна.

Адрас арганізацыйнага камітэта: 212014, г. Магілёў, вул. Камсамольская, 4. Т. 22-19-93, 22-19-84 [8-0222]. Ксёндз-пробашч касцёла св. Станіслава Уладзіслаў БЛІН.

Уладзімір СКАРЫНКІН

Маналог жанчыны

Жанчына я. З рабра Адама
Мяне стварыў калісьці Бог.
Жанчыну заў прыгожай Дамой
Узнёслы закаханы Блок.

Неўраўнаважанасць, каварства,
Бяздумнасць уласцівы мне.
Не раз я прамыяла царства
На рай з хлапцом у будане.

Мяне ні кпіны, ні знявага,
Ні нагаворы без прычын
Так не абразыць, як няўвага
І абьякаваць мужчын.

Высной ніякіх не рабіце,
А лепей падайте да ног
І ўсёй душой мяне любіце
Такой, якой прыдумаў Бог.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

ЁСЦЬ ПРАПАНОВА...

Мне хацелася б выказацца з нагоды рашэння Вярхоўнага Савета аб «індэксацыі» ўкладаў насельніцтва ва ўстановах Ашчаднага банка Рэспублікі Беларусь. Вельмі ўжо выдзяляецца гэтае рашэнне на агульным даволі невыразным фоне дзейнасці гэтага органа ўлады. Матэматычная формула па сваёй прастаце набліжаецца да лепшых узораў часоў ваеннага камунізму і раскулачвання сялянства. Цікава было б даведацца, як бы рэагавалі паважаныя таварышы дэпутаты, калі б па падобнай формуле «індэксавалі» іхнія пабудаваныя за час дэпутатства катэдры: адабралі з прадастаўленнем іншай плошчы ў п'яціразовым памеры, калі яна не перавышае адзін квадратны метр.

Між тым сродкі для цывілізаванага вырашэння гэтага пытання ёсць, і гэта паважаным дэпутатам добра вядома. У якасці ці не галоўнага аргумента аб немагчымасці ў нашай краіне прыватызацыі на «возмездной» аснове называецца тое, што на кніжках у насельніцтва маецца толькі пяць працэнтаў ад сумы, у якую ацэньваюцца аб'екты, якія падлягаюць прыватызацыі. Вось тут бы і прыняць адзінае справядлівае рашэнне: выдочы ўкладчыкам Ашчаднага банка на кожную, скажам, тысячу рублёў па стану на 1 студзеня 1991 года прыватызацыйныя чэкі наміналам, які быў бы якраз узгоднены з агульнай вартасцю прыватызуемых аб'ектаў — пры гэтым, магчыма, пакінуўшы нейкую долю дзяржаўнай маёмасці для прыватызацыі на «безвозмездной» аснове. Такі

падыход не аказаў бы ніякага інфляцыйнага ўздзеяння і быў бы значна бліжэйшы да справядлівасці, чым расійская формула «ўсім пароўну». На самай справе, што такое ўклады грамадзян ва ўстановах Ашчаднага банка, як не дзяржаўны доўг, за які дзяржава павінна адказваць, як пісалася на савецкіх рублях, «всем достойным». Хаця — што гэта ў нас за дзяржава, якую трэба ўгаворваць аддаць свайму народу запэчычане? У верхніх шэрагах улады заклочаны толькі адным — каб было ціха яшчэ адзін год, а пасля гэтага можна і «на заслужаны адпачынак». Тым часам адносна дэбраты апошняга часу якраз і заснаваны на ўсенародным спажыванні накупленню, якія мелі найбольш працавітыя прадстаўнікі гэтага самага народа. І што нас чакае тады, калі ўсё гэтае добра будзе паспяхова праедзена? Наўрад ці ў каго з новых раскулачаных застанецца жаданне гэтак жа шчыра працаваць на дзяржаву, якая яго абабрала. Новыя паганятыя спадзяюцца, мабыць, прымусяць людзей працаваць проста за кавалак хлеба ці мяса, аднак жа ўсякае дзеянне выклікае роўнае яму процідзеянне. Так што не самыя лепшыя варункі для жыцця і працы рыхтуе цяперашні склад нашага парламента сваім наступнікам. У сувязі з гэтым, на маю думку, больш акрэслена павінны выступаць па эканамічных пытаннях прадстаўнікі дэмакратычных колаў. Нехта павінен узяць ініцыятыву, інакш прайграўшымі акажуцца ўсе.

А. УРБАНОВІЧ.
г. Гомель.

Касцёл св. Тройцы—вернікам

АДКРЫТЫ ЛІСТ

Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь
сп. С. ШУШКЕВІЧУ,

Старшыні Савета Міністраў
сп. В. КЕБІЧУ,
міністра культуры
сп. Я. ВАЙТОВІЧУ

Парафіяне касцёла св. Тройцы, што на Залатой Горцы ў Менску, ужо не раз звярталіся да ўлад з просьбай перадаць гэты касцёл, адзін з нямногіх на Беларусі, дзе богаслужэнне адбываецца па-беларуску, з балансу дзяржаўнай філармоніі на баланс парафіяльнае рады з дамоўленасцю аб выкарыстанні святыні і як арганнае залы.

Міністэрства культуры двойчы (адказы за 10.07.92 і 23.09.92) адмовіла вернікам, абяпіраючыся на тое, што:

1. Перадача касцёла вернікам азначае скасаванне канцэртнае залы і страту наштоўнага аргану, што супярэчыць закону «Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь», арт. 16, частка IV.
2. Міністэрства не мае падстаў прымусяць Белдзяржфілармонію перадаць правы ўладальніка іншай арганізацыі. Таму што, як уладальнік, філармонія ў 1978—1984 гг. уклала ў рэстаўрацыю і на абсталяванне вялікіх сродкі, у выніку чаго балансавы кошты будынка павялічыліся ў 23 разы, і склаў 19 млн. 476 тыс. 607 руб.
3. Культура, як і царква, пачне страціць страты і не ў стане задаволіць просьбу вернікаў, бо не мае магчымасці будаваць новую канцэртную залу.

Не можам згадзіцца з такою аргументацыяй, і мусім паведамаць наступнае:

1. Вяртанне касцёла вернікам ніякім чынам не азначае немагчымасць правядзення арганнага канцэртаў і, тым больш, страту наштоўнага аргану. Арган па паходжанні чыста касцельны інструмент і ва ўсім свеце, за рэдкім выключэннем, менавіта ў касцёлах праводзяцца арганнае канцэрты. Не варта паважнаму Міністэрству культуры і Белдзяржфілармоніі рабіць выгляд, нібыта падобная праблема нідзе да іх не вырашалася.

І ў Нотр Дам дэ Пары, і ў Кёльнскім Саборы, і ў Катэдральнай Віліні — ва ўсіх святых, якія з'яўляюцца маёмасцю рыма-каталіцкай царквы, так як і наш касцёл, што на Залатой Горцы, не вернікі прыстаўваюць да канцэртаў, а расклад канцэртаў прыстаўваюць да векавечнага парадаку святой імшы. Гэты механізм узаемдзеяння набажэнстваў і канцэртнай дзейнасці класічнага рэпертуару цалкам гарманічны і дасканала адпрацаваны, даўно і паўсюдна выкарыстоўваецца. Такім чынам, прапанова вернікаў не супярэчыць закону «Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь».

Яшчэ раз заклікаем Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь не быць такім сумным выключэннем у цэнтры Еўропы.

2. Міністэрства культуры мае падставы прымусяць Белдзяржфілармонію, калі тая будзе супраць, перадаць правы ўласніка парафіяльнай радзе касцёла св. Тройцы, таму што, пачынаючы з даваеннага часу (падчас вайны парафіяне яшчэ рабілі ремонт касцёла), менавіта на баланс вышэйзгаданага міністэрства знаходзіўся наш касцёл.

Грошы, за якія рабілася рэстаўрацыя ў 1978—1984 гг., былі выдзелены менавіта з бюджэту міністэрства. Трэба ўлічыць і тое, што гэтыя грошы не зароблены міністэрствам, а пералічаны з рэспубліканскага бюджэту мэтамакіравана, на рэстаўрацыю, і што грошы гэтыя

народныя, заробленыя і вернікамі-каталікамі ў тым ліку. Трэба заўважыць, што адрозненне ва ўважлівасці сродкі адпусціліся на рэстаўрацыю пашкоджаных архітэктурных помнікаў і на лініі міжнародных арганізацый.

Прыгадайма і тое, што прычына занябання і разграблення нашае святыні — менавіта дзеянні дзяржавы. У выніку чаго бяследна знік з нашага касцёла не толькі арган, які там быў, але і каштоўныя алтары, барэльефныя стацыі і ўся касцельная маёмасць, разам з ксяндзом-пробашчам. Былі зруйнаваны каталіцкія могілкі, дзе на працягу некалькіх стагоддзяў менчuku хавалі і аплакавалі сваіх блізкіх людзей. Таму праведзеная коштам дзяржавы рэстаўрацыя, нават калі б яна праводзілася з мэтай вярнуць вернікам украдзенае ў іх, не вартае і долі страчанага.

Таму недарэчна было пачуць у памішанні камісіі ВС РБ па адукацыі і захаванні гісторыка-культурнай спадчыны на сумесным пасяджэнні прадстаўнікоў Міністэрства культуры, Белдзяржфілармоніі і касцельнае рады ад намесніка старшыні вышэйзгаданага камісіі сп. А. Трусава, што сучасныя ўлады не нясуць ніякай адказнасці за дзейнасць улады-папярэдніцы. Хаця агульнавядомая рэч у міжнароднай практыцы, што любая ўлада ў любой краіне свету з'яўляецца прававой спадкаемцай улады-папярэдніцы.

Пераемнасць улады і пераемнасць адказнасці — рэчы непадзелныя. Тут нават не варта прыгадаць павяненую ФРГ. Можна задаволіцца зусім блізім прыкладам. Кіраўнік судзейнай Украіны просіць афіцыйна прабачэння ў трыццятую краіну за масавыя забойствы на Украіне падчас II Сусветнай вайны, што з'явілася абавязковым пунктам дыпламатычнага пратаколу пры завязванні адносін у поўным аб'ёме. На вялікі жаль, такая логіка чамусьці ядомая не ўсім нашым дзяржаўным мужам.

Цалкам праігнараваным застаўся Зварот вядомых дзеячаў беларускай культуры, старшыні палітычных партый, рухаў, грамадскіх арганізацый, беларускай інтэлігенцыі ў падтрымку вырашэння пытанняў, звязаных з перадачай касцёла і прыкасцельнай тэрыторыі рыма-каталіцкай парафіі св. Тройцы г. Менска. Між іншым, гэты Зварот быў падпісаны і старшыней камісіі Вярхоўнага Савета па адукацыі, культуры і захаванні гісторыка-культурнай спадчыны Нілам Гілевічам, што было праігнаравана ягоным намеснікам і светлай памяццю Міхасём Александравічам Тначом, пасадку якога цяпер займае вышэйзгаданы сп. Трусаў у БСДГ.

І, нарэшце, міністэрства проста ўводзіць у зман, заяўляючы ў сваім адказе № 01-08/1-83 ад 23.09.1992 г., што «...Белдзяржфілармонія з 1978 па 1984 г. уклала ў рэстаўрацыю і абсталяванне канцэртнай залы вялікія сродкі, у выніку балансавы кошты павялічыліся ў 23 разы і склаў 19 млн. 476 тыс. 607 руб.». Нават здаровай логікі хапае, каб зразумець, што ніякі ремонт, у тым ліку і рэстаўрацыя, не ў стане павялічыць балансавы кошты ў 23 разы. За выключэннем штучнага зніжэння балансавога кошту, калі новым гаспадарам маёмасць дастаецца шляхам экспропрыяцыі і нічога ім не каштуе. Тым больш, што да рэстаўрацыі будынак касцёла паспяхова выкарыстоўваўся Міністэрствам культуры, як кнігасховішча бібліятэкі імя Леніна. Натуральна, што нават па матэры-

яльных затратах рэстаўрацыя функцыянуючага кнігасховішча зусім не тое самае, што новае будаўніцтва 23 новых аб'ектаў у тым жа аб'ёме, улічваючы вельмі складаную і матэрыялаёмкую тэхналогію касцельнага будаўніцтва.

Але не будзем жахаць на відэочнае, а прывядзём канкрэтны факт коштаў будаўніцтва ў 1984 г.: праектаванне, будаўніцтва і абсталяванне Палаца Рэспублікі ў 1984 годзе складала 21,5 млн. руб., з улікам жа ўсіх паставак па імперце і найскладанейшай тэхналогіі аб'екта вясною 1985 года быў зацверджаны канчатковы каштарыс на 27 млн. руб. Застаецца дадаць, што будаўнічы аб'ём нашага касцёла, рэстаўрацыю якога ў 1984 годзе міністэрства ацаніла ў 19,5 млн. руб., складае толькі 1/56 частку Палаца Рэспублікі.

3. Ніяк не можам пагадзіцца з логікай міністэрства, якое цалкам фінансуецца з бюджэту, што яно «...не ў стане задаволіць просьбу вернікаў, бо не мае магчымасці будаваць новую канцэртную залу».

Гэта азначае, што міністэрства і далей будзе займаць чужую маёмасць. А ранейшым уладарам прапануе заняцця будаўніцтвам новага касцёла. Калі дзяржава не мае магчымасці будаваць, хіба яе маюць вернікі? Сярод іх большую частку складаюць людзі сталага веку, аддаўшыя ўсё сваё жыццё, сілу, працу і здароўе гэтай дзяржаве, і моладзь, якія дзякуючы гэтай дзяржаве сёння нічога не маюць.

З ліста Міністэрства культуры № 21/7-4036 ад 11.06.92 г. вынікае, што спосаб сумеснага выкарыстання касцёла аптымальны. Але гэта далёка не так. Нават па чыста прафесійных меркаваннях парафія ніяк не можа мець замест алтараў з вывамі святых драўляныя балвануў з дудкамі, а замест крыжа — флюгер.

Міністэрству культуры, у падпарадкаванні якога знаходзіцца яшчэ і такая ўстанова, як і Беларускі рэстаўрацыйна-праектны інстытут, трэба было б ведаць, што вышэйшая мэта любой рэстаўрацыі — аднаўленне не толькі формы, але і ранейшай функцыі помніка. Толькі ў такім выпадку можна казаць пра фант рэстаўрацыі ў поўным аб'ёме. Толькі тады рэстаўруемы аб'ект пачынае жыць паўнацэнным жыццём. А ў нашым выпадку дзяржава ў асобе свайго міністэрства, якая павінна была б спрыяць аднаўленню ранейшай функцыі, і нават ісці на грашовыя выдаткі дзеля гэтага, не толькі не садзейнічае нармальнаму працэсу адраджэння нацыянальнай хрысціянскай свядомасці і сваіх гістарыка-культурных святыняў, але ўсяляк шкодзіць гэтай натуральнаму працэсу. І зусім недарэчнай у такой сітуацыі робіцца назва міністэрства — Міністэрства культуры.

Сітуацыя вакол касцёла св. Тройцы рэзка ўскладняецца ў апошні час і тым, што Саюз мастакоў, у падпарадкаванні якога знаходзіцца Карцінная Галерэя, што таксама ля касцёла на тэрыторыі былых могілак, плануе арганізаваць у галерэі кафію з канканам і гарэлкай на касцях. Парафіяне нашага касцёла выказваюць гэтайму свой рашучы пратэст.

(Працяг на стар. 4).

Тройцы— вернікам

(Пачатак на стар. 3).

Гэтая сітуацыя лішні раз пераконвае, наколькі неабходна нармалізацыя маёмасных пытанняў, у дадзеным выпадку пытанне ўласнасці на прыкасцельную тэрыторыю. Толькі вырашыўшы яго, мы будзем мець магчымасць годна барацьбы свае правы ў падобных сітуацыях і ў будучым. Тым больш, парафіі крайне неабходна для нармальнага канфесійнага жыцця мець пры касцёле плябанію, нядзельную школу для катэхізацыі дзетак, памяшканні парафіяльнае рады, бібліятэку.

Рэлігійнае жыццё — гэта працэс у часе і прасторы. Забяспечыць яго нармальнае натуральнае функцыянаванне — наша сумесная задача.

Яшчэ невядома, калі ў суседзі прапануе касцёлу гарышчымі галоўнымі структурамі ў будучым, распарадзіўшыся па-свойму прыкасцельнай тэрыторыяй былых каталіцкіх могілак на Залатой Горцы.

Мы ўпэўненыя, што толькі вырашыўшы ўсе гэтыя пытанні, можна было б уратаваць ад далейшага разбурэння і аднавіць той хрысціянскі культурны асяродок, які фармаваўся ў гэтым маляўнічым куточку Менска стагоддзямі, захаваўшы разам з тым маштаб забудовы і функцыянальную аднасць азначанай тэрыторыі.

На сённяшні дзень у Менску шмат чаго ўжо няма, у тым ліку і некалькіх велічэзных касцёлаў, якія былі часткова бязлітасна знішчаны, часткова ў выніку гвалту і палітычнай кан'юнктуры ў розныя часы перададзены іншым гаспадарам. Мы не просім чужога, нам не трэба ніводзін адміністрацыйны будынак у горадзе.

Мы просім вярнуць народу Беларусі, вернікам-каталікам забранае ў іх гвалтам, перапрафіляванае памяшканне.

Гэта не той выпадак, калі на былую царкоўную маёмасць прэтэндуе некалькі канфесій, таму вяртанне касцёла св. Тройцы на Залатой Горцы не прыкладзе ні да канфрантацыі паміж рознымі канфесіямі, ні да канфрантацыі іншых канфесій з дзяржавай.

Мы разумеем, што ў выпадку перадачы касцёла вернікам чыноўнікам ад музычнай культуры пойдзецца ўзгадняць свае пазіцыі з намі, улічваючы адвечны распарадак святой імшы, а не правілі ў касцёле баль, выдзелішы для беларускіх набажэнстваў дзве гадзіны з раніцы.

Ды ніколі нарабаванае не прыносіць карысці, якімі б высокімі мэтамі, у дадзеным выпадку нібыта культурніцкімі, такі гвалт не тлумачыцца. Тым больш, і гэта не сакрэт, што ўся еўрапейская культура, у тым ліку і беларуская, будаваўся на цэлым на хрысціянскай культурнай традыцыі.

Дзеля аднаўлення элементарнае чалавечы справядлівасці, дзеля ўлагоджвання сацыяльнага напружання сярод каталіцкага насельніцтва Менска і міжнароднай грамадскай просьбы разгледзець нашае пытанне пра перадачу будынка касцёла і прыкасцельнае тэрыторыі з балансу філармоніі на баланс нашае парафіі.

М. САПЕЛЬ, ксёндз-пробашч; **А. БЯЛЕЦКІ**, прэзс касцёла; **У. ПАПРУГА**, сябра касцельнай рады; **Ф. ЯНУШКЕВІЧ**, старшыня Беларускай каталіцкай грамады.

ПАТРЫЯТЫЗМ—ГАЛОЎНЫ СТОЎП

З таго часу (26 студзеня 1990 года), як быў прыняты Закон «Аб мовах у Беларускай ССР», на сваёй дзяржаўнай працы я карыстаюся нашай дзяржаўнай — роднай беларускай мовай. У такой галіне, як медыцына, дзе маса іншамовнай інфармацыі, па-беларуску афармляю ўсю афіцыйную дакументацыю, пішу артыкулы, размаўляю з супрацоўнікамі, калегамі, праводжу канферэнцыі і г. д. У маленстве я пяць гадоў вучыўся на польскай мове, будучы беларусам, толькі тры гады — на сваёй роднай беларускай мове і сорок пяць гадоў сам вучыўся і вучыў іншых — на рускай мове, трыццаць пяць з іх — у Мінскім медыцынскім інстытуце. Перайсці на карыстанне дзяржаўнай мовай для мяне не было ніякай асаблівай праблемы і ніякага псіхалагічнага бар'ера між пераадоленням не трэба было, бо я беларус і ў сваім уласным доме хацеў гаварыць на роднай мове. Праўда, адбылося гэта пазнавата, на шэсцьдзесят трэцім годзе жыцця.

Мой жыццёвы прынцып такі — ва ўсялякай справе трэба менш гаварыць, а больш рабіць. Не зважаючы асабіста на кпіны, злосць, здэкі з мяне і маёй мовы, я рабіў сваю справу. Мае крыўдзіцелі проста псіхалагічна не хацелі змяніцца, што беларус, нарэшце, загаварыў па-свойму.

Як вядома, і на нашу мову, і культуру, і дзяржаўнасць, і войска, і на ўсё беларускае часта накідаюцца рознага роду «інтэрнацыяналісты». Не так даўно ў «Советской Белоруссии» з'явіўся артыкул — адкрыты ліст Вярхоўнаму Савету Рэспублікі Беларусі: «Семь раз отмерьте...» акадэмікаў Расійскай акадэміі навук В. Капцова, А. Трафімука і чл.-кар. той жа акадэміі навук В. Пармона —

беларусаў па паходжанні. Вось што шаноўныя акадэмікі пішучы: «Поверьте, добровольное принятие единого для огромной страны русского языка в науку и технике было благом для всех союзных республик, а не великодержавной прихотью России». Аб «добровольном принятии русского языка» мы ўжо шмат разоў чулі... А як абыходзіцца сваёй мовай вучоныя іншыя краіны, напрыклад, Фінляндыя, Швецыя, Швейцарыя, Данія і г. д., дзе няма ні англійскай, ні рускай дзяржаўнай мовы? Навука ж там на вельмі высокім узроўні. Нам таксама не трэба, каб руская мова была ў нас другой дзяржаўнай мовай дзеля «спасення» беларускай навуцы.

Незалежнасць наша нялёгка дасталася, за яе лепшыя сыны бацькаўшчыны змагаліся ва ўсе часы. Таксама і я не мог маўчаць, усё набалелае выклаў у сваіх пісьмах у ЦК КПСС, КПБ у 1979 — 1982 гадах, у «Сустрачэннях закліках да ЦК КПСС». Усяго іх было 99 — столькі, колькі і заклікаў ЦК КПСС да савецкага народа. Вось некаторыя з маіх сустрачных заклікаў: «Далю афганскую авантюру, а вінаватых за яе пад суд! Кастрычніцкая рэвалюцыя на радзіла новай формы эксплуатацыі чалавека чалавекам! Камунізм, як і вечны рухавік, па будаваць немагчыма! Няхай нам не кіруе састарэлая камуністычная хунта! Няхай выбары ў Саветы будуць дэмакратычнымі! Наша свабода слова — хваліць КПСС і ўрад тады, калі яны гэтага не заслугоўваюць. Далю цэнзуру! Няхай будуць свабодны выезд з СССР і ўезд у яго. Сумленнаму чалавеку жыць цяжка! Далю пазакзуху, ураўнілаўку, прыпіскі, прывілеі, незаслужаныя ўзнагароды, прэміі і званні! На дэманстрацыю па загаду сумлення і сэрца, а

не па спіску і прымусу! Няхай у Беларусі не закрываюцца беларускія школы! Няхай у спецыяльных навучальных установах навучанне вядзецца на роднай беларускай мове! Саюз непарушы рэспублік свабодных з'яднала навекі вялікая Русь... бальшавіцкімі шыкамі! Краіну давалі да таго, што зямлю скоры не будзе каму даваць! Не ваюй з тым, у каго купляеш хлеб! Няхай ізноў напоўняцца галасамі дзяцей і моладзі нашы вёскі! КПСС кішыць кар'ерыстамі, прайдзісветамі, жулікамі, якія ўладкаваліся ў партыю па блату! Адновім нашы гістарычныя помнікі і святыні, чалавечую мараль, гожаць, сумленнасць! Навучым моладзь шыра працаваць! Няхай члены КПСС і ўрада аб'яднаюцца ў капэратыў і самі сабе пабудуюць дачы за ўласны кошт! Далю смяротную кару! Медыцынскія работнікі, памрыце, але хабар з хворага не бярыце! Няхай жыве самая перадавая і самая бедная ў свеце савецкая інтэлігенцыя! Сардэчнае прывітанне гаротным савецкім жанчынам, на плячах якіх сям'я, служба, план, а часта і п'яны Іван! Няхай не будзе цяжкіх і малааплачваемых «жаноных» прафесій!» і г. д.

Усе мае дысідэнцкія матэрыялы аказаліся ў Мінскім абласным КДБ, куды забралі і аўтара, дзе мяне абвінавацілі ў «паклёпе на Савецкі Саюз». Пад дыктоўку мяне прымуслі пакаляцца, што больш «клевветать» не буду, і ў гэтым узялі распіску. А потым я «добровольно» прабыў паўтара месяца ў псіхушцы, «добровольно» пакінуў пасаду загадчыка кафедры ў Мінскім медыцынскім інстытуце, дзе адвучыўся і адпрацаваў 35 гадоў і прайшоў шлях ад студэнта да прафесара. «Добровольно» пацярпела ўся мая сям'я. Рэпрэсіўны апарат КПСС так працаваў, каб усё выгляда-

ла «добровольно», «обоснованно», «законно». Толькі выхад з партыі «добровольно» не афармлялі, а «выключалі». І мяне выключылі «за паклёп на Савецкі Саюз», хаця заяву ў красавіку 1983 года падаў з просьбай выключыць як «вар'ята» (я тады быў у псіхушцы).

У псіхушках павявалі самыя шкодныя для КПСС дысідэнты. Наогул прымяненне псіхіятрыі ў палітычных і карных мэтах з часоў Брэжнева стала ў Савецкім Саюзе даволі распаўсюджанай з'явай, што выклікала пратэст ва ўсім свеце. 29 чэрвеня 1990 года пастановай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР была абрана Часовая камісія ВС БССР па расследаванні фактаў выкарыстання псіхіятрыі ў палітычных і рэпрэсіўных мэтах з 12 чалавек, пад старшынствам народнага дэпутата РБ У. Заблоцкага. Гэтай высокай камісіяй паступіла ад народнага РБ больш за 150 скаргаў...

Амаль дзесць гадоў я ўжо працую ў іншым месцы. За гэты час распаўса Саюз, Беларусь стала суверэннай дзяржавай, у якой, на жаль, так мала зроблена для адраджэння беларускай нацыі, хаця зрухі ёсць. Ужо і са мной некаторыя гавораць па-беларуску. Да маёй мовы людзі прывыклі ўжо, зніклі кпіны і хіжкіяні, здэклівалі рэплікі. Але скалечаныя за дзесяцігоддзі псеўдэнтэрнацыяналізмам нацыянальны беларускі моладзь, інтэлігенцыя, вучоныя і невучоныя ў большасці сваёй ніяк не могуць набрацца смеласці, каб загаварыць на сваёй роднай мове. Лічу, што галоўны стоўп нашай беларускай дзяржаўнасці і нашага суверэннітэту — гэта нацыянальны патрыятызм, і тут мы, беларусы, павінны браць прыклад з нашых, бліжэйшых і далёкіх суседзяў.

У. МИРОНЧИК.

г. Мінск.

МОВА—БОЛЬШ ЧЫМ МОВА?

Як магло здарыцца, што родная мова карэннага насельніцтва, якое складае пераважную большасць агульнага ліку насельніцтва суверэннай дзяржавы, стала папярком горла тым, хто сюды па розных абставінах прыехаў, надзіраў ўладкаваўся і ў знак «удзячнасці» стаў у ваяўнічую позу да культуры, звычаяў, гісторыі і мовы гэтага народа? Самі таго не разумеем, яны са скурцы лезуць, каб паказаць сябе ва ўсёй «прывабнасці» людзей, якім невядомы самыя элементарныя правілы чалавечых паводзін. І хто, як не яны самі, вінаваты, калі затым скардзяцца на дрэнныя адносіны да так званых «рускоязычных»? Ды і слова якое прыдумалі — «рускоязычье»!

На самай справе такіх няма — ёсць беларусы, украінцы, грузіны, латышы, літоўцы, палякі, якія размаўляюць па-беларуску, па-ўкраінску, па-грузінску, па-латышску, па-літоўску, па-польску, па-руску. Гэта значыць, на сваёй мове або на іншай мове. Нашы ж «рускоязычье», гадамі і дзесяцігоддзямі жывучы сярод іншых народаў, не толькі не ведаюць мовы гэтых народаў, але і агрэсіўна выступаюць супраць яе.

Непавага і трэціраванне нацыянальнай мовы і культуры адначасова ёсць самае вялікае непавага і да сваёй уласнай мовы, гісторыі і культуры, як гэта ні парадасальна. Чалавек, які любіць свой народ, ведае, што яго народ не ёсць абстракт, які раптоўна з'явіўся на голым месцы, што ён мае

працяглы шлях фарміравання, станаўлення і развіцця і тысячамі ніцэй звязаны на сваім гістарычным шляху з іншымі этнасамі. Але калі чалавек не ведае і не хоча гэтага ведаць, такое можна растлумачыць тым, што ён не паважае не толькі іншы народ, а перш за ўсё свой.

Мне ўспамінаецца вёска Зубрэвічы, што на Аршаншчыне, канца 40-ых гадоў. Там жылі дзве жанчыны — адна нарэнная масквічка, другая — тыповая латышка. Масквічку называлі «Дзіскаціха», а латышку «Аўхіміха». Гэта, адпаведна, ад мянушкі і імя іх мужчынскіх палавін. А дзін з іх служыў у царскай арміі ў Маскве і прывык там к новаму слову «дэсатка», і да месца, і недарэчы ўжываў гэта незвычайнае для мясцовага вуха слова. І вясковыя жыхары, зольныя на жарты, відазмянілі гэтае рускае слова і празвалі чалавечы «Дзіскаціха», а жанку — «Дзіскаціха». Латышку празвалі па імені яе мужа «Аўхіміха». Цінава, што маладая жанчына пакінула Маскву і паехала з мужам у беларускую вёску, пражыла тут сваё жыццё, нарадзіла дзяцей. Тое ж было і з латышкай. Яны прыехалі ў Зубрэвічы ў пачатку гэтага стагоддзя, а ў канцы сарацкавых гадоў абедзвюх іх, тым больш — іх дзяцей, ужо нічым не было адрозніць ад мясцовых жыхароў. Калі б суседзі не расказалі пра іх «адысею», я ніяк бы ўведаць гэтага не змог, хаця абедзвюх добра ведаў і размаўляў з імі. Што было б, каб і масквічка, і латышка сталі ў свой час бегаць па інстанцыях і патрабаваць, каб з імі размаўлялі на рускай ці латышкай мовах?

Няхай ніхто не падумае, што гэты ўспамін з'яўляецца намёкам на тое, каб іншамовныя народнасці размаўлялі па-беларуску ці адракліся ад сваёй мовы. Няхай размаўляюць, як ім хочацца, гэта іхняе права.

Але на гэтай аснове зусім беспадстаўна патрабаваць кожнаму сваю мову зрабіць дзяржаўнай: гэта сапраўды абсурд. У нас ужо заяўляюцца прэтэндэнты на пасаду прэзідэнта дзяржавы — паны з-за акіяна тыпу А. Прушынскага, грамадзяніна Канады і Польшчы, жыхара горада Таронта, «гарахага патрыёта рэспублікі Беларусь», як піша «Народная газета», які, на жаль, не можа сказаць ніводнага слова па-беларуску.

Палітыка дзяржаўнасці нацыянальнай мовы павінна абпірацца на рад навукова абгрунтаваных прынцыпаў, галоўны крытэрыў якіх — мова ёсць найважнейшы аtryбуט нацыі, выражэнне нацыянальнага характара, гісторыі і культуры. Дзяржава павінна клапаціцца аб стварэнні ўмоў для нармальнага функцыянавання дзяржаўнай мовы. Суверэннітэт нацыі не можа быць без суверэннітэту мовы. Мова валодае той асаблівасцю, што яна фарміруе тып чалавека, дакладнай кажучы, нацыянальны тып. А калі тып разбураецца, то гэта ўжо не тып чалавека, а тып хворай істоты. Справа ў тым, што на працягу тысячагадовага развіцця грамадства, жыццядзейнасці людзей разам з асабеннем імі ажурваючага асяроддзя фарміраваліся іх звычкі і тып чалавека. І гэта было настолькі глыбока, што знайшло сваё выражэнне нават у саставе крыві, а таксама стала праяўляцца ў тыпе мыслення, фразеалагічных выразах, якія нават не могуць абсалютна дакладна перакладацца на іншую мову. Як вядома, мыс-

ленне ёсць не што іншае, як працэс адлюстравання аб'ектыўнага свету ў свядомасці чалавека, і выражаецца ў канкрэтных словах і фразеалагічных выказваннях, што склаліся за шмат тысячагоддзяў існавання нацыі. І таму забарона роднай мовы вядзе і да парушэння гэтага стэрэатыпу мыслення, і тым самым да парушэння цыкла функцыянавання мыслення, зброю інфармацыйнага біяполя. А гэта ёсць не што іншае, як хвароба. Яна не менш небяспечная, чым, скажам, тыя хваробы, якія могуць узнікнуць ад ужывання ў ежу такіх прадуктаў, да якіх чалавечы арганізм не прывык.

Мова ўзнікла як сродак зносін, сувязі паміж людзьмі. Яна была патрэбна для абмену інфармацыяй з самай ранняй ступені развіцця чалавечага грамадства, спрыяла развіццю мыслення. Не ў меншай ступені яна неабходна і цяпер, на новым этапе развіцця. Для нармальнага яе развіцця неабходна панлапаціцца аб тым, каб уключыць пытанні мовы ў кантэкст інфарматыкі, распрацоўваць гэтыя пытанні з пазіцыі агульнай філасофіі-інфармацыйнай канцэпцыі. Адно філалагіі з гэтым справіцца немагчыма па той прычыне, што мова перш за ўсё інфармацыя і, як інфармацыя, грунтуецца на філасофскім падыходзе.

Мяркую, што пытанні дзейнага развіцця беларускай філалагіі, мовазнаўства, фразеалогіі, дыялекталогіі ў кантэксте філалагічнай інфарматыкі павінны займацца не толькі філалагі, але і філосафы. Што, калі стварыць пры Інстытуце філосафіі Беларускай акадэміі навук аддзел філалагічнай інфарматыкі, які б займаўся пярэаўнальным мовазнаўствам і распрацоўваў тэарэтычныя пытанні развіцця мовы?

А. П. КРУЦКАУ, кандыдат філосафскіх навук.

З ПАГЛЯДАМ СУСТРЭЎСЯ ПАГЛЯД

У твай горад прыеду вясною.
Там вясёлы трамваяў гул.
Пазваню, каб сустрэцца з табою.
Ты адкажаш:
— Прабач, не магу.
І маркотна на дрэвах лістота
гляне ў неба, дзе столькі зор,
што дыхнуць, як асколкі лёду,
у вясэрні сцюдзены прастор.
Я зімою прыеду ў твай горад.
Пазваню. Ты адкажаш:
— Чакай.
Цёпла снег без хмурынкі дакору
гляне ў сэрца, бы квеценню май.

Бяроз пасвятлела бяроза.
Аблокі, таполі, рака

ПАМЯРКУЕМ

«НЯГОЖА ПОЎЗАЦЬ НА КАЛЕНЯХ...»

Сёлета на чарговым Сусветным кангрэсе ўкраіністаў сярод іншых мяркуецца заслухаць даклад «Аб заганных рысах нацыянальнага характару». У нас, наколькі мне вядома, нічога падобнага на сходах, навуковых і грамадскіх, пакуль што не гучала. А між тым сама пастаноўка пытання сведчыць пра сталасць нацыі, пра яе волю да ўдасканалення, пераадолення іманентнага або гістарычна абумоўленага негатыву.

Ёсць розныя шляхі пазнання сябе як народа: праз назіранні над побытам, звычкамі, паводзінамі ў розных сітуацыях саміх беларусаў, г. зн. носьбітаў геннага кода, праз матэрыяльную і духоўную культуру, праз мастацтва. А паколькі найбольш універсальны, шматаспартны від мастацтва — літаратура, то звернемся якая да яе. Перачытаем апавесць Васіля Быкава «Знак бяды». Па трапінасці ўвасаблення народнага характару, па дакладнасці псіхалагічнага малюнка гэты твор мне падаецца бездакорным і з гэтага пункту гледжання недастаткова прааналізаваным крытыкай.

«Што будзе? Чаго чакаць ад немцаў? Дзе нашы і калі настане канец гэтай калатнечы?» — паныла думаў Пятрок. З гэтага сказа пачынаецца наша знаёмства з другім галоўным героем апавесці. Ужо тут выразна абмяляваны ўнутраны стан і характар гэтага немаладога, нямала зведзенага чалавека. Пра раптоўную бяду, пра ворагаў, што дайшлі да мястэчка, Пятрок думае паныла. Нічога, аднак, не ўдумаўшы, ён прыходзіць да вываду, што «трэба прымаць тое, што нарыхтаваў табе лёс», «неяк перасядзецца ліхую часіну, а там, можа, што зменіцца». У гатоўнасці прымаць наканаванае — не толькі звычка да пакоры, але і своеасаблівае, вынашанае за жыццё філасофія. Са стратэгіі вынікае і тактыка: «Каб засцерагчыся ад бяды, трэба паводзіць сябе як мага абачлівей і цішэй». Што ён і стараецца рабіць у далейшым, без асаблівага, праўда, поспеху. Наадварот — яго пакарліваць цалкам распясае мясцовых паліцаў, якія ўрэшце збіваюць Сцепанідзінага гаспадара, вымагаючы гарэлку, і забіраюць з сабой на расправу.

Зусім інакш разважае і дзейнічае Сцепаніда. У сітуацыі, калі то паліцаі наведваюцца, то немцы становяцца на пастой, яна не панылася, не падаўле-

тровожаць, як першая ростань пад звонкай душой жаўрука.

Абняты крыламі ў блакіце бязважкае неба з зямлёй.
І ткуцца нябачныя ніці тых гукаў, што песняй завём.

А ўсё пачыналася проста:
з паглядам сустрэўся пагляд—
і музыкай сталі пялёсткі маёвых вішнёвых прысад.

...і неба пахіснулася між сосен,
дзе дух п'янкі сунічнікаў густых,
дзе камароў і птушак шматгалоссе,
і губ сунічных слодыч—на дваіх.
Ці міг, ці вечнасць у палоне гэтым!
Дыханне сосен, цёплы спеў зямлі
нас атулілі захмялелым летам
і разам з намі ў неба паплылі...

А мора, што ўчора спявала лагодна,
палонячы сэрцы бязмежам сваім,
сягоння маўчыць, хоць гайдаюцца лодкі
на хвалях, што берагу шле небаскіл.
Дзе сосны ў гарах залаціліся ўчора
вясэрніх праменьняў прыветным

святлом—
сягоння па-іншаму свецяць на мора
галінкай малой і высокім свалом.
Паўднёвае сонца павольна ўзбярэжжам
брыдзе, як паломнік, адкуль і за кім!
А ўчора ўзлятала твая тут усмешка
пад неба, прасоленым ветрам марскім.

Што глыбей глыбокага калодзежа!
Возера падземнага вада.
Што глыбей вады з такога возера!
Дол каменны, цвёрды, як метал.
Што глыбей, чым дол той зацвярдзелы!
Дол наступны, а за ім—яшчэ,
як ляднік, калісьці анямелы

дол, што сіверам вякоў пячэ.
Што ж глыбей за той ляднік глыбокі—
сховішча неадшуканых руд!
Чалавека погляд адзінокі
між мільёнаў воч,
Мільёнаў рук.

Заліты зноў зімовымі дажджамі
шляхі ў палях і сцежкі ў тых лугах.
дзе вандравала сонца разам з намі—
травінак пах дагэтуль на губах.
Самотна сёння лозам і калінам—
сумётамі б ахутацца да плеч,
як футраю паўночнай сабалінай,
што ў сцюжу саграе, нібыта печ.
Лістоце пабурэлае дубровы
ці мроіцца з марозамі блакіт
і сонца дыск, што ўвечар снег барвоўці?
Ды сёння снег—таксама дэфіцыт.
Бязлюдныя рачныя пераправы
ніяк зіме не зацягнуць ільдом.
Ідуць дажджы.
Бязгучна мокнуць травы,
насенне ўсё абсыпаўшы на дол.
І ў гэты час зімовага разводдзя,
калі парушаны ў прыродзе код,
мне на зыходзе тлумага стагоддзя
усё ж патрэбны больш, чым снег

ці лёд—
твайго дыхання чыстыя вытокі
і рук тваіх цяпло і халадок,
і погляд твой—даверліва-глыбокі,
і вусны, бы ў сухмень—вады глыток.

Твайго рукі кранаюся, нібыта
кранаюся забытых вечароў,
дзе пацалункі зорнымі арбітамі
блукваюць над сцяжынамі гадоў.
На скроні мне не сцюжы сыпанулі
таго святла, якому не растаць.
Яго дарылі дні з вясновым гулам
і развітанняў восеньскіх вярста.
І ў гэты час марозны, час зімовы
твайго рукі кранаюся, каб зноў
бярозы пра любоў шапталі долу,
укрытаму прызнаннямі снягоў.
Тваю далонь пад неба мраморным

дыханнем саграю, як птушаня.
І дзён далёкіх флейты голас чысты
ляціць сініцай у абдымкі дня.

Маторы гудзелі натужна.
Пад крыллем зямля паплыла,
Твой горад каменна ружай
расцвіў у далонях святла.
На вуліцы люднай вясновай
з табой развітаўся, каб тут
прыгадваць—між воблакаў—слышы
апошніх расстайных мінут.
Аблокі бінтуюць сінечу.
А пальцаў тваіх халадок
згадаю—і думка пра стрэчу
душу апячэ, быццам ток.
Маторы ўспамін не заглушаць.
Цвітуць над нябачнай зямлёй
твае маладыя вяснушкі—
лятучай вясны неспакой.

Той гарадок, дзе поезд на хвіліну
спыняецца, згадаў, нібы вясну,
дзе яблыні ў пялёстковым разліве
для ўсіх святло і ўдзень, і ўноч нясуць.
Там неба варажыла над завулкам
на зоркавых дукатах залатых,
падслухаўшы, як сэрцы б'юцца гулка
ў грудзях, бы сок у дрэвах сакаўных.
Пра вечнасць не пыталіся імгненні
ні ў блізкай рэчкі з подыхам садоў,
ні ў самых першых і ні ў трэціх пеўняў,
што будзюць свет заўжды спаконым вякоў.
Купаўся месяц у пялёстках росных
і развітацца—сілы не было.
І слодыччу вясновай пахлі косы,
спявала ноч тваіх вачэй святлом.
Нібы на сёмым небе гасцывалі,
нібы да нас не млеў так салавей...
Той гарадок згадаў—дыхнулі далі
садамі ў квецені, як дыхалі раней.

Ганарар прашу пералічыць на рахунак санаторыя «Аксакаўшчына», у якім лечыцца дзеці з Чарнобыльскай зоны.
Аўтар.

гарка, што ўвайшла ў гісторыю беларушчыны не гожацца пазтыкі, а сілай духу, упартасцю супраціўлення татальнаму большавіцкаму ўціску.

Не хацела б, каб мяне зразумелі літаральна: нібыта сярод мужчын-беларусаў няма рашучых, смелых натур. Такія, вядома ж, ёсць, сам аўтар твора — таму іскравы прыклад, дзе пераважна большасць такімі якасцямі ўсё ж не валодае. Падкрэсліў і наступны момант: справа не ў недахопе мужнасці ў звычайным разуменні слова, хутчэй — у недахопе сілы духу, у немагчымасці супрацьстаяць грубаму напору, самаўпэўненасці, нахабству. Той жа Пятрок, калі б узрост дазволіў яму пайсці на фронт, ваяваў бы не горш за іншых. Больш таго — адзін з першых мог бы ўзняць у атаку, адгукваючыся на нечы заклік. І тут няма ніякай лагічнай супярэчнасці. Зброяй ваяваць заўжды лягчэй.

На побытавым, жыццёвым узроўні прынцыповае адрозненне характару, мабыць, не мае рашаючага значэння: ад перамены складнікаў месцамі сума не мяняецца. Аднак у маштабах дзяржавы, дзе жанчыне дазволена камандаваць адно ля печы ды ля калыскі і дзе кіруе выключна дужы — ён жа слабы — пол, можа адбыцца досыць непажаданы перакос: у бок залішняй схільнасці да парадкавання — хоць каму. Нашы мужчыны ніколі не мелі магчымасці кіраваць сваім народам: за іх гэта рабілі больш дужыя суседзі. На сойме Рэчы Паспалітай, дзе вырашалася пытанне аб пераводзе, як цяпер казалі б, документацыі на польскую мову, ніводзін тутэйшы шляхціц не стаў на абарону мовы «русінскай»; там ужо засядалі асцярожныя Пятракі. Яны ж пазней першымі ішлі на службу да расійскай кароны, праяўляючы зайздросную здольнасць адаптавацца да самых неспрыяльных умоў. Падзеленая з іншымі народамі дзяржаўнасць, неапраўленасць самасці, блытаніна ў гістарычных найменнях зрабілі сваю чорную справу, і што дасюль існуюць на свеце беларусы — няйначай, вялікі чуд. Дзякуючы Пятракам — мы захаваліся фізічна, дзякуючы Сцепанідам — у нас жыве незалежны дух. Адно блага: лёс маладой беларускай дзяржавы вырашаюць выключна першыя, і як вырашаюць — мы бачым. У нашага ўрада няма ні сілы, ні храбрасці парваць зжыўшыя сябе палітычныя партыі і самавызначыцца канчаткова — як гэта зрабіла, напрыклад, Украіна. Напэўна, не стаяе Сцепаніды, якая б годна заўпарцілася і прамовіла: «Устань, Пётра, нягожа поўзаць перад імі на каленях». І нагадала б яшчэ адну бяспрэчную ісціну: «Без сваркі, паціху хіба чаго даможашся ў жыцці!»

Паказаць асобу і творчасць Максіма Гарэцкага з розных ракурсаў, ва ўспрыманні людзей розных пакаленняў, светапоглядаў, накірункаў дзейнасці — такой была мэта аддзела крытыкі і бібліяграфіі, які ў сваю чаргу далучыўся да юбілейных святкаванняў. Са студзеня г. г. на пытанні анкеты адказалі В. Адамчык, Л. Мірачыцкі, Г. Далідовіч, І. Жук, У. Арлоў, Э. Зайкоўскі, У. Сцяпан, А. Федарэнка, Т. Гаробчанка, У. Казбярук, В. Герасімаў, З. Прыгодзіч, П. Васючэнка, І. Шамякін, С. Панізнік, Б. Сачанка, А. Барадзіна, В. Мазыскі, І. Чыгрын. Эсэ У. Рубанава і нататкі члена-карэспандэнта АН Беларусі М. Мушынскага будучы, на наш погляд, своеасаблівым падрахункам анкеты. Дзякуем усім, хто адгукнуўся.

ПРАРОК

Пісьменнік — перадусім гэта слова, чараванне над словам і малітва яму. Гэта ад Бога, усё астатняе — ад жыцця. Я думаю, текія словы, як ёдка (халадна), мост (падлога), уваўрэў (спацеў), султыжка (костка), супарат (упарты чалавек), лантух (страўнік) ды многія іншыя не выходзяць за ваколіцу маёй вёскі. Аж не. І гэта было маё першае дзіўленне Гарэцкім, цёпла прыхарашанае гонарам зямляцтва. З таго часу мінула, нямнога-нямала — роўна дваццаць гадоў, я тады быў студэнтам Белдзяржуніверсітэта, але ж толькі цяпер я свядома разумю: позна! Не па сваёй віне позна — і не ўсё! — прыходзілі да нас, беларускіх дзяцей, святыя імёны народа, якому вызначана зусім не сціплае месца на цеснай карце нацыі, а таксама гісторыя, што стаіць за гэтымі імёнамі. Паважаць пачынаеш (вядома, са знакам мінуўшчыны) служак утапічнай ідэалогіі, якім халала розуму цяміць, што прысутнасць вялікіх продкаў кансалідуе нацыю, з'ядноўвае дух і робіць яго непераможным, непадатлівым для авантурных, гібельных мэтай.

Пра ЯГО можна гаварыць самымі высокімі эпітэтамі (у тых часы і цяпер) без усякай натуگی, як гэта часта робяць нашыя сучаснікі ў адносінах да свежаспечаных «класікаў», падважваючы іх, бы кароў у галадуху вярхоўкамі, няшчыра-сяброўскімі пахвалямі.

Канечне, пра ўсіх, хто піша (творыць), можна сказаць пры-

блізна адно (асабліва апусціўшы ўзровень мастацкасці): змаганне добра са злом, гуманізм. І толькі творцаў, найбліжэйшых да міласці Боскай, вызначае рэдкае — дар прарока.

Чытаючы за 50 ці 70 гадоў пра штосьці (прарочае) і не падумаеш, што гэта позірк у далёкую будучыню. І толькі наступнікам становіцца зразумелым, куды закідалася прадбачанне.

Гляджу гэтымі восеньска-зімовымі днямі, калі пішу, на шэрыя, панылія вуліцы Мінска і разважаю: ці быў Максім Гарэцкі прарокам?

Маленькае адступленне. Апошнім часам я, знаёмячыся з матэрыяламі розных судзілішчаў, рэпрэсій, не магу без гневу думаць: хто даў права палітыкам ставіць сабе вышэй творцы? Хто? Творца ад Бога, ад неба, ад зямлі, з духу народнага... Ён застаецца адным словам, мазком, песняю — і гэта будзе. А палітык? Сёння князь — заўтра гразь. Сёння «самы-самы», заўтра такіх ж інтрыганы звергнулі, і ён — ніхто. Ды каб жа ніхто! Крывавы тыран, дыктатар, валонтырыст, авантурыст... (карацей, «празорліваецца» заднім чыслом у падшыўках газет). Каму з палітыкаў паслякастрычніцкай эпохі народ удзячны? (Дасюль святым лічыўся толькі Ленін...).

А колькі... колькі! — светлых гадоў пакацілася ў небыццё за гэты час?

І ў гэтым праведным гневе я рызыкнуў уявіць, што народ можа абысціся без усякіх палітыкаў, дзяржаўных вешчунцаў, «праграмнікаў», ідэйных натхняльнікаў-абяцальнікаў, у кожным разе, яны не павінны быць на першым плане. А вось без слова... Без слова, братцы, дудкі! А тыя, хто працуе са словам, патрэбны ці не?

І раптам мяне сёканула як маланкаю прачытанае ў «Меланхоліі» Гарэцкага: «Я думаю, што ў нашым вызваленчым руху настаўнікі і літаратары яшчэ доўга (выдзелена мною.—У.Р.) будуць больш патрэбны, чым каморнікі і аграрныя».

Гэтае ДОУГА дацягнулася да нас і хто скажа, колькі яму яшчэ цягнуцца...

І тут жа, у «Меланхоліі», Лявона Задуму агортае распач, «што беларускае адраджэнне не мае пад сабою ніякага грунту», што ў кніжным кіёску «было шмат усякіх кніжак, часопісаў і газет, але беларускага нічога не было».

Хіба не пра наш час, хіба не актуальна праз сем дзесяткаў гадоў пасля напісання? Вядома ж, Максім Гарэцкі быў ПРАРОКАМ. У тым і соль, што, пішучы ў пэўным часе, геній як бы штурхае розум грамадства ўперад, дапамагае фарміравацца свядомасці наступных пакаленняў.

Сёння можна (і лёгка) казаць, што М. Гарэцкі — вялікі, наш нацыянальны геній, неземная ахвяра сталінскага інтэ-

лектакосу. Можна, ён не так значыць для іншых народаў, можа, ягонае творчасць для іх не класіка, а для нас, нашай літаратуры — вяршыня. Як і наадварот: скажам, для Японіі — добра, а для нас не вельмі, хоць японцу зусім не пашкодзіць ведаць беларускую літаратуру, а беларусу — японскую.

Цяпер патрэба ў Гарэцкім як ніколі вырасла. Прысутнасць ягонае паказвае ўсякім скептыкам-схімнікам, якія думаюць, быццам беларус няздольны на высокі ўзлёт, што мы — нацыя па ўсіх правілах. Ёсць адзін (а не адзін жа!) — шукаецца, нараджаецца і другі, ёсць два — задумваецца ў наступнай масе люду трэці... А ў складаных варунках нібыта працэс гэты яшчэ скарачаецца. Гарэцкі — наш набат: МОЖАМІ! — як надзея, як шчасце — адна парадоксальная асаблівасць: вялікая постаць з цягам часу вырастае, малая — мізарнее. Гэтак жа як галас творчасці: альбо мацнее, альбо слабее.

Я нейкі час думаў, важней у прозе рэаліі; цяпер жа, паводле Гарэцкага, зразумеў, што правільней будзе лічыць: важней адчуванні на грунце гэтых рэалій. Гэта як агонь над дрывамі — нам важней агонь. І вось чаму. Рэаліі прападаюць, адходзяць, іх замяняюць новыя, а энергія адчуванняў пайшла, яна застаецца ў космасе, і ўжо адтуль уплывае на нас, нашыя сённяшнія адчуванні (гэта цяпер даказана).

Каб атрымаць эстэтычна-мастацкую асалоду, мне не трэба чытаць Гарэцкага цалкам. Дастаткова некалькі старонак, паўкнігі (у любым месцы). Індывідуальнасць вельмі хутка дзейнічае, насычае імгненна, як высакаякасная ежа калорыямі, і смак ейны выразна-непаўторны ў малой дозі.

Пасля Гарэцкага якісьці час не хочацца чытаць нашых пісьменнікаў. Я доўга не мог зрадуць — чаму, ёсць жа сярод іх паважаныя, таленавітыя. Адказ вынайшаўся даволі прасты (усё простае, калі праясніцца): ні ў кога няма такога якасцявага малюнка (зрэзу) часу. Прынамсі, для маіх вачэй. Прызнаюся, адчуваю пэўную няёмкасць, пішучы пра класіка: несуразмерныя велічыні. Было б куды прасцей, калі б чалавека бачыў: тады права на фіксацыю якіхсьці дэталей, падрабязнасцей, штрышкоў мае кожны. І яны самакаштоўныя, бо для нашчадкаў, для якіх іншыя

ўжо вызначылі цану пісьменніка, цікавае і дарагое УСЕ, бо кожны, хоча таго альбо не хоча, прымервае сябе на вышэйшага.

Ніякі юбілейны заказ не прымуціў бы мяне публічна выказаць свае адносіны да Гарэцкага, калі б яны не выявіліся, хай ледзь-ледзь, несвядома яшчэ (што найкаштоўней у дадзеным выпадку), раней: адчуванне часоўсці чароўнага, магічнага, якое табе ПРЭБА.

Колькісь рысачак з таго, што не прывязалася да гэтай нататкі, але было:

1. Чытаеш кепскую (слабую) кнігу — ніякіх думак і ніякага натхнення; добрую (Гарэцкага) — хочацца пісаць сваё.

2. Кепскае ў нас тое, што пісьменнік намі ацэньваецца ў залежнасці ад таго, як ён ставіцца да цябе ў чыста жыццёвых абставінах.

3. Усё, што сніцца, дзесьці існуе (Гарэцкі вялікае значэнне надаваў загадкам сноў).

4. Бальшыня з нашых адраджэнцаў імкнецца стаць фігурай, а не ўнесці ўклад. У Гарэцкага, мяне здаецца, было наадварот.

5. Гартаю слоўнікі (сучасныя) і недаўмяваю, чаму няма ў іх многіх-многіх слоў Гарэцкага — жывых, народных, пабеларуску смаквітых? Во дбалі, во служылі беларускасці нашыя карыфеі! Дзякуй Богу, ёсць Творы.

І апошняе. Бадай самае асабістае, у чым быццам і нясігла прывязацца (але гэтак жа вымагаюць канкрэтныя пытанні). Нейкі зайшоў у выдавецтва прэзіяк своеасаблівага духоўнага бачання Андрэя Федарэнка і нечакана сказаў мне, што прачытаў маё даўняе-даўняе (надрукавана было ў «Вожыку» пасля шматгадовага вылежаання) апавяданне «Гарэдскі» — пра тое, як вясковы хлопец выракаецца матчынай мовы, — і яно яму нагадала Гарэцкага. Скуль накруцілася гэтая думка Андрэя, шчыра кажучы, не ведаю, урэшце ёсць рэчы, зразумелыя толькі аднаму. Яна мне, вядома, лясціць. Я толькі пэўна ўсведмаляю, што ніколі не дасягну жывасці пісьма Гарэцкага, натуральных блёстак на словах, нейкага вясенне-травянога разліву ягонае душы па тэксце.

Але — кожнаму свая задуманасць, кожны сваю «знаходзіць у пісанні салодкасць» (Гарэцкі).

Уладзіслаў РУБАНАУ.

АДАМО НАЛЕЖНАЕ І РЭДАКТАРАМ

Абставіны майго знаёмства з прозай (па сутнасці — з творчасцю) Максіма Гарэцкага цікавя тым, што прыадчыняюць малавядомаму старонку гісторыі рэабілітацыі светлага імя пісьменніка-грамадзяніна, які так багата зрабіў для развіцця нацыянальнай культуры. Гэтая старонка — даволі драматычная, зрэшты, як і ўсё жыццёвы шлях мастака-пакутніка... У канцы 50-х гадоў Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук распачаў працу над калектыўнай «Гісторыяй беларускай літаратуры». Гэта была пара т. зв. хрушчоўскай адлігі, калі адкрылася нечаканая магчымасць вярнуць чытачу імёны многіх выдатных мастакоў слова, бессаромна абыгланых, зганьбаваных паклёпнікамі, даносчыкамі ў гады масавых палітычных рэпрэсій. Аднак надзеі сумленных людзей на трывалое ўсталяванне справядлівага дэмакратызму, палітычных, грамадзянскіх свабод, надзеі на хуткае адраджэнне нацыянальнай культуры не спраўджваліся. Абаронцы таталітарнага рэжыму не хацелі здаваць сваіх пазіцый. Яны рабілі ўсё магчымае, каб перашкодзіць духоўнаму абнаўленню грамадства. І хоць у новую «Гісторыю беларускай літаратуры» былі ўведзены асобныя маняграфічныя раздзелы пра Ц. Гартнага, М. Чарота, У. Дубоўку, М. Зарэцкага, П. Галавача, аднак для

разгляду творчасці Максіма Гарэцкага месца там не знайшлося. Як бачым, на пачатку 60-х гадоў яшчэ дастаткова ўплывовымі былі тым, хто пераняў, як і ў 30—50-я гады, глядзеў на аўтара «Руні» і «Дзвюх душаў», як на пісьменніка небяспечнага для тагачаснай палітычнай сістэмы, а таму і нявартага ўвагі ні чытачоў, ні даследчыкаў літаратуры. Лёс М. Гарэцкага ў новай «Гісторыі» — слабое сучаснае — падзялілі А. Гарун, Ф. Аляхновіч, А. Мрый, Л. Калюга, Я. Нёманскі і іншыя пазыты, прэзіякі, драматургі. Іх творы або зусім ігнараваліся, або ішлі ў агульным пераліку без заглыбленага аналізу.

Сёння кожны з нас упэўнена скажа, што падобнае стаўленне да выдатных майстроў — недаравальны ўчынак тых, хто зацярджаў план-праспект «Гісторыі літаратуры», хто прызначыў аўтараў-выканаўцаў. Дык гэта сёння! А ў той час грамадска-палітычная сітуацыя ў краіне і псіхалагічны клімат у акадэмічнай установе былі інакшымі... І вось аднойчы да мяне, маладога навукоўца інстытута, звярнуўся тагачасны загадчык сектара дакастрычніцкай літаратуры і тэксталогіі Ю. С. Пшыркоў і не загадаў, а напрасіў напісаць «у пазнапавым парадку» раздзел пра М. Гарэцкага: мы паспрабуем змясціць творчы партрэт пісь-

менніка хоць бы ў дарэвалюцыйным томе, бо першы том «Гісторыі беларускай савецкай літаратуры» (1917—1941) ужо выйшаў з друку. Я хацеў бы, каб пра нашу размову, сказаў Юльян Сяргеевіч, да пары да часу ніхто не ведаў. Так будзе лепей...

Зразумела. Я не мог адмовіць свайму настаўніку, а ягоную просьбу ўзяўся выконваць з радасцю, і сёння маю маральнае права сказаць, што ганаруся даверам гэтага пэсялянска мудрага чалавека, які адчуваў асабістую адказнасць вучонага перад грамадствам і імкнуўся гэтае ўсведамленне прышчапіць сваім вучням. Ю. Пшыркоў разумее: пакуль у «Гісторыі беларускай літаратуры» не будзе асобнага раздзела пра М. Гарэцкага, грамадзянская рэабілітацыя пісьменніка застаецца фармальным актам, а творы пісьменніка не трапяць ні ў праграму філалагічных факультэтаў, ні ў школьную праграму. Вось так, дзякуючы Юльяну Пшыркоў і нечаканаму збегу акалічнасцяў, і адбылося маё сур'ёзнае знаёмства з мастацкай прозай Максіма Гарэцкага, а фактычна пачалося маё глыбокае захапленне творчасцю незвычайнага майстра слова, якое працягваецца і сёння.

З якімі цяжкасцямі праходзіў падпольна напісаны раздзел рэдактуры і што застало-

ся ад першапачатковага варыянта — тэма асобнай размовы. Пры выпадку я расказаў пра гэта падрабязней, тым болей, што тэкст з рэдактарскімі (чытай: цэнзурнымі) праўкамі, купюрамі і захоўваю як каштоўны дакумент часу. Абмяжуюся тут вытрымкай з індывідуальнай справаздачы за 1968 год, на якую я нядаўна натрапіў, перабіраючы старыя паперы: «Апрача працы над планавай тэмай, на працягу гэтага года я быў заняты завяршэннем маняграфічнага раздзела «Максім Гарэцкі» ў «Гісторыю беларускай дакастрычніцкай літаратуры». Раздзел неаднаразова пераглядаўся і перадрукоўваўся ў сувязі з заўвагамі, зробленымі пры абмеркаванні, а таксама пасля заўваг рэдактараў... І ўсё ж — аддамо належнае і рэдактарам — раздзел трапіў у другі том «Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры» (1969), што было ўспрынята грамадскасцю як дазвол афіцыйных улад на канчатковае «памілаванне» аднаго з самых паслядоўных «ідэолагаў» нацдэмаўшчыны».

Каб спасцігнуць таямніцу мастацкага ўздзеяння твораў М. Гарэцкага на чытача, спазнаць сакрэт іх пазытыўнай даўгавечнасці, патрэбен час, патрэбны талент даследчыка, новыя, нетрадыцыйныя падыходы. У асобе М. Гарэцкага, чалавека і пісьменніка, уражваюць цэласнасць і шматграннасць натуры, мэтанакіраванасць ягонае дзейнасці, мастакоўская прадбачлівасць, здольнасць адчуваць, разумець першачарговую зада-

чы, якія жыццё ставіла перад нацыянальнай культурай, літаратурай. М. Гарэцкі не зыклаў другіх самаадана служыць роднай зямлі, бацькаўшчыне, народу, ён свядома браў на свае плечы непаспелыя цяжары працы. Мяне заўсёды здзіўляла сіла яго духу, здольнасць цярдліва зносіць жыццёвыя нягоды і цяжкія выпрабаванні лёсу. У самым неспрыяльным часіны жыцця Максім Гарэцкі шукаў паратунку ў творчай дзейнасці. М. Гарэцкі — гэта мастак-падзвіжнік, яго талент — талент дзеяча-адраджэнца, які верыў у свой народ, у шчаслівы лёс нацыі, у яе непазбежны росквіт. Я не ўяўляю М. Гарэцкага як пісьменніка, які нібыта толькі тое і рабіў, што выказаў ісціну ў апошняй інстанцыі, павучаў сваіх чытачоў. Не, яго праца — гэта настойлівая, а часта і пакутлівая пошук адказу на тая пытанні, якія нараджала жыццё. І каб зразумець сэнс гэтых пошукаў, патрэбна глыбокае вывучэнне ўсяго, што выйшла з-пад пера незабыўнага імя дзяткі Максіма. А напісана ім багата. Проза М. Гарэцкага прыцягвае мяне сваёй натуральнасцю, высцінай аўтарскага голасу, высокай маральнасцю, якой прасякнута кожная сюжэтная сітуацыя, кожная мастацкая дэталё. Гэта — мастацтва высокай духоўнай напоўненасці, любові да жыцця і веры ў чалавечае высокародства. Жыватворная крыніца твораў М. Гарэцкага — высокаўсвядомлена нацыянальная ідэя, ідэя Бацькаўшчыны.

Міхась МУШЫНСКІ.

МАРАЛЬНЫ КРАХ «НОВАГА» ЧАЛАВЕКА

«Няўжо ў гэтым свеце чалавек не можа быць чалавекам? Гэтае пытанне Міці Корска, аднаго з галоўных дзеючых асоб раманага цыкла В. Адамчыка, можна было б вынесці і ў эпіграф новага твора Таісы Бондар «Ахвяры». Ёсць шмат агульнага ў лёсе герояў Адамчыка і Бондар: трагічнае прасвятленне перад смерцю, няздзейсненыя мары, бездапаможнасць актыўнай дзейснай асобы перад антычалавечымі гістарычнымі абставінамі.

Яшчэ не так даўно ў літаратуры вядучым быў зусім іншы лейтэматыў: шчаслівае доля самага шчаслівага чалавека ў самай гуманнай дзяржаве. І раптам: трагедыя асобы, духоўная дэградацыя, антыгуманны пафас, расплата, ахвяры...

Крыкам затоенага болю крычыць ужо назва твора, у якім аўтар імкнецца «разрэшыць мыслы» (Ф. Дастаеўскі), знайці адказы на шматлікія праяўляючыся пытанні нашага быцця.

Часопіс «Полымя», дзе ўбачыў свет роман Т. Бондар, адкрывае з асаблівай надзеяй. Справа ў тым, што крытыкі, характарызуючы сучасную прозу, заўважылі, што з аднаго боку ў ёй нярэдка з'яўляецца «сыры, па-мастацку неапрацаваны матэрыял» (У. Конан), з другога боку — «... ёсць зрухі і паглыбленне» (П. Дзюбайла). Новаму твору Т. Бондар пасуе апошняе, і перш-наперш ужо таму, што ён мае абнадзейваючую перадагісторыю. Мае на ўвазе папярэднюю творчасць пісьменніка, якую мы ведаем як аўтара «Дзённіка жанчыны», аповесці «Марыя», твораў востранадзённых, пранізанных болем за чалавека, скіраваных на даследаванне ўнутранага свету героя. Гэта і эстэтычны генатып жанру, у якім закладзены магутны патэнцыял выяўлення ў мастацкім аналізе-сінтэзе існага ў грамадскім развіцці.

У романа «Ахвяры» Бондар звярнуўся да «незавершанай рэчаіснасці», падзей, што адбыліся ў Курапатах і сталі значнай вяхой у нацыянальнай гісторыі беларусаў. У мастацкім змесце куропатская падзея набыла асаблівае напам'янае. У іх зніталіся мінулае, сённяшняе, будучыня народа. Яны высвецілі маральную сутнасць людзей, што прыйшлі на могілкі і ў якасці праваахоўнікаў, і як вернікі. Як стала відавочным у мастацкім адлюстраванні, тут знаходзіліся ў той момант толькі ахвяры: і тыя, хто быў фізічна знішчаны ў пару сталінскіх рэпрэсій, і «сталінскія сокалы», што выраслі са знявечанай душой, атручанай антыгуманнай ідэалогіяй, і маладзейшыя, што атрымалі ў спадчыну нездаровы духоўны генафонд.

«У людзей і сёння той жа, ранейшы, страх, тая ж пакорнасць вызначальнаму шляху, тая ж прага выжыць, выжыць за кошт чаго заўгодна; і за кошт маралі, і за кошт душы сваёй, за кошт здрады праўды, справядлівасці, за кошт знішчэння бліжняга...»

Новы час не настаў, яго час затрыманы надоўга, і цікава, хто першым асмеліцца сказаць гэта ўголас.

Нельга не заўважыць, што погляд гэты далёка не бясспрэчны, як і шматлікія іншыя меркаванні персанажаў. Напрыклад, калі ідзе гаворка пра тое, што «бязволле... прыходзіць на змену бязвер'ю», што «людзі слепнуць ад страху. Ад страху перад жыццём і тымі намаганнямі, якія трэба зрабіць, тымі пакутамі, якія трэба сцярапець, каб застацца чалавекам. Ад страху, што перадаецца».

што перадаўся нам з генамі, лічы ў спадчыну». У дыялогах герояў слова набывае філасофскі акцэнт, застаецца адкрытым. Увага аўтара скіравана на шматграннае раскрыццё думкі, на філасофскае асэнсаванне такіх яшчэ новых для беларускай прозы праблем, які існаванне ў адной асобе ахвяры і ката, які трагедыя ката, расплата дзяцей за віну бацькоў, трагізм паўсядзённага ў сучасным жыцці.

Відавочна, што творца, які рызыкнуў звярнуцца да сучаснай абсурднай рэчаіснасці, сутыкаецца з праблемай пошуку эстэтычнай формы, якая б адэкватна перадала драматычныя калізіі жыцця. Так, В. Казько звярнуўся да жанру «сучаснай спадарожнай казкі», А. Глобус апрабаваў «асколачную» кампазіцыю, А. Разанаў пераключыўся на версеты, пункціры, квантэмы... Твор Т. Бондар узыходзіць у сваім жанравым радоводзе да традыцый К. Чорнага, М. Гарэцкага і, несумненна, Ф. Дастаеўскага. Цяжка пераацаніць мастацкі патэнцыял поліфанічнага рамана, рамана ідэй, дзе ўвесь змест пранізаны напружаным пошукам ісціны, дзе ў сістэме вобразаў узнікае «спалучэнне, дзёржкая нечаканасць пераходаў, якія на стыку высякаюць бляск сэнсу».

Адзін з ключавых матываў рамана — матывы віны і адказнасці. Хто вінаваты ў тым, што чалавек стаў «няшчасным, пакінутым, беспрытульным»? Думка раскрываецца ў розных глыбінных пластах. Ёсць прымітчынае тлумачэнне: Сталін і яго прыслужнікі. Але ж ці не прадастае перад Страшным Судом і народ-ахвяравальнік? «...Хіба не народ, не пэўныя якасці душы ягонай зрабілі ўсё, што адбылося, магчымымі?» Хіба не ляжыць на ім адказнасць за змрочную будучыню нашчадкаў? «...віна і на нас кладзецца. Куды ні круці: таму часу мы не належым. І ў гэтым месца сабе не знаходзім». Такім чынам, прадавецца нітка лёсу без віны вінаватых, так праз гадзі адгукваецца ахвяравальнасць галоўным — стратай маральных святых. Больш жорсткай кары не змог бы прыдумаць чалавечы розум — як расплата ні ў чым не павінных дзяцей, унукаў за грахі бацькоў.

Шкада, што падобных непрадказальна вострых сутыкненняў супрацьлеглых думак не стае шматгалосся рамана, што не ўсе доўгія размовы даюць новы імпульс развіццю аўтарскай канцэпцыі.

Сюжэт рамана сканцэнтраваны вакол гісторыі сям'і Кондрусеў. Здавалася б, нас чакае сустрэча з добра знаёмай фэбулай традыцыйнага сямейнага рамана. Ды не зусім звычайныя для сямейнага рамана прыгоды адбываюцца ў кватэры былога пракурора рэспублікі Савелія Кондруся. Яны больш асацыююцца з раманам жахаў, дзе дзейнічаюць мерцаючы, здані. У гэтай сям'і таксама «мёртвыя трымаюць жывых», а ў рэальнасці з'яўляюцца здаровы чалавек.

«Да свята вывешваюць партрэт вялікага правядыра. Аднак нешта здарылася, і партрэт выслізнуў з рук рабочага».

«— Ты што, не ведаеш, што рабіць? — павольна, ледзьве не па складах, выціснуў з сябе бацька і, калі той без слова ці ўскрыку стаў на падаконне і скочыў уніз, з чацвёртага паверхі — уніз, павярнуўся, і, знешне спакойны, выйшаў з залы».

Вось у такой напалову фантастычнай, напалову рэальнай рэчаіснасці расце, выходзіць новае пакаленне Кондрусеў. Час у творы па-мастацку скан-

дэнсаваны, і мы маем магчыма-масць прасачыць за лёсам трох пакаленняў. І асноўнае, убачыць не толькі як сталае «новае чалавек» пад чуйным наглядом партыі і ўрада, але і прааналізаваць вынікі ўсеагульнай кампаніі, што атрымала назву працэсу фармавання новай сацыялістычнай асобы. У «гуманым» пераўтварэнні чалавека было ўсё навыварат. Ужо «сама пастаноўка пытання аб стварэнні новага чалавека, як у грамадстве, так і ў літаратуры — загнаная і амаральная, бо мае на ўвазе гвалт з чалавечай прыроды, натуральна-эвалюцыйнага ходу развіцця», — пагаджаемся мы з літаратурна-знаўцам Я. Лецкам.

Вобраз «новага» чалавека ў романа «Ахвяры» шматгранны, але ёсць у ім дамінанта, што вызначаецца праз маральную сутнасць персанажаў. Адзін з «новых» людзей, выхаваных на прынцыпах сацыялістычнага гуманізму, — Рыгор Кондрусь, маёр, потым падпалкоўнік міліцыі. Яго светабачанне абмежавана ролю паслухмянага служкі адміністрацыйна-камандаўнай сістэмы. Для аховы парадку ад дэмакратыі ён нават роднага пляменніка не пашкадуе. «Выйсце з бязвыйсця» знойдзе толькі ў службовым рапарце, просьбе паслаць туды, дзе, выконваючы загад, можа і загінуць.

Воблік Рыгора Кондруся адзін з самых агідных у творы. Яго вобраз можна лічыць сімвалам дзяржаўнага таталітарызму. Аднак дадзены ў развіцці, у эстэтычным самараскрыцці характар набыў станоўчыя рысы, не згубіў аўтарскай «леючай душы гуманнасці» (А. Пушкін). Ен кат і ён жа, падобна бацьку, і ахвяра — як усе, хто здрадзіў маральным крытэрыям у імя ідэй, паступіўся сумленнем, не прыкіметна ператварыўся ў поўнаасцю дэтэрмініраваную істоту, «вернага Руслана» дзяржаўнай ідэалогіі.

Духоўнай спустошанасці чалавека ў творы, як і ў жыцці, супрацьстаяць традыцыі народнай, хрысціянскай маралі. Яна персаніфікавана ў вобразах жанчын роду Кондрусеў, а трагічнае завяршэнне атрымала ў вобразе Уладзі. Яе святая душа пакутуе за ўсіх. Праз добра, міласэрнасць, асабістыя страты імкнецца яна змяніць нешта навокал. Аднак гэта голас «вопіючага в пустыню». І хутка яе псіхіка не вытрымлівае, розум канчаткова раздвойваецца, адчай прыводзіць да самагубства. Трагічная гібель Уладзі пралівае сапраўднае ачышчальнае святло на чытача, бо прычынай яе трагедыі стала не толькі ўласная гора, а пакуты ўсіх людзей.

Вобразы Рыгора, Уладзі найбольш арганічныя, заглыбленыя ў жыццё. Сюжэтныя лініі, звязаныя з імі, па-мастацку непрадказальныя, займальныя. Што ж тычыцца цэнтральнага героя, Івана Кондруся, то ў ім перамагае зададзенасць, аднамернасць.

Раман Т. Бондар сугучны часу, у ім знайшлі асэнсаванне праблемы, што востра хвалююць грамадства — праблемы духоўнай рэанімацыі чалавека.

«Калі ж чалавек пераменіцца? Няўжо было так спакон веку і так астанецца?» — так зноў ве унісон з настроем рамана гучыць голас героя В. Адамчыка. І адказу на гэтае пытанне пакуль няма. Сучасная проза ўжо не робіць традыцыйных уцехабячэнняў. Але ў ёй выразна абзначылася тэндэнцыя, за якой стаіць вялікі вопыт сусветнай і нацыянальнай класікі: заглыбленасць у духоўны свет чалавека. «Трэба перш-наперш убачыць увесь страх, які створаны не кімсьці збоку, не класавымі ці нацыянальнымі ворагамі, а ўнутры кожнага з нас і ўнутры кожнага грамадства» (Салжаніцын).

Наталія КАПШАЯ.

г. Гомель.

ТАКІ ПРЫГОЖЫ КАЛЯНДАР

Напярэдадні новага 1993 года ў продаж паступіў насценны мастацкі календар пад назвай «Магнаты Беларусі», выдзены тыражом 15 000 экзэмпляраў выдавецтвам «Беларусь» і Мінскай фабрыкай каляровага друку. Гэта ўжо другі календар, створаны, як відавочна, з мэтай папулярнага выдатнага твораў старажытнабеларускага мастацтва. Аўтарамі абодвух календароў з'яўляюцца мастацтвазнаўца Н. Высоцкая і фотамастак Г. Ліхтаровіч. Таму можна гаварыць ужо аб пэўнай перыядычнасці выдання, дасягненнях і праліках яго складальнікаў.

Трэба зазначыць, што сама задума падобнага выдання вельмі пазітыўная і ўражвае сваімі амаль неабмежаванымі магчымасцямі. Спадаюся, што, нягледзячы на выдвецкія цяжкасці, мы яшчэ шмат гадоў будзем сустракацца з беларускімі мастацкімі календарамі ў сваіх кватэрах і рабочых кабінетах. Менавіта таму не магу не выказаць пэўнай заўвагі да ўжо выдзены календароў з мэтай палепшыць іх у будучым.

Мінулагадні календар меў назву «Беларускія абразы» і склаўся з 13 рэпрадукцый (сумуючы вокладку) цудоўных твораў іканапісу, размешчаных па мейсцах года адпаведна святочнаму хрысціянскаму календарнаму цыклу. Назва дакладна інфармавала, што тут прадстаўлены ўзоры старажытнабеларускага мастацтва, а ў іх паслядоўнасці прасочвалася адрэслена ідэя ўшанавання хрысціянскіх святаў. Задума складальніка была надзвычай проста і ясна. Таму псеўдамастацтвазнаўчыя надпісы пад абразамі, што гэта «беларуская школа» выглядалі непатрэбнай таўталогіяй. На нашу думку, шырокаму чытачу істотнай было б даведацца, да якога свята і дня месяца па каталіцкім і праваслаўным календары адносіцца кожны з гэтых абразоў.

Але значна большую колькасць нараканняў вымагае сёлетні календар. Недакладная (адразу па некалькіх параметрах) назва «Магнаты Беларусі» не адпавядае падборцы рэпрадукцый і зместу календара. Па-першае, у гэтай назве адсутнічае слова «партрэт». Такім чынам, не падкрэслена, што з вялікага арсенала старажытнабеларускага выяўленчага мастацтва ў дадзеным выпадку выбраны жанр партрэта.

Па-другое, магнат — паняцце сацыяльнай гісторыі, і неабходна ставіцца да яе з павагай. Адпаведна ёй партрэтаваныя асобы былі магнатамі Вялікага княства Літоўскага, нашай гістарычнай дзяржавы, а не Беларусі — у сучасным разуменні. Сапраўды, даць трапіную, кароткую і абагульняючую назву для гэтага выдання было складана. Напрыклад, мастацкі каталог аналагічнага зместу, выдзены ў 1991 годзе ў Кракаве, меў назву больш разгорнутую, але і больш дакладную «Партрэты знакамітых постацяў даўняй Рэчы Паспалітай у Мінскіх зборах». Але цяжкасць задчы не апраўдае пралікі складальніка календара.

Далей, пры азнаямленні з падборкай рэпрадукцый узнікае пытанне ці меркаванне, што адзінымі магнатамі ў нашым краі былі Радзівілы. Сапраўды, мужчынскія партрэты прадстаўнікоў іншых магнатскіх родаў, як, напрыклад, Пацёў, Сапегаў, Весялюскіх, нават з тых, што ёсць у калекцыі Дзяржаўнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь, у ім увогуле не прадстаўлены. Пад партрэтамі жанчын, што ўвайшлі ў сям'ю Радзівілаў па шлюбах, таксама не ўсюды пазначаны іх фамільныя прозвішчы, як гэта было прынята ў той час. Між тым,

такі подпіс пад парным партрэтам дзюх жонак Януша Радзівіла — Кацярыны Патоцкай і Марыі Лупул, — засяродзіў бы ўвагу на таямніцы гэтага незвычайнага партрэта. А можна было б і адкрыць гэтую таямніцу, што «мяцежны гетман», калевнік Януш Радзівіл першым шлюбам быў жанаты на каталіцы Кацярыне Патоцкай, а пасля яе смерці — на праваслаўнай Марыі, дачцэ маладоскага гаспадара Базыля Лупула, і што абедзве яны намалеваны на адным партрэце. Калі выдэйцы мелі на мэце працяг серыі партрэтаў магнатаў, трэба было пазначыць, што гэта першы выпуск, у адваротным выпадку неабходна было ўнесці разнастайнасць і пашырыць гістарычны фон.

Зноў жа, назва календара канцэнтруе ўвагу менавіта на магнатах, а не на партрэтах і іх мастаках. Гэтым зададзена тэма, лейтэматыў выдання, што мае пад сабою пэўныя падставы. Па традыцыі, якая ідзе з медыявістычнага санрального мастацтва, у беларускім партрэце познефеадальнага перыяду асоба мастака, яго індывідуальнасць адыходзілі на другі план, а галоўная роля адводзілася асобе партрэтаванага. Пры дапамозе атрыбулаў у партрэце адлюстравалася сацыяльнае становішча персанажа ці нейкія факты яго біяграфіі. Таму ў календары пажадана было б даць кароткую, але дакладную біяграфічную даведку пра кожнага з прадстаўленых у ім асоб, згадаць гадзі іх жыцця і ролю ў тагачасным грамадстве. Гэта, дарчы, было вельмі нескладана зрабіць, дзякуючы шматлікім польскім біяграфічным даведнікам, на старонцы, дзе сукупна змешчаны ўсе рэпрадукцыі ў меншым маштабе. Аднак у той вельмі абмежаванай інфармацыі, што дадаецца да партрэтаў, Н. Высоцкая засяроджваецца на гадах працы мастакоў, пераважна замежных, якія ў большасці выпадкаў дакладна не вызначаны і ідуць пад знакам пытання.

Такія вопытныя спрэчныя, на наш погляд, супрадаждальныя подпісы да партрэтаў пышна прадстаўлены аж на чатырох мовах: беларускай, рускай, польскай і англійскай. Але менавіта аўтэнтычнай беларускай транскрыпцыі бракуе элементарнай граматычнасці і агульных моўных крытэрыяў. Напрыклад, выдатны рыцарскі партрэт на вокладцы Юрыя І Радзівіла (бацькі каралевы Барбары, жонкі Жыгімонта Аўгуста, аб чым, верагодна, цікава было б даведацца спажывіцям календара, як і аб тым, што ён меў мянушку «Геркулес» і атрымаў шмат ваенных перамог і г. д.) падпісаны проста «Юры Радзівіл». У той жа час імя яго ўнучатага пляменніка біскупа віленскага Юрыя ІІІ Радзівіла пад наступным партрэтам, што адкрывае календар, перайманна на польскі манер у «Ежы». Тым жа манерам Кацярыны з'яўлены Катажынамі, але Казімір па аналогіі чамусьці не стаў Казімежам. Ганна на ўсіх чатырох мовах засталася Аннай, так і напісана «па-беларуску» — «Анна Катажына». Адным словам, ёсць усе варыянты — польскія ці рускія, апрача беларускага...

У сувязі з гэтым узнікае пытанне: чаму няма навуковага папярэдняга рэцэнзавання гэтага папулярнага і каштоўнага ў прамым і пераносным сэнсе выдання?

Вось такі прыгожы календар... Хочацца верыць, што ў далейшым гэтае выданне, акрамя эстэтычнага задавальнення, будзе несці да шырокага чытача яшчэ і цікавую, сапраўды навуковую інфармацыю.

Тамара ГАБРУСЬ.

Таіса Бондар. «Ахвяры». Роман. «Полымя», 1992. №№ 5—6.

МОЙ ЧАС

Мой час не мінуўся... Хоць век
Устаў на дыбкі, як шалёны.
Ды вы не кідайце, як здзек,
Спагаду ва ўзрост пенсіённы.

Узросту такога няма
У творцы, калі ён сапраўдны.
Я час гэты сніў нездарма.
Ён мой, і круты, і ўсеўладны.

Спазнаў я яго павеў
На грэбені шасцідзсятых.
Тады пачынаўся наш век
У загрудках сцягтых.

Мужнелі мы, дзеці вайны,
Глытаючы волі крупінкі.
Падзел, можа, рэзкі: я ны
І мы — ў паядынку.

Сам час сутыкаў нас — чубы
Трашчалі з задзерам, віхраста,
Абы
Расхістаць слупы
Палаца элітнай касты.

Я родам — з віхурных тых дат,
У лёхах застоўных таптаных.
Я ведаў: не звёўся мой кат,
Нашчадак тырана.

Жывучы ён... Дзе ні ступі —
Нас тнуць і цяпер яго іклы.
Ох, колькі іх, злых, тупых,
Ды шанцы на хіжасць іх
Зніклі.

Свядомасці знакаў святых
Ні снюжай, ні куляй не спяляць.
З накінутай злой нематы
Выводзяць нас мова і памяць.

Мінуўся ваш час, а не мой.
Я ўзроджаны духам і целам,
Каб жыць ёй,
радзіннай зямлэй,
І ёй слугаваць — удзелам.

У ЗАЛЕВУ

У дождж асенні, праліўны
Сваю адпасваю калейку.
Мне, пэўна, хопіць да труны
Такіх, у буйных дозах лекаў.

Сабака ў дрыжыках ля ног.
Залева слепіць, як змярканне.
Ды не на неба нараканне,
Хоць і не роўна дзеле Бог.

Мне, зрэшты, ўзычыў ён удосталь
Трывог свядомасці і бед.
Я толькі тут адчуў так востра,
Які няпросты родны свет.

Я тут павязаны з зямлёю,
З канавай гэтай, з быльнягом,
Як той ажынік з альшыною —
Па ім не кінешся бягом.

Я чую спадчынныя звязкі
Карэння з даўняй цемнатай,
З тупой пакорай душаў рабскіх,
Якім не трэба роздум твой.

Ні плён духоўнае культуры,
Ні вочы памяці з глыбін.
Ды не на век жа дзень мой хмуры —
Зямлю з нябёс прамые плынь.

СЛОВА ДА ГАСПАДАРА

(сялянская трагіпаэма)

*Прывітаю Эдуарду АРОЧКУ,
былому старшынні
калгаса на Слонімічыне,
свядома шчыраму беларусу*

Зямляча мой,
Цябе шануюць вёскі,
Хоць твой «Рассвет»
Не ведаў слынных спраў.
«Рассвет» не той,
Скуль некалі Арлоўскі
Па грошкі да Сталіна дапаў.

Затое да цябе, наш Эдуардзе,
У пошуках запасніка харчоў
У бляску узыходзячым, ва ўладзе
Прысеў на поле бульбяное
Гарбачоў.

Знарок абраў сярэдняка па моцы,
Трывалага, з дагледжанасцю ніў.
І толькі потым зведалі вясцоўцы,
Хто — з неба сеўшы, —
ў полі іх гасціў.

Ты скінуў з той нагоды, Эдуардзе,
Штодзённую ватоўку, кірзачы.
Не скінуў толькі, мовячы папраўдзе,
Крыху наіў —
не мог перамагчы.

Выжыльваўся, кідаўся з поля ў поле.
Нібы цагляна, ўсіверыўся твар.
Смяляся з бясрэбравіка доля:
Які ты ўсё ж някемны Гаспадар!

З душой інтэлігентнай, з жылкай
творчай
Ты выпрабаўваў сам на годнасць лад.
Лад буксаваў, хлусіў камандна ў
вочы,
З старшыннямі карміўся ля пасад.

Ды ты ў начальства быў вялікі неслух,
Як мог, адпрэчваў наступ недабра.
Не згледзеў, жывучы нібы пад прэсам,
Як нехта выкраў з рук —
Гаспадара!

А на зямельцы толькі тое родзіць,
Што напачатку выпела ў душы.
Мо выкласці ўсё гэта пры нагодзе?
Не злуй сістэму!
Госця не смяшы!

Бульбоўнік церпка вяў у спелай
зморы,
След фітафторы
лісце ўжо крануў.

Са світай кіраўнічай, у гуморы
Высокі госьць ступіў у баразну.

І каліва капнуў — адно, другое.
Па звычцы, скарб лічыў — на карані!
Ды гэта ж поле — донца залатое...
Не прыбядняйся! — кінуў старшыні.

Вы ўсе не прыбядняйцеся —
зважайце:
Па бульбіне адной — ад каранёў —
Хутчэй сталіцы скарб свой адгрукжайце
З заходніх нарыхтовачных палёў!

Глядзелі задуменныя палеткі:
Хто гэтак распарадка рэй вядзе?
А воддаль — дзве зялёныя палаткі,
Як гмахі, выглядалі ўжо гасцей.

Адна палатка чула красамоўства,
Якое толькі ў бляску чуў палац.
Другая — для гасціннасці і тостаў —
Прэстыж яшчэ вышэй магла падняць!

Ды абмінуў — другую — госьць высокі
І ўзнёсся пад аблок —
што ж, не
згорш.
Ва ўсіх з грудзей прарваўся ўздых
аблэгкі,
Рукамі памахалі ўслед...
А ўсё ж...

Як быць з другой —
з яе павабнай
сутнасцю?
Усцешыў Эдуард кіраўнікоў:
А гэта:
«в пользу вре́меннаго
присутствіа...»!
У «Пінскай шляхце» мовіў так
Кручкоў
(І там, як бачыце, Кручкоў!).

«Часовая прысутнасць» — як прароча!
Часовых жывіць кожная дыра.
Часовы ад зла адводзяць вочы.
Часовыя — замест Гаспадара!

А Гаспадар — хто творыць паўсячасна
З раслінкай кожнай свой мазольны
цуд.

Ці сапраўды т в а і м
стаў скарб калгасны,
Зямля т в а ё й, як маці, родны кут?

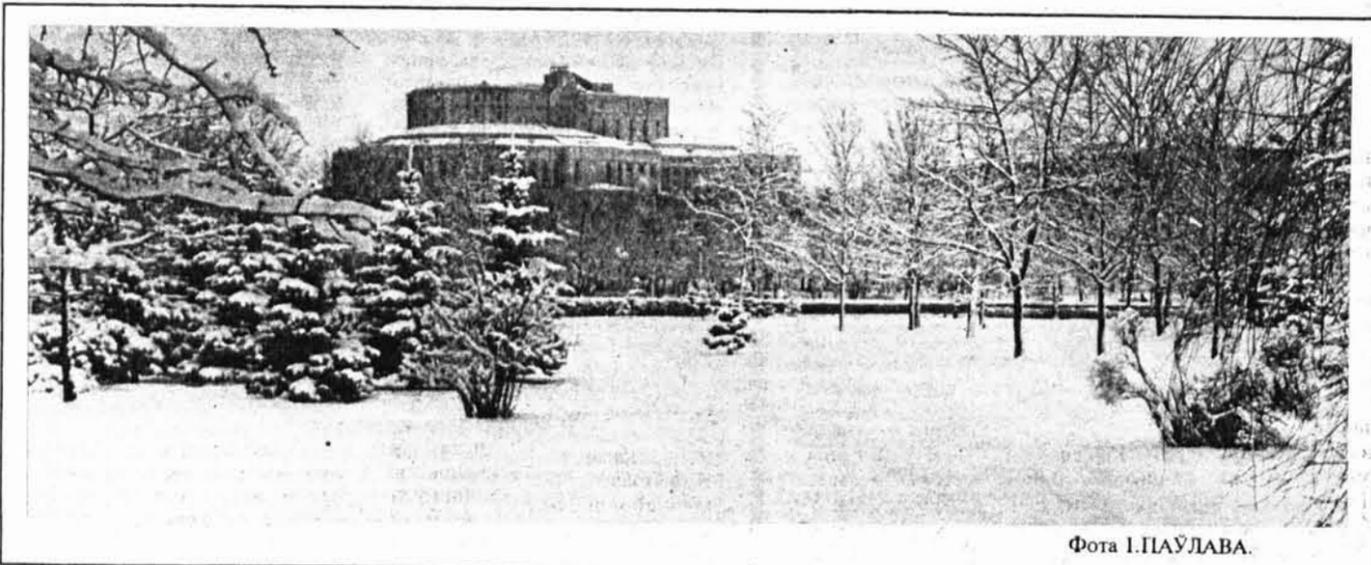
Зямля ці стала ўласным тваім домам,
Дзе луста — з роднай мовай за
сталом?
З Гаспадаром жыве самасвядомасць,
Часовасць, несвядомасць —
З не-гаспадаром.

НІКОЛІ не думаў, што буду пра гэта
пісаць.

У дзень Народзін Хрыстовых глядзеў
па тэлевізіі «Калядныя сустрэчы», на
якія гасцінна запрашала Ала Пугачова,
пачужэла-абмаладзеля пасля замежных
касметычных маніпуляцый (пісалі газе-
ты). На туманнай, замгленай сцэне
выступалі па-рознаму адметныя спевакі
Кузьмін, Нікалаеў, Кальянаў, Прэсня-
коў, Крылоў, Буйноў... І мне чамусьці
падумалася, што сярод іх мог быць Ігар
Талькоў. А мог бы і не быць, бо ягоныя
меланхалічна-палітызаваныя песні
дысаніравалі б агульнаму бадзёраму на-
строю вечарыны. Іншая рэч акцыя
«Музыканты свету — дзецям Чарнобы-
ля», што ладзілася ў Мінску на стадыёне
«Дынама» і ў якой Талькоў браў удзел.
Але гэта адно гаданні, бо спевака ўжо
няма ў жывых: 6 кастрычніка 91-га года
падчас рок-канцэрта ў Палацы спорту
«Юбілейны»/Санкт-Пецярбург/ ён быў
забіты з пісталета выстралам у сэрца.
Перадусім падазрэнне пала на нейкага
кікбаксёра Малахава, гэткага сучаснага
супермена ў чорных акуларах, а праз
якісьці час выявілася, што застрэліў Ігара
чалавек з ягонага акружэння, менеджэр,
ці хто ён там, яўрэй па нацыянальнасці.
Я і дасюль не ведаю, якая была матыва-
цыя ў гэтага менеджэра. Толькі я памятаю,
як адразу пасля гэтага подлага забойст-
ва, здаецца, назаўтра, па тэлевізіі
спавядаліся сведкі, тыя, хто быў у той
вечар за кулісамі каля грывёрнай. Кож-
ны бышчам бы доказаў даводзіў, што
забойца — Малахаў; дыг неабвержнай
улікаю супроць яго было тое, што ён
уцёк з месца трагедыі і схавався. Не
цямялю, што ў нас за следчая навука, якія
ў яе спецыфічныя сродкі і тонкасці, але
я па гэтай непрацяглай тэлеперадачы
(па тварах, вачах, манеры гаварыць,
логіцы і антылогіцы выступоўцаў) адра-
зу вылічыў, хто забойца — менавіта
менеджэр; і сказаў пра гэта сынам, якія
сядзелі са мною перад экранам. «Адкуль
ты ведаеш?» — спыталі яны, кіруючыся
не больш чым легкадумнай дзіцячай
цікаўнасцю. «І не толькі гэта. Зараз ён
ліхаманкава думае, куды яму драпануць».
Так яно і здарылася: вельмі хутка менед-
жэр апынуўся ў Ізраілі. (Палабныя
прадказанні ў мяне зрэдку бываюць).

Вось такім чынам у гэты вясельны ка-
лядны вечар думка мая закінулася на
ўсходняе ўзбярэжжа Міжземнага мора. І
тады я ўспомніў, што там ужо два галы
жывуць мае былыя суседзі па ляснічнай
пляцоўцы. Менавіта дзеля іх і «кляпаецца»
гэтае апавяданне без в і д у м к і.
Навасёламі ЯНЫ не былі. Перш у
кватэру, самую блізкую з маёй, засяліўся
алкаголік з састарэлай маці. Божа, гэта
было не наваселле, а існае пекла!
Алкаголіка раздражняла ўсё. Якраз у
мяне быў маленькі сыноч, якога тады
назваў Сяргей, цяпер — Сяргук;
выкаціў каляску з ім на пляцоўку — тут
жа груканне ў дзверы, нервовы енк:
«Забірайце каляску к чорту!.. Не прайсці,
чапляйся за яе!..» Твар азыгла-зморшча-
ны, аж ліловы, у закарэлых ранах, рукі
сутаргава снуюць, на зацёрханым
пінжачку сляды ванітаў. А бач, дыктуе
ўмовы, ніякіх нязручнасцей не церпіць;
сам жа часта завальваўся проста пад
дзвярмыма, як сабака, і ў цемнаце, на-
ткнуўшыся на яго, лгга было выпудзіцца
(так яно раз і было з жонкаю). Неўзабаве
ён увогуле ператварыў кватэру ў прыгон,
зусім не бяскрыўдны, паказаўшы туды
дарогу гэтакім жа, як сам, пачварам у
вобліку мужчын і жанчын, здаецца, на-
вечна пасеяўшы ў маёй душы пагарду да
хворых на алкагалізм людзей.

За ўсе сынавы грахі расплачвалася
рэшткамі здароўя нямоглая — толькі
цень — старая, з надзіва захаванай у сабе
інтэлігентнасцю. (За што ёй выпала несці
перад смерцю гэтакі крыж?). Як жа яна,
налучыўшы момант, калі сын кудысьці
сьходзіў, вінілася заміж яго! Мне было
да слёз балюча глядзець на ейныя
бяскроўныя вусны, журботна запалыя ў
бяззубы рот, разумныя ясна-вадзяністыя
вочы, у якіх гняздзілася нечалавечая
ропач. Ёй было цяжка стаяць, таму яна
прывозіла з сабою маленькі ўслончык і
садзілася пры дзвярах на яго. Баючыся,
што вылюдак сын яе скалечыць, калі
ўведае, прасіла купіць ёй тварожны сы-
рок альбо ліверкі. Я прывозіў і гэта, і
яшчэ штосьці смачнейшае, прыкладам,
шакаладку «Алёнка», тады зусім танную,

Фота І. ПАЎЛАВА.

сорок капеек за штучку.

Шчыра кажучы, я ўжо ўсур'ез пачаў задумвацца, чым дапамагчы гэтай няшчаснай старой, можа, уладкаваць у якой-небудзь інтэрнат, як нечакана суседзі зніклі. Цішыня аж звінела, была якаясьці прыкрыя. Ніхто не ламіўся ў дзверы, не стала крыкаў і лаянкі за сцяною, пакрысе выветрываўся смурод з пад'езда.

А тыдні праз два ў кватэру пераехалі новыя жыхары — яўрэйская сям'я, — якія абмянялі сваю абжэгую на гэтую, новую. Іхняе прозвішча заканчвалася на даволі пашыранае ў яўрэй «сон»; яго звалі Рыгор Маркавіч, ён Соф'я Іосіфаўна, іхняга сына Лёня — мой равеснік, але ўжо лысаваты, з вусамі — для ўяўлення: выліты лінгвістычны слявак Аляксандр Разенбаўм. Калі першы варыянт я параўнаў з пеклам, то да гэтага нядрэнна прыдавалася — рай. Людзі ціхія,

якойсьці азлобленасці; проста ён, ведаючы натуру жанчын, па-мужчынску салідарызаваўся са мною. Было яму ўжо пад семдзесят; вышэй сярэдняга росту, грузнаваты, з рэдкімі на цемі хвалістымі валасамі, якія вужачкамі звіваліся тады, калі макрэлі; рэч у тым, што Рыгор Маркавіч быў гіпертонік, якойсьці апошняй стадыі, і пачуваўся слабавата, увесь час глытаў крыстапін. Хадзіў ён нетагопа, ледзьве перастаючы ногі, акурат нёс на сабе цяжар усяго неба: калі глянуць на яго збоку, не ведаючы, то здаецца, што чалавек альбо стаіць на месцы, альбо зараз рухне. Хвароба выштурхоўвала яго на свежае паветра, на няблізкі стадыён, дзе і я сабе на доўгія гады знайшоў неблагі ранішні машыён. Рыгор Маркавіч, праўда, не бегаў, ён нібы запаволена плыў сінім воблакам (колер спартыўнага касцюма) над шэрай

прамавугольнікі на салатавай фарбе. Сіратліва зырыла з-пад столі бяльмо матавай лямпачкі. Пасярод кухні стаяў вузенькі цыбаты столік з чырвонымі ножкамі, падобны на двух буслоў, што прыткнуліся валлём. На ім уладна княжыла непачатая бутэлька рускай горкай; на газеце ляжалі акуратныя тонкія скрылькі тоўстай сыравата-ружовай, бы няспелы кавун, каўбасы, парэзаная долькамі цыбуля і паўбуханкі дарнішкага хлеба.

"Давай вып'ем за мой ад'езд, — сказаў Рыгор Маркавіч, прыскаючы да грудзей хлеб, каб ашчадней адразаўся лусты. — Думаеш, мне патрэбны той Ізраіль? Я ведаю, што еду туды паміраць... З маім піскам я там за два дні загнуся. Але што ты зробіш з нячыстай сілаю (ён меў наўвесе Соф'ю Іосіфаўну). Я ўсё жыццё ў яе хлапчук на пабягушках... Яна лічыць,

на сталае.

І ён распеў мне тое, што гняло яго, крамсала душы, а цяпер, перад вымушаным ад'ездам, скруціла яе ў няшчэрпа-балючую каляровую вярочку, на якой толькі засільвацца. Не рассекшы яе, як я зразумеў, ехаць у загалкава-далёкую чужую краіну ён не мог.

Увесну 34-га яго, маладога бабруйчаніна прызвалі ў войску ОГПУ СССР (АДПУ — аб'яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне), якое ўжо праз пару месяцаў* рэарганізавалі ў НКВД (НКВС). Прайшоўшы адпаведную муштравку, ён прыводзіў у выкананне смяротныя прыгаворы судовай Ваеннай Калегіі Вярхоўнага Савета СССР. Пасля першых разоў яго ванітавала, ён забіваўся кудысьці ў цёмны запавушчаны куток і душыўся да жоўпевай гарчэчы ў роце; па начас ён выразна адчуваў, як бы тоўстыя ходзіць зверху па ім — прагінаецца коўдра, у цела ўпіраецца нешта крутлае прутка-жывое, як бы дзіця гопае па ім каленямі. Ён ускідаўся, трос галавою, акурат вынырваў з вады наверх: ніякага дзіцяці каля яго, а таксама на ім не было. Але заснуць да раніцы не мог, яго калаціла ліхаманка, скручвала, выпягвала з цягліц жылле. Потым курчы мінуліся, іх змянілі сны — в і р а з н ы я, як бы маляваныя карціны: ён цэліцца ў белатварую, аблепленую сырм жвірам постаць і ... прамахваецца. Яго пелянае халоднай ануцаю страх за ўласнае жыццё: прыпішчыць, што наўмысна шкадуе «ворага народа». Месяцы праз два прапалі і сны. Ён хадзіў на расстрэлы як на працу, пасля курьё папярось, чытаў газеты, гуляў у даміно, пісаў нявесце Соні ў Мінск лісты... І толькі да аднаго не прызвычалася ягоная істота — як у адказ на кулю патыліца чалавека выстрэльвае чорным дымным фантачыкам...

«Я нікому нават з суродзічаў не прызнаваўся ў гэтым... толькі Соф'я Іосіфаўна ведала, — сказаў Рыгор Маркавіч, яшчэ ніжэй апускаючы пацяжэлу ад гарэлкі і налітую балючым успамінам галаву; вочы ягоныя глядзелі цяпер толькі бялкамі — вялікія, як ветахі. — Я не паехаў бы ў Ізраіль, калі б хто з маіх тут застаўся, і насаў бы сваю тайну да сэрца... Мне цяжка яе будзе забіраць у магілу, тыя людзі мяне там не зразумеюць... Ты пісацель, бяры маю тайну, і мне лягчэй будзе паміраць, павер, сынок...» Ён заплысчыў вочы, і ў густых вейках пачала вырастаць бліскучая і цяжкая, як іртуць, сляза. — Толькі я не забудуся, я... Не забудзеш, не? Каб не забыўся, вось табе на памяць ад мяне... — Ён марудна ўстаў з табурэта, узяў штосыці на падаконніку і падаў мне. Гэта быў шапачкі нож, абматаны чырвоным ізаляваным дротам, тырчаў толькі зрэзаны наўскаска і сточаны да ліпучай вастрыні мысік. — Электрабрытва сапсуецца, можаць ім галіцца», — усміхнуўся Рыгор Маркавіч, і з-пад напухлых павекаў выплылі дзве шчаслівыя зорачкі. Я ўбачыў, як ён імгненна змяніўся: выпрастаўся, памаладзеў, паважнеў, быццам той бязмерны цяжар Неба, што ціснуў яму на душу, раптам выпарыўся.

А я зрабіў сам сабе выснову: тайна — тады тайна, калі ў ёй жыве патэнцыя стаць яваю. Больш дзікай, жахлівай тайны ў Рыгора Маркавіча не было, і ён спакойна мог ехаць паміраць у Ізраіль.

Ліпеньскім днём я глядзеў праз вакно ў двор. Свяціла млявае сонца, ад пабуды і дрэў адвальваўся, як акаліна, сінявата-буры цень; астраўкі чэзлай травы, падбелены пылам, нагадвалі рассыпаную соль. Маладая жанчына ў лёгенькай блузцы вяла на павадку чорную абаранкахвостую лайку з белай манішкаю і не дала ёй прыпыніцца каля дрэва.

На двары стаяў сівы, запалены грузавічок накіштат рафіка, толькі без вакенцаў і з выпэйным кузаўком; хвацкія хлопцы ў доўгіх цёмных халатах, прапаленых і парваных, выносілі з пад'езда і грузілі ў яго дбайна ўпакованыя скрыні, чамаданы, торбы, і непамысна было ў мяне на сэрцы ад расставання з суседзямі, кожны з якіх за вонкавым шчаслівым фасадом меў чорны пакой уласнай трагедыі.

...У гэты вечар, святочны, калядны, я зноў, акурат жывыя, убачыў над сабою два ветахі вачэй Рыгора Маркавіча з радужкаю пад павекамі і палуму: адзін збег ад адказнасці ў Ізраіль, а другі не паехаў туды, не пакаяўшыся, хоць віна ягоная, як цяпер мы разумеем, была толькі ў тым, што ён жыў у с т р а ш н ы м, набрынялым крывёю кавалку часу.

* Дакладна — 7 ліпеня 1934 года.

Уладзіслаў РУБАНАЎ

ЦЯЖАР НЕБА

Апавяданне

некрыклівыя, неназойлівыя ні ў словах, ні ў павышанай увазе, акуратна-мадэрновыя ў адзенні. Адным словам, толькі праз паўгода я адчуў сябе шчаслівым і нарэшце ўсвядоміў радасць ад новай кватэры ў выгодным раёне каля слаўтай Камароўкі.

Нашыя стасункі не выходзілі за рамкі тых, што зазвычай акладаюцца між суседзямі вялікіх перанаселеных гарадоў: «добры дзень» і дробныя просьбы, якіх можа і не быць. Калі я купіў нялюбую мне машыну, Лёня, ужо маючы «колы», ахвотна дзяліўся са мною вадзіцельскім вопытам, які, хоць трэсні, а набываць трэба.

Найбольш, вядома, рахаваліся жанчыны. Я нярэдка чуў, як на кухні жонка раскавана і весела размаўляла з Соф'яй Іосіфаўнай, голас якой поўніўся мацярынскай добразычлівацю і павучальнасцю (без катэгарычнасці). Шчырасць ейная не магла не дзівіць. Хоць бы тым, у што пасвяціла яна маю жонку, а тая перадала мне. Лічы, з дзясвоччыны Соф'я Іосіфаўна працавала ў гарадской дзяржаўна-інспекцыі сакратаром-машыністкаю. Начальнікі памочніц сабе абы-якіх не бяруць. І яна мела дзясвёлае цела, тутія, спакусліва паўнаватая ў лятках ногі. Не саромелася іх дэманстраваць, ведаючы, як нераўнадушныя мужчыны менавіта да гэтай часткі жаночага цела. Калі заходзіла да начальніка, ён казаў з пажадлівай усмешкаю на вуснах: «Штосьці ў вас, Соня, разрэз не на тым месцы...» Яна няспешна папраўляла перад ім спадніцу. «Любілі мяне ў маладосці мужчыны... Цяпер шкадуе, што не адказвала ўзаемнасцю», — вывела філасофскае рэзюме.

Іншы раз Соф'я Іосіфаўна прасіла пазваніць, хоць мела свой тэлефон: мусіць, былі ў яе якіясьці сакрэты ад мужчын; я аднойчы міжволі — не затыкаць жа вушы! — падслухаў: яна кансультавалася з уролагам нахонт Лёневай сексуальнай паталогіі. Жонка таксама тады-сяды заходзіла да іх. Казала, што ў Соф'і Іосіфаўны ідэальная чысціня (на-суперак абыватальскай памоўцы, нібыта яўрэі неахайныя людзі): на кухні ажно зіхаліць, металевыя ракавіны адрасны да бляску, не раўнуючы спражка ў залівацкага салдата-дэмбеля; і ўвогуле кожны вуталок, плінтусок, рэчка альбо дзвярняя ручка стараннямі Лёні падагнаная да мікрона, усё быццам вылітае з аднароднага матэрыялу (пасля я сам пераканаўся ў гэтым). Мяне Соф'я Іосіфаўна называла па імені і на «вы» з такою нязвычайнай прастатою і паважлівасцю, што гутарка брыняла даверам адразу і непазбежна. І тут міжволі думаеш: колькі ж іншы раз трэба часу, паведацца з людзьмі, каб з імі проста пачалавечы пагаварыць.

А Рыгор Маркавіч нейк прызнаўся мне, што яму няма жыцця ад жонкі, «загрызае». Але ў голасе я не ўлавіў

бетоннай дарожкаю, выгнутай, бы яшчарка, узмахваючы рукамі натужна, плаўна, як стомлены птах крыламі; позірк ягоны не адрываўся ад зямлі, быццам штосьці там шукаў. Мяркую, карысці такая фіззарадка яму прыносіла мала, але тое, што ў цяжкахворага чалавека хапала сілы волі хадзіць амаль кожную раніцу на стадыён, клапаціцца іменна гэтак чынам пра здароўе, міжволі нараджала ў маёй душы павягу.

Да нас у кватэру ён заходзіў вельмі рэдка і выключна з адной патрэбаю — пазычыць хлеба: «Покуль прыйдзе з работы Соф'я Іосіфаўна». Толькі гэтак называў ён жонку, пры ўсім іхніх сварках, якія, падобна, мелі месца, ператварыўшыся проста ў дзіцячую забаву. Злашчца Рыгор Маркавіч даваў ім грунт, час ад часу тайком загляваючы ў чарку. «Мне тады лягчэй», — даверыўся аднаго разу ён мне, і я быў палуму, што ўся соль толькі ў адным: гарэлка расшырае сасуды, напор крыві слабее, і яму, гіпертоніку, становіцца лягчэй.

І толькі шмат пазней я зразумеў, што палёгка яму магла быць і чыста псіхалагічная. Нон стоп! Раблё круты і нечаканы паворот. Варункі склаліся так, што нашыя добрыя суседзі засабіраліся на «зямлю запаветную». Ініцыятыва была за старэйшай дачкою Еваю, якая жыла асобна, не зусім пуцёва выходзіла два разы замуж; нарэшце ёй засярыбела з'ехаць у Ізраіль і там пашукаць шчасця — штучковыя вельмі прывіднай у с ю д ы. Я адзін раз бачыў яе. Калі флегматычны Лёня падобны больш да бачкі, то Ева да маці, пацвярджаючы тым самым ісціну, што ў такім выпадку дзеці нешчаслівыя (Лёня не завёў сям'і, падобна, не меў у ёй, праўдзівай, у жанчыне, патрэбы. Нейк нападзітку Рыгор Маркавіч сказаў маёй жонцы: «Ты — жанчына баявая, прывядзі Лёню якую-небудзь сваю сяброўку. Есць шампанскае, ікра, магнітафон, свечкі... Вып'ем, і я тады сяду з дому, няхай ён з ёю застанецца...»). Станістая, з шыракаватымі клубамі, да якіх даставалі чорныя бліскучыя валасы, не гадка прылізаная, а раскіданая паветранаспружыністай капою, вялікія эратычныя вусны, што ледзьве не пырскалі сокам набрынялай дзёрэкай сілаю жаночасці, маслінавая павалока на вачас — усё гэта стварала даволі прыцягальную рэкламу для мужчынскіх позіркаў. Падчас збораў у далёкі вырай, мусіць, жудасна клопатных, якія, бачыў я, узяла на свае не такія ўжо трывалыя плечы Соф'я Іосіфаўна, нечакана Рыгор Маркавіч паклікаў мяне да сябе: «Хадзі, суседзе, зробім па сто грамаў».

У кватэры ён быў адзін. Канечне, цяпер тут і блізка не ўгадваліся тыя парадак і чысціня, што панавалі раней і маглі служыць узорам для маладых гаспадынь. Мы зайшлі на кухню. Шафак на сценах ужо не было, засталіся цёмныя

што мае права здэкавацца з мяне, ведаючы, хто я... Але давай клонем, тады раскажу». Узяў бутэльку; падкалупінуўшы цвёрдым каструбаватым пазногцем вялікага пальца, сарваў шапачку. Быў ён у новай сінняй кашулі; ёй тонка пасаваў блакітны, наўскоць парэзаны белай ніткаю галыштук, на вузёл якога тута наплывала мажная, чыста выгаленая складка падбароддзя; увогуле твар ягоны, светла-каштанава колерам, здаваўся свежым, не па-старэчы выпешчаным. Можа, я проста зблізку Рыгора Маркавіча ніколі не бачыў, прынамсі, не глядзеў гэтак, як глядзяць на чалавека, ведаючы, што глядзяць у апошні раз. Не часты выпадак!

«Цяпер бутэлька — вялікі дэфіцыт, адна на талон у месяц», — сказаў я, каб аданіць ахвяраванне Рыгора Маркавіча (раней нах не даводзілася з ім выпіваць). «Ведаеш, як я раблё апошнім часам? — Ён перастаў наліваць, затрымаўшы бутэльку над чаркаю — дробненька, як зубы, стукала шкло аб шкло. — Падыходжу да вакенца крэмы (многія словы ім натуральна вымаўляліся па-беларуску), кладу на прыстолак дваццацьпяцьку і кажу прадаўшчыцы: мне бутэльку, табе пятнаццаць рублёў рэшты».

«Давяраюць вам...»
«А што ёй мяне баяцца... раней баяліся, у гандлярку вока дай Бог».

Рыгор Маркавіч відочна на штосьці намякаў. Нарэшце ён наліў поўныя, як вока, чаркі. Наліваў ашчадна, тонкім струменьчыкам. Рука ў яго была ёмка, пухлая, парослая тоўстымі дроцікамі валасоў. На пальцах цягнуліся драпіны парэзаў: Рыгор Маркавіч працаваў майстрам вытворчага навучання ў прафтэхвучылішчы абутнікоў, і паходжанне іхняе магло быць якоесьці прафесійнае.

Даю крыж: прыемна, калі цябе паважнаюць. Калі павага не залежыць ні ад пасады, ні ад якіхсьці кланова-мафіёзных інтарэсаў, ні нават ад сябравання. Калі павага проста міжчалавечая. Я сядзеў зусім блізка ад Рыгора Маркавіча і біятокамі адчуваў ягоную павягу да сябе.

Мы з узаемнай удзячнасцю дакрануліся чаркамі на ўсю іх вышыню і выпілі.

Рыгор Маркавіч жаваў хлеб з каўбасою і цыбуляй павольна, як і хадзіў, як і ўсё астатняе рабіў; трывожная залуменнасць дратавала барозны маршчын на пласкавата захмыленым лобе, ад мяжы якога беглі ўверх звістыя вужачкі рэдкіх валасоў; чорная радужка вачэй больш чым напалову заходзіла пад верхняе павека. У такой паставе, на такім асунутым абліччы яскрава вымалёўвалася асуджанасць. Яго можна было зразумець, старога, хворага чалавека, якога невядома дзеля якой прыхамаші ветраная дачка зрывава з сярэтага месца.

«Я еду туды паміраць, — сказаў ён ціхім голасам сам сабе. І зноў празрысты струменьчык радасна паскакаў у чаркі. — Я табе скажу, хто я быў... хоць і даваў падпіску маўчаць. Толькі, слухай, не пужайся...» — Локці ягоныя паманцелі

— Ефрасіння Леанідаўна, на працягу многіх дзесяцігоддзяў аксіёмай успрыманьня ленынскай фразы «З усіх мастацтваў для нас важнейшым з'яўляецца кіно». Але апошнім часам кіно прыкметна змянілася — і па зместе, і па ролі, якое выпадае яму адыгрываць у грамадстве...

— Узгаданая вамі ленынскае адценне — толькі невядома, у дачыненні да Ленына ці да сэнсавага нападнення гэтых радкоў... Бясспрэчна тое, што кіно валодае багатымі магчымасцямі. І яно пацярджала гэта нават тады, калі заахвочвалася міфалагізацыя рэчаіснасці. Што цяпер адбываецца з мастацтвам, і не толькі экранным? Добра гэтага яшчэ ніхто не ўсвядоміў. Яно згубіла арыенціры і, адмовіўшыся ад ранейшых прынцыпаў, набыўшы іншы змест, пачало ствараць адна-вартасную прадукцыю. Экран заклінула чарноце, пёрна, гвалт; прыйшоў зусім іншы герой. Калі раней ён быў часцей за ўсё ідэалізаваны, хоць сустракаліся і рэалістычныя тыпы, дык цяпер герой мусіць быць нейкім дэбільным, духоўна хваравітым. Яшчэ лепш, калі гэта прыхільнік «таго берагу»: маўляў, «за кардонам» усё лепшае. Многія нашы творцы ў новай сітуацыі не навучыліся ствараць фільмы, якія б захаплялі, а не шакавалі. Айчынае «бесцэнзурнае» кіно больш непрыстойнае за замежны кіч. Адкрыліся вялікія магчымасці ў стылістыцы, будоўе канфілікту, у падыходах да матэрыялу, але стваральнікі фільмаў рушылі па шляху максімальнай разнаволанасці і ўседазволенасці. А свабода вымагае культуры, маральнай і эстэтычнай адказнасці. Нічога гэтага няма ў большасці сучасных фільмаў. Кіно перад рэальнай пагрозай апынуцца за межамі мастацтва. Прынамсі, многія цяперашнія стужкі ўжо і не прэтэндуюць на мастацкасць.

— Яшчэ ў 20-я гады Маякоўскі напісаў іранічны верш «Кіно і віно»: «Я должен иметь доход от кино не меньше торговца вином». Заназчыць сёння — рынак, а значыць, менавіта ён дыктуе і вызначае творчую палітыку. Дык ці да мастацкіх ідэалаў, калі галоўным становіцца «таварнасць», «прадажнасць» фільмаў?

— Вытворчасць фільмаў каштуе вельмі дорага, таму ўсе лічаць грошы, і мастакі — не выключэнне. Выбраўшыся з ідэалагічнай несвабоды, яны трапілі ў фінансавую. Вось і ўс-

чынаюцца размовы: а чаго ад кіно патрабаваць? Гэта ж відовішча, пэўная арганізацыя адпачынку! Але ў кінематографі ёсць і іншыя традыцыі. Сённяшняя сітуацыя спрыяльная толькі для тых, хто ведае, дзе і што можна ўзяць — а такія людзі не заўсёды таленавітыя...

— На тэлебачанні ёсць рубрыка «Кінанасталёгія», у якой паказваюць старыя фільмы. Заўважыла: як бы іх ні крытыкавалі, усё роўна людзі з задавальненнем глядзяць, стараюцца не прапусціць. Феномен?

— Насталёгія па старых фільмах — гэта, мяркую, перадусім рэакцыя на сённяшняе кіно, якое сцвярджае: чалавек — ненармальны, свет — ідыёты... У многім старое кіно было ілюзорным, неўнім, але ж яно выходзіла добра па чучці! А што лепш: верыць у светлую мару ці, глядзячы на экран, думаць пра безвыходнасць існавання? Да кінарэтра і пажылых, і маладых прыцягвае чысціня па чучці, якіх так не стае і ў грамадстве, і ў сучасным мастацтве. Цяпер кіно творыць больш зла, чым добра. Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета рэспублікі варта было б прааналізаваць гэтую сітуацыю, вызначыць канкрэтныя шляхі дапамогі мастацтву.

— Усім вядома, у якім цяжкім эканамічным становішчы апынулася рэспубліка. Магчыма, кінематограф уратуюць мезанаты?

— Не выключана. Аднак... Тое спонсарства, што ў нас было, не абнадзейвае. Стараецца ўражанне, што яно існуе, пакуль некаму трэба адмываць грошы. Такая дапамога не дае плёну. Фундатарам кінамастацтва павінна заставацца дзяржава. Але галоўнае

Няўжо для кінастатраў гэта адзінае выйсце, каб выжыць? — Пракаты таксама па-стаўлены ў складаны эканамічны ўмовы. Уся ініцыятыва — што адбіраць, што купляць — у адных руках: манаполія пракату. А ён, мне здаецца, не настолькі творчы і арганізацыйна наладжаны, каб мог разу-

чыя інтэлігенцыя дамаглася ад улад сваіх краін квоты на паказ замежных фільмаў. У нас — наадварот: выкідаюць сваё, каб вызваліць месца для чужых. — Не санкрэт, што заходнія стужкі ўсё ж вабяць моладзь — напэўна, гранічнай разняво-

Ефрасіння БОНДАРАВА: «СВАБОДА ВЫМАГАЕ КУЛЬТУРЫ...»

Напрыканцы леташняга года вядомы беларускі кінакрытык доктар філалагічных навук Ефрасіння Бондарова адзначыла свой юбілей. Ужо больш за чатыры дзесяцігоддзі займаецца яна лятаннямі кінатворчасці, шмат што за

гэты час убачана, асэнсавана... Стан сучаснага айчыннага кінамастацтва характарызуецца ён як крытычны. Ці ж ёсць перспектывы ў беларускага кіно! Якія яны!

— каб на ўсіх узроўнях кіна-вытворчасці ставіліся не кан'юнктурныя мэты. Рэжысёр-пакупнік Андрэй Таркоўскі справадліва лічыў кіно заняткам не столькі прафесійным, колькі маральным.

— Шмат наракаюць, маўляў, беларускія фільмы былі, але не было нацыянальнага кінамастацтва...

— Не зусім справядлівае сцвярджаць: лепшыя экранізацыі твораў беларускіх пісьменнікаў даволі шчыльна злучаліся з нацыянальнай культурай. Праблема ў іншым: асноўная маса стужак не вызначалася адметнасцю, здымалася не на роднай мове, хоць спробы захаваць нацыянальны каларыт былі ў В. Турава пры экранізацыі «Палескай хронікі» І. Мележа, В. Рыбарова ў «Чужой бацькаўшчыне» паводле В. Адамчыка, Ю. Марухіна ў «Маці ўрагану» паводле У. Караткевіча, І. Дабралюбава ў тэлесерыяле «Плач перапёлкі» па раманах І. Чыгрынава.

— Пракат сёння трымаецца ў асноўным на замежных стужках не самай лепшай якасці.

на рабці гэтую адказную справу.

— Здаецца, мы купляем такія фільмы, якія ўжо ніводная краіна не купляе...

— Так яно і ёсць. Калі зніклі цэнзарскія рамкі, з'явілася надзея, што нэрэшце наш рэпертуар пашырыцца, узбагаціцца за кошт высокапрафесійных фільмаў. Некаторыя з іх трапілі на экран — стужкі Феліні, Антаніні, Бергмана, іншых сусветна вядомых майстроў. Аднак арганізацыям, якія купляюць за мяжой фільмы, ставяцца ўмовы: прадавецца, напрыклад, «оптам» дваццаць карцін, сярод іх 2—3 прыстойныя, за якія і плаціць пракатыч, астатнія ж — дадаюцца абавязкова. Лепш бы такога «дадатку» не было!

— Гэта як раней добрыя кніжкі куплялі за нагруквай?

— Прынцып аднолькавы. Толькі ў дачыненні да кіно нагруква надзвычай небяспечная. Напэўна, ёсць сілы, якім выгадана гаспадарыць на кінапрасторы былога Саюза. У 70-я гады Заходняга Еўропа перажыла наступ амерыканскага кінематографа. Але твор-

ленасцю, шокавай «тэрапіяй». З гэтай паставіць заслону парнаграфіі была прынята спецыяльная пастанова...

— Дазволенае і недазволенае — гэта надзвычай далікатныя пытанні, самі крытэрыі адбору мусіць быць разумнымі, эстэтычна абгрунтаванымі. Інакш добрыя намеры могуць ператварыцца ў сваю процілегласць — забароны плод, як вядома, асабліва салодкі: ізноў пачнуцца падпольныя паказы, начныя сеансы...

— Ефрасіння Леанідаўна, змяняецца роля кіно — натуральна, змяняецца і роля кінакрытыкі. Хацелася б заставіць пытанне: а ці ёсць перспектывы ў кінакрытыцы ва ўмовах, калі кіно грунтуецца на рынковых прынцыпах?

— Найпершы абавязак кінакрытыкі — дапамагчы глядачу спасцігнуць фільм у яго мастацкай прыродзе, і ў той жа час звярнуць увагу аўтараў на супярэчлівыя моманты іх творчасці. Невыпадкава Гогаль збіраў рэцэнзіі, дзе яго за нешта папракалі: казаў, гэта абстрае розум, настройвае на большую патрабавальнасць. Кінакрытыка мусіць асэнсоў-

ЧЫМ ЗДЗІЎЛЯЦЬ БУДЗЕМ?

[Пачатак на стар. 1].

Дык вось. Пачалося з казуса. З таго, што пасля заканчэння музычнай 11-годкі яе не прынялі ў кансерваторыю. Не, па спецыяльнасці была ацэнка «пяць», асечка здарылася на экзамене па гісторыі СССР: «тройка».

Клас, у якім яна вучылася ў школе, праславіўся потым сваімі гадаванцамі: Аляксандр Друкт, Алег Крымер, Соф'я Окалава, Барыс Бергер, Ядвіга Паплаўская... Яна, Ганна Каржанеўская, тады ў кансерваторыю не паступіла і... была прынята туды ж на працу канцэртмайстрам у клас аркестравага дырыжыравання. Праз год у кансерваторыю паступіла. Скончыла яе з бляскам, але прафесія канцэртмайстра захапіла настолькі, што яна і не ўяўляла сябе ў іншай якасці: клас харавога дырыжыравання прафесара В. Роўды, клас сольных спеваў прафесара Т. Ніжнікавай — чаго яшчэ жадаць?

Чаго? Пазнання МУЗЫКІ. Ганна Каржанеўская была першай у гісторыі нашай кансерваторыі аспіранткай не па класе спецыяльнага фартэпіяна, а па класе канцэртмайстарскага

майстэрства. За гады заняткаў у аспірантуры вывучыла яшчэ і скрыпачную літаратуру. І зноў творчая неўтаймоўнасць, апантанасць у працы — бо гэта ж яшчэ не ўсе «універсітэты». Ёсць жа яшчэ выканальніцкія конкурсы.

Конкурсаў было багата, многа было падрыхтавана ён і пэўна. Дый сама сабрала лядную калекцыю дыпламаў за лепшы акампанементам. Дарэчы, Г. Каржанеўская — адзіны беларускі канцэртмайстар, які падрыхтаваў трох пераможцаў конкурсу імя М. Глінкі: М. Жылюка, М. Рысава ды Г. Лукомскую. Двое апошніх воляю лёсу жывуць за мяжой, працуюць, што немалаважна, па спецыяльнасці.

Даўно ўжо Г. Каржанеўская не працуе ў класе Т. Ніжнікавай, але два гады таму Тамара Мікалаеўна пазваніла ды папрасіла: «Ганначка, абвешчаны чарговы рэспубліканскі конкурс вакалістаў. У мяне ёсць дзве цудоўныя дзяўчынкі. Сарожа (канцэртмайстар класа) працуе першы год, для яго гэта яшчэ складана. Можна, возьмешся?» — «Вядома, дарагі прафесар». І адна з тых цудоўных дзяўчат, Леся Лют, атрымала 1-ю прэ-

мію, другая, Віка Курбацкая, — 2-ю.

Колькі ж іх было, гэтых цудоўных дзяўчат і хлопчыкаў, якія прайшлі школу не толькі прафесараў, але і канцэртмайстра Г. Каржанеўскай... Вось ужо і карыфеі Т. Міянсарова, В. Шандаровіч, В. Чачава, Л. Іванова пачалі бачыць у ёй не вучаніцу, а калегу. Вось ужо і сама яна выкладае, вядзе клас канцэртмайстарскага майстэрства, вылучаная на пасаду дацэнта Беларускай акадэміі музыкі...

Беларускай? Гэтае пытанне выспявала ў ёй даўно. Чым беларуская музычная ВНУ адрозніваецца ад французскай, іспанскай, нямецкай? Няўжо толькі геаграфічным становішчам ды некалькімі сотнямі, хай сабе найвыбітніх, твораў, але толькі апошніх дзесяцігоддзяў? А што было раней? Калі была, дык дзе яна, куды падзелася творчасць кампазітараў мінулага?

Знайсці адказы на гэтыя пытанні... Ці нельга паспрабаваць? Напрыклад, выканаўшы цыкл канцэртаў, аглядзець гісторыю нацыянальнага вакальнага мастацтва. Так узнікла ідэя «Анталогіі беларускай вакальнай му-

зыкі». (Аўтар гэтых нататкаў удзельнічае ў канцэртным цыкле ў якасці саліста). Але як будаваць работу? Замежныя аналагі тут не спрацуюць. Вядома, і Д. Фішэр-Дзіскаў ў Германіі, і І. Архіпава ў Расіі са сваімі канцэртмайстрамі правялі гіганцкую творчую працу, але толькі выканальніцкую. Ім было прасцей, бо і ў Германіі, і ў Расіі да паслуг музыкантаў — стагоддзі нотавыдавецкай ды архіўнай дзейнасці. На Беларусі ж музыка мінулага — terra incognita.

Тэк што ў працы над нашым цыклам Г. Каржанеўскай даялося выступіць у ролях ініцыятара, музычнага рэдактара, кур'ера (па ноты Я. Тарасевіча, творы якога рыхтуюцца да выканання ў будучым сезоне, даялося з'ездзіць за мяжу), кампазітара (аранжыровак вымагалі многія творы), гісторыка-культуролага, архівіста, інтэрпрэтатара... Ну, і, само сабой зразумела, — уласна артыстка-канцэртмайстра.

Ці атрымалася? Амаль пра кожную праграму рэцэнзенты пішуць: «Адкрыццё! Творчая рэабілітацыя! Вяртанне!» І, нэрэшце, — «АДРАДЖЭННЕ». Думаю, перабольшанна тут няма. Неабдымнае кола эпох: Барока, класіцызм, Рамантызм, усе эстэтычныя павевы ХХ стагоддзя. Кола жанраў: канцоны, песні, вакальныя цыклы (сярод іх першы ў гісторыі сусветнай музычнай культуры «Да Касі»

М. К. Агінскага), раманы, баллады, урыўкі з кантат ды опер. І ўсё гэта ахоплена праз прызм сучаснага выканальніцтва, праз самаадданне служэнне пастаўленай задачы.

Больш як сто канцэртных выступленняў на Беларусі, у замежжы (не толькі бліжэй, а і далей): Полацк, Віцебск, Убель (радыё С. Манюшкі), Пецярбург (Вялікая зала філармоніі), Масква (заклучны канцэрт фестывалю «Московские звезды»), Харкаў, Варшава, Лодзь і г. д., і г. д. І паўсюль — толькі беларуская музыка, і паўсюль — захапленне публікі. Больш за сто запісаў у фондзе Беларускага радыё — гукавая гісторыя вакальнай музыкі нашага народа. Інакш як творчым подзвігам такую дзейнасць не назавеш, ды гэтак у адной з рэцэнзій і напісаў У. Шаліхін — нязменны вядучы канцэртаў «Анталогіі».

Цыкл яшчэ не скончаны. Наперадзе некалькі праграм (ХІХ стагоддзе, пачатак ХХ стагоддзя, беларускае замежжа). А мы, абпіраючыся на вопыт «Анталогіі», падумалі: можа, абагульніць назаваны музычны матэрыял у іншых жанрах і складзіць канцэртны цыкл беларускай гістарычнай музыкі? Вось так і ўзнік спачатку фестываль «Адраджэнне беларускай капэлы», а потым і ўласна «Беларуская Капэла» — творчае аб'яднанне. Бясспрэчна, без вопыту «Анталогіі» ў цяперашні час яе

ваць творчы працэс. А калі кінапрацэс парушаны? Аналізаваць кожны фільм немагчыма, дый падстаў няма: фільмы ў пераважнай бальшыні падобныя, іх можна аб'яднаць адной назвай: усюды персанажы страляюць або гвалтацця, нехта за некім ганяецца ці «займаецца каханнем» (трапляюцца і карціны больш сур'езныя, але яны не робяць «пракатнае надвор'е»). Крытык адзін раз пракрычыць, што не ўсё добра ў рэпертуары, другі, трэці... Ну і што? Хто зарабляе грошы на «макулатуры», таму крытыка непатрэбна. Цяпер няма нават сістэмы ўліку фільмаў, якія здымаюцца на студыях СНД. Па меркаванні маскоўскіх кіназнаўцаў, ігравых карцін выдаецца звыш чатырохсот у год. У пракат жа трапляе нязначная іх частка, іншыя калі і закуплены, у кінатэатрах не дэманструюцца. Складаецца ўражанне, што нейкія «цэнавыя сілы» ўжо кіруюць рэпертуарнай палітыкай... А крытыку сёння можна агулам абразіць, як гэта зрабіў І. Мацвееў, «абараняючы» на старонках «Народнай газеты» (21 лістапада 1992 г.) рэжысёра Ігара Дабралюбава ад «чырвоных сацрэалістаў» (!).

У беларускай кінакрытыцы вельмі абмежаваныя магчымасці. У рэспубліцы дагэтуль няма спецыялізаванага кінавыдання: бюлетэнь «На экранх Беларусі» дае толькі аналізі на фільмы. Мы неаднойчы намагаліся ператварыць яго ў крытычна-публіцыстычнае выданне, — дарэмна. А вось Саюз тэатральных дзеячаў пачаў такі выдаваць часопіс «Тэатральная Беларусь» — і дай Божа, каб ён сцвердзіўся. Хіба кінамаграфу не патрэбна падобнае выданне?

— Прагнозы — рэч няўздзячная. І ўсё ж... Праблемамі кінамастацтва вы займаецеся з пасляваенных гадоў, многае ўбачана, асэнсавана. Якія, на ваш погляд, перспектывы ў нацыянальнага кінамастацтва?

— «Рынкавую» хваробу, напэўна, яно адолее. Але па стылістыцы, канфіліктах, вобразнасці, дый па тэхнічных сродках усё шчыльна будзе злучацца з тэлевідовішчам. Арганічнай часткай нацыянальнай культуры кіно наўрад ці зробіцца без адзінай сістэмы вытворчасці і пракату, без сур'езнай дапамогі дзяржавы.

Гутарыла

Тацяна ПАДАЛЯК.
Фота С. ПЛЫТКЕВІЧА.

стварэнне было б немагчымае. Ды гэта тэма іншай размовы. А мы вернемся да творчасці Г. Каржанеўскай.

Асобы адраджэння ніколі не замыкаюцца ў нацыянальных межах, не абмяжоўваюць сябе ў адной галіне ведаў ці творчасці. Гэтую філасофскую аксіёму бліскача пацвярджае сваёй дзейнасцю Ганна Каржанеўская. Пачынаючы новую праграму, яна заўсёды пытаецца ў партнёра і ставіць гэтак ж пытанне перад сабой: «Чым здзіўляць будзем?» Проста агучыць нотны ды вершаваны тэксты — гэта сумна і выканаўца, і тым больш слухачу. І — здзіўляе! Мастацкімі адкрыццямі. Прыгадваюцца праграмы «Шуберт і Мусаргскі» з Г. Лукомскай, «Рахманінаў» з Н. Галевай, «Дэ Фальс і Гранадэс» з Т. Пячынскай, «Глінка» з А. Рудкоўскай, «Чайкоўскі» з І. Шыкуновай, «Расіні» з Н. Галевай, Л. Лют і Т. Цівуновай...

Заўтра я зноў увайду ў клас свайго настаўніка, сцэнічнага партнёра і вялікага друга і пачую, як заўжды: «Чым здзіўляць будзем!» Але гэта заўтра. А сёння я віншую Ганну Каржанеўскую з вясновым святам, зычу ёй шчасця і радасці і дзякую Лёсу і Богу за тое, што маю магчымасць столькі год дзівіцца яе цудоўнаму таленту.

Віктар СКОРАБАГАТАУ.

ВІНШУЕМ!

Чалавек, які сабраў тэатр

Анатоль Аляксандравіч Ляляўскі — рэжысёр, стваральнік Дзяржаўнага тэатра лялек Беларусі. Не жарт — паставіць калы ста спектакляў, вырасіць не адно пакаленне высокапрафесійных актэраў, вывесці тэатр, а значыць, лялечнае мастацтва Беларусі, на міжнародны ўзровень! І вось сустрэць свае семдзесят гадоў, з чым паплекнікі й калегі яго шчыра віншуюць.

Дзівосны чалавек Анатоль Аляксандравіч! Усе самыя вытанчаныя эпітэты як мага лепш падыходзяць да яго, быццам менавіта для яго і прыдумаліся.

Рэфарматар? А чаму б і не? Узьмі ды і адкрыў дзіцячы тэатр даросламу гледачу. І цяпер ужо дзіўна й незразумела, як у нас магло не быць спектакляў для дарослых. А колькі новых форм прынёс ён на тэатр? Адкрыццям розных? І самае галоўнае — колькі актэраў ён адкрыў!

Заслужаны артыст Рэспублікі Беларусь Уладзіслаў Уласаў і яго жонка актрыса Аляўціна Іванова, гаворачы пра Анатоля Аляксандравіча, падкрэсліваюць ягонае імкненне выявіць актэрскую самастойнасць, самыя яркія бакі індывідуальнасці. Я згодны з тэатральнай парай: шчасце, калі ствараюцца жывыя актэрскае спектаклі, калі няма рэжысёрскай муштры, калі ў цікавай мізансцэне, прапанаванай майстрам, актэр можа быць добрым, цікавым, пераймальным...

Варта пабыць побач з Анатолем Аляксандравічам зусім нямнога часу, як міжволі пачынаеш гаварыць пра яго з... клінікімі, як гэта робіць, напрыклад, актрыса Валянціна Пражэва: «Я закаханая! Ён заўсёды падцягнуў! Поўны прагі ведаў! А які эрудыт! А яго Богам дадзены талент апавядальніка! А яго ўменне быць іранічным, але пры гэтым неверагодна сціплым! А ахвота да падарожжаў! А ўменне тонка ад-

чуваць і накіроўваць маладога артыста!... ах, гэтыя з хітрынкай... вочы! Я закаханая, я хачу, каб гэта ведалі ўсе!» Усе гэта ведаюць, і нікога гэта не здзіўляе.

Заслужаны артыст Беларусі Аляксандр Казакоў абвясчае проста: «Я ўдзячны Лёсу за тое, што трапіў на курс да Ляляўскага, а потым у тэатр пад яго кіраўніцтва. Ён навучыў мяне прафесіі, паверыў у мае творчыя магчымасці, памог разабрацца ў нашым цяжкім мітуслівым жыцці. Дай Бог яму здароўя!»

Удзячная Лёсу за сустрэчу з Ляляўскім і актрыса Яна Агеенка: «Усе сустрэчы з ім, дараваныя мне Лёсам, былі па-сваёму цёплымі, жаданымі, ціка-

вым і казачна-фантастычнымі...» Для актэра Алега Сцеланюка Ляляўскі — увасоблена «...мудрасць, працавітасць, гумар, любоў, іронія, штосьці ад Бога, што і вытлумачыць немагчыма...» Валянціна Белаш лічыць, што іх курсу вельмі пацэнсавала: «Анатоль Аляксандравіч — наш педагог. Як мы чакалі заняткаў з ім! Усе яго заўвагі былі дакладныя, нават жорсткія, патрабаванні вельмі высокімі, але ніхто ніколі не быў прыніжаны, а гэта для студэнта так важна... Бо гэта менавіта ён навучыў мяне шукаць прычыну няўдач у сабе самой!... А яшчэ мы любілі яго за тое, як ён смяяўся... Ён проста рагатаў! У яго цяжкія слёзы, рагатаў услед за ім увесь курс! Смех гэты быў добры!»

Ляляўскі — рэжысёр. Ляляўскі — педагог. Ляляўскі — тэатральны лялечнае мастацтва (аўтар шэрагу невялікіх, але вельмі важных для прафесіоналаў кніжак). Распавёў у іх, паводле слоў заслужанага артыста Беларусі Уладзіміра Грамовіча, як трэба... збіраць тэатр, бо сам «...чалавек, які па каліўцу збіраў тэатр. І зрабіў яго адным з лепшых...»

Сведчанні здзіўлення, захаплення і любові сабраў актэр Аляксандр ВЕРГУНОЎ.

ШТРЫХІ ДА ПАРТРЭТА

ЖАНЧЫНА НА УСЕ ЧАСЫ

У музычных колах вестка пра тое, што Зінаіда Мажэйка ўключана ў Кембрыджскі даведнік аб жанчынах свету, якія дасягнулі асаблівых поспехаў за 1992 год («жанчына года»), не выклікала здзіўлення. Міжнароднае прызнанне беларускага этнамузікалага не навіна. Сапраўды, яе пласцінкі «Музычны фальклор беларускага Палесся» і «Песенны фальклор паўночна-ўсходняй Беларусі» адзначаны гранпры ЮНЕСКА, у прэстыжных міжнародных фестывалях розных ўзнагароды атрымалі яе фільмы «Галасы вякоў», «Памяць стагоддзяў», «Праняі, Божа, хмару». Яна нязменна ўдзельнічала ў колішніх савецка-амерыканскіх сустрэчах этнамузікалагаў, брала ўдзел у навуковых сімпозіумах у Югаславіі, Польшчы, Балгарыі. Яе навуковыя працы, паводле сведчання Старшыні камісіі па славянскім фальклору пры Міжнародным камітэце славістаў В. Гусева, атрымалі высокую адзнаку спецыялістаў усіх славянскіх краін.

Але вялікае бачыцца здалёк, і, як гэта ні банальна, няма прарока ў сваёй айчыне. Сустрэкаючы Зінаіду Якаўлеўну на пасяджэннях праўлення Саюза кампазітараў, дзе яна адстойвае інтарэсы фальклорнай

секцыі, якую ўзначальвае, слухаючы яе філіпікі ў адрастх, хто перашкаджае працы (а такіх няма, у асноўным так званыя «начальства»), разумееш, чаму даводзіцца ёй пераадоўваць столькі цяжкасцей і перашкод. Нічога не зробіш — такі характар. Тут і адвечная гатоўнасць да барацьбы за праўду, бескампраміснасць, непрызнанне чыноўных аўтарытэтаў (такой не пакіруеш!), а яшчэ — вострае пачуццё гумару і схільнасць да трапнага слоўца (як прыплятае, дык прыстане надоўга). Можна менавіта гэта, як і прастата, жывасць у зносінах з людзьмі, зрабіла яе сваёй у асяроддзі вяскоўцаў — народных спявакоў, вызначыла яе самабытны талент фалькларыста ласкаю Божай.

Нядаўна мне давялося прысутнічаць на абароне доктарскай дысертацыі Мажэйкі, што я адчула як свята беларускай навуцы. Яе даследаванне календарна-песеннай культуры Беларусі ўражае сваёй фундаментальнасцю, шырынёй ахопу матэрыялу. Тут спалучаюцца гістарычны, географічны, культуралагічны, эстэтычны, псіхалагічны і стылістычны аспекты. Каб лепей адчуць значнасць працы, прывяду выказванні апанентаў — шануюных

навукоўцаў з сусветна вядомымі імёнамі.

І. Зямцоўскі (С.-Пецяярбург): «Кніга Мажэйкі відэавочна падсумоўвае (каб не сказаць замыкае) цэлую эпоху ў вывучэнні беларускага абрадавага меласу і ў той жа час выносіць вывучэнне тэмы на новы рубаж практычнага асваення і тэарэтычнага асэнсавання»; С. Грыца (Кіеў): «Праца Мажэйкі ўнікальная... Яна мае не толькі вялікую навуковую, але і экалагічную каштоўнасць»; М. Сабініна (Масква): «Важная якасць працы Мажэйкі заключаецца ў жывым, трыптыкім адчуванні пазіі беларускага календарнага фальклору ў сінтэзе бездакорнай тэарэтычнай карэктнасці — і артыстызму, свабоды і яркасці эмацыянальнага ўспрымання... Мажэйка не проста буйны навуковец, гэта гарачы, тэмпераментны змагар за захаванасць, чысціню і стымуляванне народнапесенных традыцый»; Н. Талстой (Масква): «У заслугу Мажэйкі можна, безумоўна, паставіць

сур'езную распрацоўку праблем этнамузічнай дыялекталогіі, атрыманне першых вынікаў на шляху стварэння беларускай этнамузічнай геаграфіі — дысцыпліны, якой у славянскім свеце, безумоўна, належыць вялікая будучыня і якая ва ўсіх славянскіх краінах знаходзіцца пакуль у зародку».

Зразумела, вынік галасавання быў аднадушны... Але прамінула свята, пачаліся будні. Я спытала ў Зінаіду Якаўлеўну, ці скончылася бытаніна з яе службовым становішчам у акадэмічным інстытуце, ці далі ёй урэшце стаўку. На той час гэта было яшчэ не ясна. Але з'явіліся надзеі: ейная тэма «Беларуская этнамузікалогія ў еўрапейскім кантэксце» вытрымала конкурс, і Фонд фундаментальных даследаванняў пры Савеце Міністраў рэспублікі даў на яе сродкі. Цяпер можна з галавою акулкіца ў працу. Ды яна і не прыпынялася. Поўным ходам ідуць здымкі новага фальклорнага фільма «Крыжы вечары». З нецярплівасцю чакаю яго выхаду на экран.

А пакуль мяне не пакідае думка, што належных умоў для працы З. Мажэйкі ўсё ж няма. Навуковец такога калібру проста абавязаны мець сваю навуковую лабараторыю, яка, дарэчы, стварыла б падставу для з'яўлення вельмі патрэбнай для нацыянальнай культуры навуковай школы З. Мажэйкі. Што ж, будзем спадзявацца...

Радаслава АЛАДАВА.

МУЗЫКА

ПАЎВЕКА З ДНЯ ПРЭМ'ЕРЫ

Лёс калабарацыяністаў — гэта заўсёды драма. У буржуазнай Еўропе, як вядома, іх чакала суровае грамадскае асуджэнне. Але палітычныя памылкі ды ваганні той ці іншай творчай асобы не заміналі грамадскаму прызнанню яе заслуг у мастацтве. Тое — у Еўропе; савецкі ж закон не дазваляў хоць бы захаваць у гісторыі беларускай музыкі імя кампазітара Міколы Шчаглова (Куліковіча), аднаго з вядучых дзеячаў нацыянальнай культуры перадаваенага перыяду. Сёння, вяртаючы ў наш ужытак гэтак жа імя, мы з цывілізаванай памяркоўнасцю аглядаем і дзейнасць М. Шчаглова ў трагічную для нашае зямлі, для лоду нашага, часіну нямецкай акупацыі. І прыгадваем, што 28 лютага 1943 г. у Менскім народным тэатры адбылася прэм'ера оперы М. Шчаглова «Лясное возера»,

якая перадавалася і па радыё. У аснове сюжэта — трагічная гісторыя кахання князя і сялянскай дзяўчыны. Паэтка Н. Арсенева, аўтар лібрэта, адгукнуўшыся на смерць М. Куліковіча-Шчаглова ў 69-м, пісала: «Лясное возера» было створана кампазітарам у першыя гады нямецкае акупацыі Беларусі. Памятаю, як сёння, тыя галодныя й халодныя часы, калі я пісала да гэтае оперы лібрэта. Паэт, раўнуючы да кампазітара, бяспрэчна пакрыўджаны доляй. Слова бо шмат цяжэй успрымаецца слухачом, чымсьці музыка, дый імя ягонае ў агульным су-творы губляецца, памінаецца. Ды ўсё ж радасна, як ніколі, было пачуць свае словы, прабуджаныя, ажыўленыя музыкаю Міколы Шчаглова. Мо таму, што ад першага знаёмства, ад першага сутыку нашых талентаў, мы нейкім

дзіўным чынам знайшлі супольную мову, сугучнасць, зразуменне. Музыка кампазітара незвычайна злілася з маймі словамі й думкамі. Мне здавалася, што каб я была й паэтам, і кампазітарам, я б сама лепшае музыкі да сваіх слоў напісала не патрапіла. Асабліва падабалася мне працягненая як быццам чорнаю ніткаю праз усю канву оперы музычная тэма долі, трагічнага людскога Кону, тае долі, долі-чужаніцы, у якое «нельга адпрасіцца», што «хоча — дорыць шчасцем, хоча — гнець і ломіць, аж жыццё людское, як той колас зломіць». За аснову песні аб долі, што выконваецца ў першым акце оперы квартэтам, а прыканцы вялікім хорам, кампазітар узяў народную песню «Палыночку», ператварыўшы яе сваім талентам у глыбока-трагічнае сведчанне людское бяс-

сільнасці перад Конам. Памятаю, калі ў фінале оперы вялікі хор Менскага тэатра разам з салістамі спяваў над цэлам забітага дружыннікам Данілаю князя: «Цябе, доля злая, праклінаюць людзі, праклінаюць з болям, праклінаюць... славяць, славяць, цябе, доля!» — сапраўды, як жакуць, мароз бег па скуры й балюча і моцна білася сэрца». (Фрагмент неапублікаванага некралага, дасланага ў «ЛіМ» Г. Пікардам).

Дарэчы, Г. Пікарда заўважае, што опера «Лясное возера» была тады вельмі высока ацэнена беларускімі ды «цывільнымі» нямецкімі крытыкамі. Яны адначалі ўкараніліся створа ў традыцыі музыкі XIX ст. і ў той жа час — знітаванасць з сучаснасцю, ухвалялі кампазітарскую мову, у якой было не механічнае цытаванне народных мелодый, а фальклорны ўплыў.

С. Б.

МУЗЫКА

Дэбют адбыўся на Залатой Горцы

Тыдзень таму мы аанасавалі канцэрт маладога калектыву — Мінскага абласнога камернага хору пад кіраўніцтвам А. Шута, распавёўшы караченька і пра невялікую пакуль біяграфію гэтай новай творчай суполкі... У нядрэлю маладзечанскія пеюны сабраліся ва ўрачыста-строгай зале на Залатой Горцы і прадставілі сталічнай публіцы сваю вялікую размаітую праграму.

Падчас канцэрта і зрабіў гэты здымак наш карэспандэнт У. ПАНАДА.

У памяць настаўніка

Заслужаная артыстка Беларусі Ірына Шуміліна дала ў філармоніі сольны канцэрт. Гэты фартапійны вечар яна прысвяціла памяці свайго педагога, настаўніка многіх беларускіх піяністаў, Рыгора Ільіча Шаршэўскага, якому сёлета споўнілася 60...

Без апэраты... як без жанчын

Без жанчын жыць няможна на свеце — сцвярджае вядомы апэратыўны герой. Жыць няможна без апэраты — сцвярджае оперная трупца ДАВТА, рыхтуючыся зноў сыграць спектакль-рэвю «На нашай сцэне апэрата». Ён адбудзецца 7 сакавіка, да нагоды жаночага дня. Балазе, класікі «лёгкага» жанру панінулі нямаля чароўных старонак, прысвечаных віноўніцтвам гэтага веснавога свята. Як запэўніў наша карэспандэнтка рэжысёр-пастаноўшчык С. Шэйні, у спектаклі пад ужо знаёмай назвай будзе багата новага. Удзельнічаюць у ім выключна музыкі оперы, з тэатра мюзікамеды запрошаны

толькі маэстра — дырыжор А. Сасноўскі. Традыцыйны балет заменілі выхаванцы Беларускага харэаграфічнага вучылішча (балетмайстар А. Рымашэўскі). Не будзе артыстаў-вядучых з вершаванымі тэкстамі-звязкамі: музыка, дыялогі, арыя герой у творца цэласнае дынамічнае плынь. Ці не ўсіх артыстаў можна будзе ўбачыць на сцэне ў гэты вечар: М. Адамковіч, І. Адзіноў, Н. Губснюк, І. Журко, Н. Казлоў, А. Саўчанку, В. Скорбагатава, нават студэнта-ваналіста С. Франкоўскага... Ды шмат каго яшчэ, і з публікай на тым спектаклі праблем, бадай, не будзе... С. Б.

КУЛЬТУРА

Першы выпуск

Закончыліся заняткі першай групы супрацоўнікаў Міністэрства аховы здароўя на курсах беларускай мовы (па 72-гадзіннай праграме), якія арганізаваны Інфармацыйна-культурным цэнтрам Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь сумесна з Таварыствам беларускай мовы імя Ф. Скарыны.

Трыццаць пяць слухачоў гэтых курсаў, здаўшы заліковы экзамен, атрымалі адпаведны пасведчанні. Іх уручыў старшыня Таварыства Ніл Гілевіч. Ён падзякаваў арганізатарам курсаў, выкладчыцы Клаўдзіі Анатольеўне Капцэвіч за добрасумленную і плённую працу, пажадаў выпускнікам поспехаў у далейшым авалодванні роднай мовай. Работа курсаў працягваецца. Цяпер ідуць заняткі другой групы з 40 супрацоўнікаў міністэрства. У далейшым ёсць намер праводзіць курсы з супрацоўнікамі другіх арганізацый. Трэба адзначыць актыўную работу па арганізацыі курсаў супрацоўнікаў Інфармацыйнага цэнтра, вядучага спецыяліста па вучэбна-курсавой падрыхтоўцы навука Т. Кудрыцкай. Яна падрыхтавала для сваіх слухачоў невялікі слоўнік найбольш ужываемых у практычнай рабоце медыцынскіх тэрмінаў. В. ВІЛЬГОУСКІ.

ТЭАТР

«Карузілік, засмейся!»

З 5 па 15 лютага па запрашэнні Маладзёжнага цэнтра горада Эслінгена (Германія), якім кіруе Пётэр Данненхаўэр, Маладзечанскі тэатр лялек «Батлейка» гастралляваў са спектаклем «Хохлі» Сяргея Кавалёва; у нямецкай інтэрпрэтацыі спектакль займае назву «Хохлі — добры гном» (нямецкі бон, дакладна праставіўшы магчымы ўзрост наведнікаў спектакля на афішы, парупіўся і пра тое, каб дзеткам ад п'яці да васьмі гадоў ужо паводле назвы можна было зарыентавацца; да ўсяго спектакль дасціпна суправодзіла перакладчыца Біргіт Мюлер, якую рэжысёр Галіна Карбаўнічкая адмыслова ўзяла ў дзеланне). Маладзечанцы паказалі дзевяць спектакляў на сцэнічных пляцоўках тэатраў і маладзёжных клубу Шарндорфа, Баннанга, Герлінгена, Пфорцхайма і самога Эслінгена (для аматараў геаграфічных падрабязнасцяў удакладнімо, што Эслінген знаходзіцца на адлегласці васьмі кіламетраў ад будынка прамысловага і культурнага цэнтра Штутгарта), — гэтыя старасвецкія, адзінаццатага,

Сцэна са спектаклі «ХОХЛІК». Змену дня і ночы прадстаўляе Уладзімір Уладзіка.

трынаццатага, семнаццатага стагоддзя гарадні гасцінна прымалі маленькую беларускую трупку ў складзе акцёраў Іны Ганчар, Леаніда Сідарэвіча, Уладзіміра Уладзіміра, дырэктара тэатра «Батлейка» Алы Палыноўай і мастацкага кіраўніка Галіны Карбаўнічай. Уражаная прыёмам, Галіна

расказала, як нямецкія дзеткі паўтаралі беларускія словы (вельмі ўпадабалі «куфар», у свой час запазычаны з нямецкай мовы), а пасля спектакля прасілі дазволу падысці да лялек і набраць у кішэні тэатральнага «снегу» з бліскавак ды дробна нарэзаных сурэтак. За адным разам высветлілася, што дзеткі, цу-

доўна разуменчы адмоўнасць альбо станючы часць персанажу казікі С. Кавалёва, рыхты як іх беларускія адналеткі, ўпадабалі выканаўцу ролі пракуды-памаўзы Карузіліка Леаніда Сідарэвіча. «Карузілік, засмейся!» — прасілі яны на развітанне... Ж. Л.

Фота Б. ВАВІЛАВА.

Каляды канфесіі... тэатральнай

«Прывіды калядае начы на тэксты і сюжэты старажытных народных паказаў» апанавалі сцэну дзяржаўнага ллечнага тэатра Беларусі рыхтык... напрыканцы лютага: 27 адбылася прэм'ера спектакля «Цар Ірада» (сцэнічная кампазіцыя доктара мастацтвазнаўства прафесара Гурыя Барышава). Перадусім ллечны тэатр уражае сцэнічным матэрыялам і, так бы мовіць, маштабам свайго звароту да яго, дакладней, маштабам намагання... Сумяшчэннем (не растаўрацыяй) матыву ды дзейных асоб школьнага калегіумнага тэатра 17 стагоддзя і кананічных тэкстаў-сюжэтаў-вясёл батлеен (праўда, як гэта стасуецца з вызначэннем «народных паказаў», пасля прэм'еры яшчэ незразумела). Адмысловы інтэрмедыйны тэксты часткова напісаны Гурыем Барышавым; цікава, што тэкст архангела Міхаіла аддадзены аўтарамі спектакля маленькаму Анёлку ў выкананні Олі Немагай, у ролі селяніна Мацей моўна падзівіцца на Уладзіміра Грамовіча, а ў ролі Ірады — на А. Васью (рэжысура Аляксея Лялюскага). Усе батлейкі (з адной «кышчом» з'яўляецца нават Чорт у выкананні Уладзіміра Ва-

Оля НЕМАГАЙ (Анёлак).

ранкова) аснашчаны аўтаномным асвятленнем; ллечны батлеен уяўляецца сабою творы ўжывага разьбярнага мастацтва (сцэнаграфія Аліны Фаміной, ллечны майстар Алег Мікалайчык). Хор акцёраў-ллечнікаў стала і спраўнявана выконвае шматгалосныя песняслевы (нампазітар Уладзімір Кандрусевіч). Чорны лінолеум, што ўтварае сцэнічны Космас, пазычаны з Анатольскага тэатра імя Які Купалы. Ж. Л.

Фота У. ПАНАДЫ.

У. ВАРАНКОУ (Чорт), У. ГРАМОВІЧ (Мацей).

НАШЫ ГОСЦІ

З горада Золінгена

У Рэспубліканскім ліцэі пры Беларускай акадэміі музыкі адбыўся канцэрт нямецкай піяністкі Юліі Дойч. Юная выканаўца іграла творы Ф. Мендэльсона, В. Моцарта, Р. Шумана, Ф. Шапана, М. Балакірава. Вучні ліцэя з задавальненнем праслухалі выступленне гасці з горада Золінгена.

Канцэрт гэты праходзіў у рамках Дзён нямецкай музыкі на Беларусі і быў наладжаны дабрачынным фондам «Дзецім Чарнобыля» сумесна з Грамадзянскай ініцыятывай «Дзецім Чарнобыля» (германскі горад Золінген). А. МІЛЬТО.

ЛІТКУР'ЕР

Подзвіг Буднага

«Неабходна, каб спрэчныя пытанні маглі свабодна абмяркоўваць вучоныя і невялікі настаўнікі і вучні, святары і парафіяны, багатыя і бедныя... Дзе гэтай свабоды няма — там няма свабоды наогул». Гэтыя словы выдатнага гуманіста і асветніка былі ўзяты эпіграфам да вечарыны, прысвечанай 400-годдзю з дня смерці Сымона Буднага, што прайшла ў Доме літаратара. Прэлюдыяй да вечара стала адкрыццё выстаўкі твораў В. Барабанцава, Г. Вашчанкі, Э. Агуновіча, М. Сматрыцкага, В. Марнаўца, М. Купавы, М. Купава расказаў пра адраджэнскі подзвіг на шага выдатнага папярэд-

ніка. Выступілі таксама Г. Вашчанка, У. Стальмашонак і скульптар С. Гарбунова, чый помнік С. Буднаму ўстаноўлены ў Нясвіжы.

На вечары выступілі А. Лойка, А. Мальдзіс, І. Саверчанка, С. Купцоў, С. Падончык, В. Шалыневіч, А. Жлутко, Л. Ліпень, К. Камейша прачытаў свой верш «Сымон Будны ў Вішневе», а народная артыстка рэспублікі М. Захарэвіч — урываек з кнігі С. Буднага і верш П. Пранузы пра яго. Цёпла прынялі прысутныя выступленне мужыцкага хору «Унія» і музычныя творы XVI стагоддзя ў выкананні ансамбля «Снарбічка». П. ГАРДЗІЕНКА.

Мы яго памятаем

З дзяцінства і па сённяшні дзень захаваўся ў маёй душы адчуванне радасці ад сустрэчы з яго вершамі. Праўда, ужо і мае малыя сыны чытаюць з захапленнем «Колькі кішчорой у ношкі», «Пракалоў намарынкю», «Белыя панчошкі», «Пайшоў коўзацка катон», «Парсочок», «Кухаркі»... Гэта вершы вядомага беларускага пісьменніка Станіслава Шушкевіча. Яму пашчасціла ў юнацкія гады вучыцца ў Беларускай педагогічнай тэхнікуме, дзе выкладчыкам працаваў Януб Колас. Да апошніх дзён жыцця ён быў сябрам Літаратурнага музея народнага песняра... Па-святочнаму выглядаў у гэты вечар музей. Тут сабраліся пісьменнікі, настаўнікі, студэнты, школьнікі, каб ушанаваць памяць Станіслава Патровіча Шушкевіча. Яму 6 споўнілася 85 гадоў... У адной з залаў утульна размясцілася выстава, якая знайміла прысутных з творчасцю С. Шушкевіча. У гасцінай — вялікі партрэт юбіляра. Побач у вазе

жывыя кветкі. Песня «Мой родны кут» на словы Я. Коласа стварае абстаноўку цеплыні, шчырасці. Вечарыну адкрыла дырэктар музея З. Камароўская. Пра жыццё і творчасць С. Шушкевіча расказала даследчыца дзіцячай літаратуры, дацэнт Белдзяржуніверсітэта М. Яфімава.

С. Шушкевіч быў добрым, чулым, вельмі простым і справядлівым чалавекам. Пра гэта нагадалі загодчык аддзела музея І. Курбена, М. Аўрамчык, М. Татур, У. Ліпскі, А. Вярцінскі, сын Януба Коласа Д. Міцкевіч. Ад імя родных пісьменніка выступіла яго дачка Роза, яна прачытала некалькі вершаў бацькі, а таксама свой верш, прысвечаны бацьку. А потым прысутным быў прапанаваны невялікі канцэрт, у якім гучалі вершы С. Шушкевіча ў выкананні вучняў мінскіх школ. Затым сваё майстэрства прадэманстравалі ўдзельнікі фальклорнага ансамбля «Мінскі гармонік». Сярод гасцей былі ўдава пісьменніка Кацярына Аляксееўна, а таксама яго сын, старшыня ВС Рэспублікі Беларусь Станіслаў Станіслававіч Шушкевіч. Людміла БЯЛЯЦКАЯ, старшы навуковы супрацоўнік музея Януба Коласа. Фота П. ЖОУЦКАВА.

Адна з чарговых вечарын у Доме літаратара была прысвечана 85-годдзю з дня нараджэння Станіслава Шушкевіча. Пра яго як творцу і чалавека гаварылі вядучы вечара А. Вярцінскі, дырэктар «Белвядзэцэнтра» Ю. Цвяткоў, Ал. Марціновіч, П. Пруднікаў, А. Дзежуржынскі, Ул. Паўлаў, Н. Галіноўская, У. Юрэвіч, В. Вільтоўскі. Кампазітары З. Яўтуховіч і А. Чыркун пазнаёмілі са сваімі песнямі на вершы паэта. Творы С. Шушкевіча гучалі ў выкананні акцёраў. Яго вершы, а таксама ўласны, прысвечаныя памяці бацькі, прадэкламавала дачка Ружана Станіславаўна. Прысутныя змаглі пабачыць Станіслава Пятровіча і пачуць яго голас: былі паказаны фрагменты з фільма, дзе С. Шушкевіч успамінае пра Ц. Гартнага, прапанаваны магнітафонны запіс яго згадак пра М. Лынькова. Н. К.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

3 «Полацака» бачна Беларусь

Першы ў сёлетнім годзе нумар кляўдэндскага часопіса «Полацак» адкрываецца артыкулам рэдактара С. Белай «І гэты час прыйдзе». У раздзеле «Наша гісторыя» выступаюць Н. Здановіч, Я. Сінчуц («Піччалая заланка, што датуецца ра- сійскай манетай»), М. Белямук («Тапаграфія знаходка манет і аздобаў»), П. Урбан («Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных славянаў»), Я. Юхо («Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права»). У нумары — працяг «Уласнаручных паказан- няў Езавітава...», кнігі С. Белай «Віленскія беларусы расказваюць...» і пачаток згадак Р. Галіка «Настаўнікі Віленскай беларускай гімназіі», роздум М. Сядзіва «Сум па духоўным Пантэоне», вершы В. Супруна, раз- вагі А. Мемуса ў сувязі з фансімільным выданнем

кнігі Н. Арсенневай «Пад сінім небам», раздзелы рамана М. Кавылы «І з агню ды з полымя». «Полацак» называе лаў- рэатаў Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь і змяшчае адзін з твораў С. Грахоўскага. Есць падборкі «Вобра- зы Бацькаўшчыны», «3 жыцця эміграцыі».

ФЕСТИВАЛІ

Беларуска-польская сустрэча

Чатыры канцэрты ў зале на Залатой Горцы — такая праграма новага фестывалю, які ладзіць творчае аб'яднанне «Беларуская Капэла». Яго назва — «Беларуска-польская музычная сустрэча» — гаворыць сама за сябе. Вялікую дапамогу арганізатарам аказалі Міністэрства культуры Беларусі, рэспубліканская філармонія, польская дыпламатычныя службы і асабліва першы санктар пасольства Рэспублікі Польшча ў Беларусі Марэк Галкоўскі. Спартанне сяброў па творчасці аб'ядае цікавыя ўражанні. Гасці з Польшчы рыхтуюць 2 праграмы: у спеваблывае валанна інструментальным канцэрце-дзельні прагучаць польскія духоўныя песняслевы 15—16 ст.ст.; абвешчаны таксама вечар польскай ды іспанскай музыкі 13—20 ст.ст., дзе, апроч старадаўніх твораў, прагучаць опусы нашых сучаснікаў Малгажаты Ма- тушчак ды Казімера Сі- роцага. Надзвычай са- мабытны склад выканаў- цаў: квартэт Варшаўска- га музычнага таварыст-

ва «Ars Nova», які кары- стаецца копіямі музычных інструментаў XV— XVII ст.ст., ды вакальны квартэт Паморскай філармоніі з Выдагашча «Collegium vocales», у складзе якога сапрама, тэнор, контртэнор ды барытон. Абодва ансамблі выступілі пад кіраўніцтвам Яцэка Урбана. Гаспа- дары «Сустрэч» таксама дадуць 2 канцэрты: спадчына Э. Я. Д. Голанда, му- зыка маладых беларускіх кампазітараў Віктара Капыцкі, Уладзіміра Наральчука, Яўгена Паплаў- ская ды творчасць іхніх польскіх калегаў Лідаі Зя- ліньскай, Тадэвуша Бер- да, Вітальда Лютаслаў- ская, Зыгмунда Багін- ская, Валадзімежа Ка- тоньскага. Выканаўцы — Ансамбль «Класік-Аван- гард» пад кіраўніцтвам Уладзіміра Байдава ды салісты. «Беларуска-поль- ская музычная сустрэча» ў Мінску адбудзецца з 9 па 12 сакавіка. І ўжо 14-га маюць распачацца канцэрты ў адназ — Дні беларускай і польскай музыкі ў Варшаве ды Ольштыне. С. Б.

I.

Цікава, калі мярцвяк ужо апушчаны ў маглі і лятаць першыя камкі зямлі... ці баіцца ён быць пахаваным за жыва? Якой-небудзь самай астацкай часцінкай святломасці? Ягоная боязь — усё, што засталася ў ім ад жыцця. І яму трэба толькі крыкнуць. Яго зараз жа палымуць і, балай, узрадуюцца, што выйшла памылка. Бо ён не пакінуў у памяці зла. Таму ўсе ўзрадуюцца ягонаму... адраджэнню.

Яго панясучь на руках, ужо без труны, аднекуль з'явіцца шампанскае, і кветкі збяруць у няцотныя букеты...

Так хочацца простых рэцэптаў. Тое, што табе дарагое, не мусіць памерці. Яму трэба ўсяго толькі крыкнуць. Даламажы яму. Кінь заламваць трагічна рукі альбо рабіць выгляд, што ўсё нармальна, альбо разганяць крумкачоў, мяркуючы, што гэтым выконваеш свой абавязак. Даламажы яму крыкнуць. Крыкні, урэшце, сам. Хіба ты не зразумеў, што ён — гэта ты?

О, гэта зусім не тое, што «мне й не трэба перабудоўвацца!» Гэткі тэзіс сусветна адно кан'юнктурышчыка: а значае, між іншым, тое, што «мне і не трэба жыць!» Гэткі тэзіс сёння — у вуснах дзеячаў беларускай культуры.

Але пакінь у спакой формулы Багушэвіча, Купалы, «Нашае Нівы». Ты мусіш прамовіць іхні змест уласнымі формуламі. Інакш ты змярціш іх, а яны — цябе. Назаві хоць адну формулу, якую адраджэнне 80 — 90-х прыдумала само? «Людзьмі звацца»...

Бачыш? Пасля Абдзіраловіча здаровая нацыянальная ідэя не зрабіла ні паўкроку ў асэнсаванні сябе. Пасля сталіншчыны, вайны, саветчыны. Ці было б Багушэвічу, Купалу, Абдзіраловічу з табой — цікава? Што б ты сказаў? Чым бы ты казаў, што ты — праз

70, праз 100 гадоў? Зрэшты, што б ні казаў, — ты б апраўдваўся. І абвінавачваў. Абвінавачваў і апраўдваўся. Чаму ты думаеш, што з табой цікава — «твайму народу»?

Пакуль Абдзіраловіч гучыць актуальна кожным сваім словам, пакуль ён не стаў гісторыяй, ён трымае цябе са свае магільны мёртваю хваткай. Калі вучні не працягваюць поступ настаўніка, адбываецца выпадковае рамяства. Гэта — смерць культуры. Трэба адно толькі крыкнуць. Але што?

палякаў. Не можа палітык што-небудзь давесці сваёй любоўю да мовы. Вынік ягоных слоў — неадэкватны.

Ratio... Дзе ты, ratio? Дзе абвал неабходнай літаратуры — слоўнікаў, перакладаў, нашае класікі? Чаму ўся беларуская перыёдыка робіцца нібы ў адной рэдакцыі? Дзе моўная рэформа, чаму мы самахоць карыстаемся гэтым знявечаным правапісам? Ах, праблемы з карэктарам... Дзе кадравыя рэ-

III.

Гэтаксама як сацыялістычную эканоміку не стварылі дырэктывы ўказанні, як паэзію не стварае крытыка паэзіі, так і літаратуразнаўства не ўзнікае ад абмеркавання літаратуразнаўства. Лімаўская гутарка вакол гэтага прадмета магла б, прынамсі, вызначыць сам прадмет, а найперш — пры-

мальны для большыні даследчыкаў тэрміналагічны апарат навуцы пра літаратуру. Без гэтага мы і далей будзем гаварыць «на розных мовах». Калі б на лімаўскае пытанне кожны адказаў адно ўласнаю дэфініцыяй літаратуразнаўства — гаворка набыла б этапнае значэнне. Пакуль жа ўсё зьялося да традыцыйных пошукаў эфемернага

«мь», да працягу гэтага тымянапавайнага банкету, які яўна задоўжыўся. І вось — нехта некага не зразумеў (і, зразумела, абурўся), нехта некага пашкадаваў, а нехта рушыў у Еўропу — засвойваць яшчэ ўчора глыбока чужыя прозвішчы. Што стрымлівае беларускую навуку пра літаратуру? На мой погляд — пункцік у святломасці, трапна выказаны нядаўна адной крытыкасаі: «Мы ў адным замацаваны радзе». Кожнае слова гэтага воклічу ёсць стопарам якога-коліч развіцця. Ніхто ні з кім ні ў якім радзе не замацаваны. Кожны сам нясе адказнасць за сваё слова.

Не ведаю, як хто, а я, калі нейкі тэкст мне не зразумеў, працягваю яго другі і трэці раз. І зразуменне тады падобнае да адкрыцця. Але я не згадаю ніводнага тэксту беларускага савецкага літаратуразнаўства, які даваўся б перачытваць. Хіба ў працах-рэтраспекцыях, калі, скажам, У.Казбярук аналізуе мадэрнізм Купалы. Але што да

Сяргей ДУБАВЕЦ

СМЕРЦЬ КУЛЬТУРЫ

Лісты да сябе

II.

Формулы — рацыянальны доказ патрэбы мовы, незалежнасці і ўсяго, што з гэтым звязана. Менавіта рацыянальны характар мелі формулы кшталту «Людзьмі звацца» у вуснах пачынальнікаў. Але змяніўся час і змяніўся свет. І сёння механічна ўзятыя са спадчыны формулы маюць чыста эмацыйны характар. Чыста эмацыйны характар мае ўся адраджэнская ідэалогія. І калі людзі астываюць пасля мітынгу — нібы прысак астываюць і раздзімуханыя адраджэнцамі старыя формулы. У разуменні слухачоў аргументы якога-небудзь ветэрана ці папа, якім «не было дзе вывучаць мову», гучаць халодна-рэальна пасля гарачых эмацыйных аргументаў Пазняка і Гілевіча. Апошнія даводзяць патрэбу любіць, а не патрэбу.

Перадумова ratio — бестароннасць і суб'ектыўнасць. Не можа канцэптуальную гісторыю Беларусі ствараць гісторык, які любіць або ненавідзіць летувісаў, расейцаў ці

формы? Чаму ў інстытутах і рэдакцыях так шмат лодзей, якім усё гэта, мякка кажучы, нецікава? Ах, усіх зацікаўленых ужо знялі... Дзе дыферэнцыяцыя — у літаратуры, навуцы, журналістыцы? Магчыма, гэта галоўнае — адмена нівеліроўкі. Але не можа быць крытэрыем практыкі нацыянальнага будаўніцтва любоў або нянавісць.

Няма канцэптуальнай гісторыі, бо гісторыя — у эмбрыянальным каміку зьблытаная-пераблытаная з фальклорам, мовай, ідэалогіяй... О, гэта не сінкратызм! Гэта камік, і друк — лютэрака гэтага каміка. Камік — гэта спадчына савецкага часу — тае «жанравае» нівеліроўкі, якая была вынікам адной ідэалогіі. Сённяшняя апазіцыя вымушана рабіць тымі самымі метадамі («супраць лому няма прыёму...») — сваёй адзінай ідэалогіяй процістаяць афіцыйнаму. Але ж — не ўласнай культуры...

Магчыма, ты прыспешваеш падзеі. Так будзе заўтра. Напэўна, гэта аб'ектыўны працэс, якому папярэднічае... смерць культуры.

НА СКРЫЖАВАННІ ДУМАК

Рыхтуючы да друку «лісты да сябе» Сяргея Дубаўца, міжволі пачаў рабіць заўвагі на палях, запісваючы асацыяцыі, выкліканыя аўтарскімі фігурамі, удакладненні, новыя фармулёўкі... Гэтак неспадзявана маргіналіі перараслі ў нататкі, усюсна звязаныя з першасным матэрыялам. Адрасаваны яны быццам і аўтару «лістоў да сябе», ды не толькі; як і лісты, што «праз сябе» пасылаюцца чытачу, нататкі, вядома, адрасаваны ў Вільню сімвалічна.

...Аднак жа метафара з мерцвяком культуры здалася мне ўсё-такі прыцягнутай... Мерцвякі, калі ўжо выкарыстоўваюць гэты вобраз, увогуле не ажываюць; іх не ўздзімае ні плач-галас, ні крык-лямант, ні завыванне пахавальнага аркестра — таго, хто быў жывы, ужо няма, застаюцца ў лепшым разе ўспаміны пра добрае і светлае... Пра патрыярхаў беларускага адраджэння, напрыклад.

Тут лепш казаць пра «бег на месцы», а не пра с м е р ц ь. Смерць — сказана замоцна і не зусім удала. Усё-такі адраджэнне — калі гэтым паняццем вызначаць стан тае ці іншае культуры, рэжым яе жыццядзейнасці — не мярліны-пахавіны, а хутчэй, здабыццё апоры, грунту пад нагамі. Яно канчаецца, як толькі гэты грунт знойдзены. Тады пачынаецца... паміранне. Той знадмазёрскі дзядзька, што грунту не губляў ніколі, жыве паміраючы. І паміранне ягонае, натуральна, зусім не ёсць смерць: яго ані прыспешыш, ані прымарудзіш, — у ім можна толькі саўдзельнічаць.

Ты саўдзельнік памірання твоего этнасу, сэрца якога перастае біцца на тваім апошнім уздыху.

Нам ні да чаго не трэба прыбудоўвацца. У адраджэнскай сітуацыі сабіць толькі б у д а в а ц я — як будзеца новая хата, маючая аб'ектыўнай сваёй перадумовай грунт, зямлю пад нагамі. Потым ужо ўкопваюцца шулы, ачэсваюцца бяровыя і кладзецца нямецкі ці «чашкавы» зруб. У нас няма нармальнай перадасновы, на якой было б магчыма перакласці пахнуты, бо адпачатку нетрывала складзены, зруб. Тут дзіўны стан: савецка-беларускае культурнае збудаванне

лепш не чапаць увогуле, не руйнаваць. Яно, скарыстаўшы для свайго афармлення матэрыялы жывой, сапраўднай нацыянальнай культуры, сталася, аднак, пусталоннем: яго сёння не цяжарнае новаю культураю. Побач з гэтым нацыянал-камуністычным прыёмам на дрэве культуры прарасцім новыя, самастойныя парасткі, што закумулююць вопыт у с я е папярэдніх традыцый.

Ці можа быць нацыянальнае жыццё рамяством спадчынным? Ты адраджэнне — сам ёсць. Ты арганізатар і натхняльнік свайго адраджэння — і адраджэнне свайго этнасу. Аднак ты не прадаўжальнік, а пачынальнік.

праказаная Алесем Рэзанавам. Здаецца, яна дае адказ на пытанне: што ты? Толькі ідуць. Навошта табе прыдумваць яшчэ і дэкларацыю свайго шляху? Ідзі сабе, ідзі...

Лозунг «нацыянальнага адраджэння» за тры гады з нечым прагалосавання (умоўна беручы за адлік лета 1989 г. — дату Устаноўчага Сойма БНФ «Адраджэнне»), праўдападобна, выгарпаў свае здольнасці ўдзейнічаць на ўсё грамадства. Першапачаткова высунуты сталічнай інтэлігенцыяй перадусім дзеля самоў сябе, гэты лозунг заканамерна перасягнуў межы зацікаўленай супольнасці і — ужо ў форме дзіржаўнай ідэалогіі — пашырыўся

ён заўжды быў розны — і па сацыяльным стане, і па інтэнцыях духу. «Адраджэц» увесь народ бессэнсоўна: у варунках вядомых будзённых праблем гэты рамантычны і, аднак жа, далёкі ад канкрэтнай рэчаіснасці лозунг не кранае ані прыгнечаную высковую інтэлігенцыю, ані прагматычную гарадскую, ані індывідуальна-каласна-гарадскі люмпен. Далёка не ўсе слаі грамадства ў часе сацыяльна-маральнага злому, які фатальна задоўжыўся, можа задаволіць адна толькі мова. Відаль, мова рэч дастаткова элітарная, каб так проста стацца агульным сімвалам выпратавання... Тут дарэчы згадваецца пака-

Юрась ЗАЛОСКА

ПЕРАД ЧЫСТЫМ ЛІСТОМ

Нечаканыя нататкі

Сёння табе няма чаго прадаўжаць. Хіба можна ў літаратурным сэнсе прадоўжыць белсацрэалізм, адпаведную крытыку? Ды з усёго гэтага масіву тэкстаў мы возьмем — дзеля працягу постулу культуры — не так і шмат цытат, разумеючы, што ўсё гэта — часовае, пераходнае; што, скажам, крытычныя працы А.Адамовіча, Р.Бярозкіна і М.Стральцова на шлях культурыагенезу важаць ці не больш, чым бібліятэка планавых прац Інстытута літаратуры. Гэтэ называў літаратуру фрагментарнай, захоўваючай помнікі чалавечага духу ў той ступені, у якой яны былі зафіксаваны пісьмом. «Як мала з таго, што адбылося, запісана!» — укрусе вымаўляе Гётэ...

Такім чынам, ты адно пачынаеш. З нуля, з чыстага ліста. З самога сябе. «Наша Ніва» ў Вільні адноўлена з рэдакцыі, што пачала рабіць выданне перадусім для самоў сябе, а ўжо затым — гісторыі культуры. Усю нашу спадчыну, у тым ліку і І.Канчэўскага, ты будзеш трымаць хіба толькі ў палсвятломасці, у падтэксце, а тэкст мусіць быць твой, абсалютна новы. «Усё ўнікае з нічога», — гэта якраз той выпадак.

Вось формула разумення сябе ў сітуацыі — НЕ ПРАДАЎЖАЛЬНІКІ, А СТВАРАЛЬНІКІ. «Я той, хто шлях і хто па ім ідзе...» — вось формула самае сітуацыі,

на ўсю нацыю. Цяпер у покліча «Адраджэнне» няма адрасата: кажучы гэты лозунг, мы маем на ўвазе кагось іншага, хто побач і хто мусіць адраджацца, — але не сябе. Мы маем на ўвазе народ, беларускі народ... Можна, усё-такі пакінем народ у спакой?

Зрэшты, зразумела, скаль паўнік фантом «народа» і чаму ён заўладарыў у лексісе адраджэння: пры змене ідэалогіі — з камуністычнай на нацыяналістычную ў злавровым сэнсе слова — аніколікі не змянілася, бо не магла так хутка змяніцца, агульна збольшавізаная ментальнасць, у тым ліку і псіхалогія інтэлігенцыі, што хоць і можа зараз пахваліцца эпізодычным вальнадумствам у тыя часы, ды ўсё ж тое вальнадумства было прыстасаваннем да ўсеагульнага бальшавізму. Відаль, падладжаючыся пад «час, век, эпоху», інтэлігенцыя аб'ектыўна губляла нешта сутнаснае ў сябе — здольнасць да незалежнай ад часу дэмакратыі духу духоўную самастойнасць. І цяпер, калі дэмакратыя духу фактычна ўзаконена, інтэлігенцыя працявае па інерцыі ісці ўслед за ідэалогіяй — новай, нацыяналістычнай, якая, незалежна ад такога свайго зместу, ізноў трымае інтэлігенцыю ў заложніках, прымушаючы карыстацца ўсё тым жа збітым паняццем «народ».

Ды народ розны, шматстайны; зрэшты,

зальная эскапада героя апаўдана Андрэя Федарэнкі «Заява»: «Сам гавары ты хоць па-кітайску! Любіш — любі, гаворыш — гавары, а другіх прымушаць не смеіце!» Сітуацыя, у звыклай для аўтара манеры пачата адскрайнай іроніі і самаіроніі: «Ты пераконвай мяне, пераконвай!...», і развітая затым да «голасу рэальнасці»: «Не пераканаў...», — абсалютна рацыянальная.

Гаворыць пра «адраджэнне» ў хаце сваіх бацькоў у мяне не паварочваецца язык — гэтак амаль фізічна адчуваецца недарэчнасць падобных гавяндаў у вёсцы, за 300 кіламетраў ад сталіцы. Ці то «травесцінасць» абстаноўкі выклікае такое пачуццё? А, можа, лозунг «адраджэння» павінен вярнуцца да адрасата — самой інтэлігенцыі? Ці увогуле трансфармавацца ў нешта новае, нязнанае?

Метафара «мужыцкасці» — рахунак інтэлігенцыі, выстаўлены самой сабе. Так канстатуе свой зыходны стан культура, што бярэцца на экзистэнцыйны шлях ад мужыцкасці да чагось. Шлях — да ЧАГО? У варунках шматнацыянальнай культуры Саюза ССР асобная нацыянальная культура выстаўлялася не тое што як экзот, але як самадастатковы і закончаны экзот. Крытэрыяў закончанасці культуры не існавала; можна было запыніцца на любым крытэрыі і ён прымаўся як абсалютны. Напрыклад, «мужыцкасць» беларускай культуры з усімі вышчакуючымі... Хаця які-небудзь прафесар філфака аб'ектыўна займаў у грамадстве арыстакратычную нішу і мусіў аб'ектыўна

рэспектыўных прац — ад Александровіча да Янушкевіча, — тут **проблемы літаратуразнаўства** няма.

Што да Еўропы... У сэнсе інтэграцыі культуры і нацыянальных светапоглядаў панеўрапейзм нічым не лепшы за панславизм ці савецкую шматнацыянальную культуру. Ёсць ты і свет, а нацыянальнасць — прылада сувязі паміж табою і светам. Дзея чаго тут пасрэднікі, нейкія праемежжавыя лучнасці? Ім няма месца і таму яны заўсёды — за кошт твае нацыянальнасці, за **кошт** яе універсальнасці памкненняў ды патэнцыялаў. Тут або — або. Або мы прыстасоўваем сваю культуру да патрэб чалавечага сумаў, або бяром нечужо прыстасаваную культуру і прыстасоўваемся да яе. У другім выпадку нашая культура страчвае ўсялякае рацыянальнае, практычнае значэнне, і служыць адно дзеля таго, каб, прачытаўшы расейскамоўны ці польскамоўны томік якога-небудзь Картасара, ты мог у салодкім драматызме выгукнуць глыбока сваё — «Людзьмі звацца!».

Цяпер дэфініцыя. Літаратуразнаўства — гэта сукупнасць думак пра літаратурныя творы, іх аўтараў і літаратуру ўвогуле.

Нацыянальнае літаратуразнаўства... Гэта як нацыянальная філасофія. Станаўленне апошняй непарыўна звязана са станаўленнем мовы. Гэта ўзаемае станаўленне. Шэкспір Пастэрнака і Шэкспір Гаўрука — два зусім розныя Шэкспіры. І ад таго, што ты перакладзеш на беларускую мову Шэкспіра Пастэрнака, Шэкспіра па-беларуску не з'явіцца. Калі б Гаўрук пераклаў Хайдэгера, можна было б ужо нешта сказаць пра беларускую філасофію. Калі б — Барта, можна было б — пра літаратуразнаўства. Тут усё пачынаецца з мовы, якая ёсць мысленне.

IV.

Мужык для Багушэвіча, Купалы і «Нашай Нівы» — метафара таго становішча, у якім

апынуліся нашыя мова і культура. Ні першы, ні другі, ні трэція не былі «мужыччы» па сутнасці. Інтэлігентнасць іх — Багушэвіча, Лучыны, Гарэшка, Уласава, Багдановіча, Луцкевіча, Канчэўскага — ніяк не стасуецца з «мужычтвам», на глебе якога вырасла лямпен-пралетарская ідэалогія, у рэчышчы якой дагэтуль разглядаюцца іхнія творы. «А хто там ідзе... на нагах у лапцях... на плячах у крыві...» Пачытай гэта вясковому гаспадару дзесь пад Карэлічамі ці пад Шумілінам — і ён паморшчыцца. А ў навукоўца з менскай акадэміі ад гэтых слоў у вачах з'явіцца бляск. Людзьмі звацца! Вясковыя гаспадары, выпускнікі беларускіх вясковых школ ніколі не стануць дэкламаваць тое, што прыніжала б іхнюю годнасць, у тым ліку — нацыянальную.

Я неяк папрасіў аднаго «мужыка» з-пад Мазыра ўгадаць што-небудзь гэткае са школы. І ён прадэкламаваў:

*Усё прайшло, мінула,
Як і не было,
У канцох паснула,
Зеллем парасло...*

Чым яму запомнілася менавіта гэта? Адказ будзе — ад эстэтыкі, а не ад сацыялогіі.

Лапатнасць «Нашай Нівы» стала такой ужо аксіёмай, што перастае давацца. Жылі беднавата, не надта дбаючы пра свой «офіс» і побыт, напэўна ж не вялі прыходна-расходных гросбухаў, жылі спантанна, што з аднаго боку давала перабоі — з «тартоў» на хлебаву (зламаўшую ножку рэдакцыйнай кананцы апісалі на ўсіх усламінах, але ніхто не дадумаўся яе падладзіць, як зрэшты й падмесці лішні раз у памяшканні), а з іншага боку давала пэўную вольнасць творчым натурам не залежаць ад рэгламентаў быту. Пазнейшым навукоўцам гэта давала плён для сацыяльных высноў.

Пішка Гартны пісаў успаміны пра беднасць і запустенне ў памяшканні рэдакцыі, пра пылі і нондзу. Але між іншым заўважаў, што на сценах былі развешаны залатыя старасвецкія рэчы...

«Вечарамі амаль уся віленская інтэлігенцыя збіралася ў цукерні «Зялёны Штраль». Тут, сядзячы за кубкам чорнай кавы, можна было паслухаць Чайкоўскага, Леанкавала, Маснэ ў выкананні квартэта пад кіраўніцтвам вядомага віланчэліста Тхоржа; тут можна было пабачыць цікавых людзей: паэтаў і пісьменнікаў, акцёраў тэатра, жывапісца Рушчыца, карыкатурыста Камілюса, скульптара Янкоўскага; тут часта можна сустрэць Янку Купалу, Змітрака Бядулю, Максіма Гарэшка, Леапольда Родзевіча... ды ці мала каго! Кожная група мела свой асобны столік. У «Зялёны Штраль» не ўсіх пускалі. Для шырокай публікі існаваў «Чырвоны Штраль».

Ні больш ні менш тутарка ідзе пра тагачасную віленскую эліту, у якой «Наша Ніва» займала, як бачым, не апошнія месца. «Я мужык, беларус...» І вось цяпер — увага! Сацыяльны аспект! Я працягну пацятату з усламінаў Паўліны Мядзёлкі: «Памятаю, прыехала да мяне ў Вільню мая маці. Павяла я яе да Штраля. І вось пры ўваходзе мяне прапускаюць як вядоמוму ўжо кліентку, а маме швейцар забараняе ўваход. Чаму? Бо на галаве ў яе, бачыце, не капылош або берэт, як у мяне, а звычайная паркалёвая хустачка... Тады я, пакінуўшы часова матку для дзярэй, увайшла ў залу і зварнулася па лапамогу да сваіх сяброў. Выклікалі самога Штраля — такі скандал яму ўчынілі, што сам пабеда дзярэй, папрасіў у маці прабачэння і правёў яе ў залу».

Гэты кавак вельмі важны для беларускае культуры, для зразумення таго, што з культурай адбудзецца пазней. «А хто там ідзе» пісалася за кубачкам кавы ў элітарнай віленскай рэстарані пад музыку Маснэ. А хто там ідзе — было толькі метафарай беларушчыні!

Сацыялагіцкая нівеліроўка літаратурнай працы, блытае вясковых самавукаў з прафесійнымі літаратарамі. Не добрае з блэгім ці нізкае з высокім, а сацыялогія з эстэтыкай.

Паводле тых крытэрыяў, якія напрацаваны беларускім савецкім літаратуразнаўствам,

Купала нічым не адрозніваецца ад Старога Уласа. І блытаніна цягнуцца да сёння. Гэтак-сама цяжка паводле крытычных інтэрпрэтацый адрозніць, напрыклад, Разанава і Мятлішкага, я ўжо не кажу пра больш блізкія з'явы. Пазэія, што тут скажаш!... «У адным замацованы радзе».

V.

Чытаючы Купалу без кантэксту, культура, зарыентаваная на класіку, пазбаўляе сябе постулу. У межах «мужычкісці» яна вьгчар-пала сябе вельмі хутка, дасягнуўшы пэўнай колькаснай кандыцыі. Якісны артыцып адпачатку быў пастаўлены «ззаду». І таму калі ты пытаешся, якія патрабаванні можна сёння вылучыць да нацыянальнай культуры, я адкажу — ніякіх. Нездзе далёка ад уласнага народа, у забытым людзьмі і Богам зімовым лесе гэты глушыц металычна паўтарае адзін і той танец. І толькі зусім выпадковы паліўнічы залюбеўца раптам гэтай аднастайнай паўтаральнасцю.

Нішто не кліча, не вабіць, не прыцягвае цябе падняцца. Ні выпына разваг, ні шпырыны погляду, ні вечнае жыццё... Што ты спіш, мужычок, дактарок-прафесарок? ... Падыймайся з нізін...

За апошнія 10 гадоў максімум, што можна было зрабіць — гэта праз фанатызм, іронію і скепсіс прыйсці да разумення дасканаласці тых формулаў у іхні час. Багушэвіч, Купала і «НН» аказаліся зусім не такімі лапцюжымі прымітывамі. Прымітывам лічылася беларушчына. Але разуменне гэтага сёння — гэта і ёсць смерць культуры. Наступнікам давядзецца глыбока прадумаць сваю сітуацыю. Што ёсць сёння мова і яе метафарычнае адлюстраванне ў літаратуры? Які ўвогуле характар беларускае культуры, якую мы прыбудоўваем? І — да чаго? Словам, пакуль ты не змяніў ключавыя формулы, нітка будучыні фатальна бяжыць з тваіх рук, а мова фатальна пакідае апошнія свае прыродныя гнезды...

г. Вільня

выпіска са свае самасвядомасці комплекс «мужычкісці». Сацыялагіцкая эстэтыка была непазбежнай: «мужычкісць» сацыяльнага паходжання адмыслова спалучалася са светапоглядам інтэлігента ў першым пакаленні. Дарчы, ніхто такіх падлікаў не рабіў, але, відаць, «першапакаленцы» дасюль пераважаюць у беларускай літаратуры...

Мабыць, ты сапраўды прыспешваеш падзеі. ТАК будзе сапраўды заўтра. Іншая рэч, якія цяглавыя механізмы вымкнуць адрэстаўраваную культуру ў тое заўтра. Шукаючы адказу на гэтае пытанне, нам, здаецца, аніяк не абясціць тэмы элітарнасці ў культуры — і на ўзроўні метафары, і на ўзроўні сацыяльнасці. Калі «Нашу Ніву» (сучасную) перакласці з «тарашкевіцы» на афішыйны правапіс, дык яе элітарнасць пэўна здыфармуецца — гэтак жа, як зынакшыцца ўспрыманне «ЛіМа», выдзенага, дапусцім, у старым правапісе. А ўсё таму, што мы аднолькава тузаемся паміж «элітарнасцю» і «масавасцю», раз-пораз мусова аднаўляючы старыя формулы — грунт, — і адразу пераходзячы на ўзвышэнне, куды цягнем за сабою чытача, разумеючы, што грунт — яшчэ не элітарнасць, а толькі яе пералімова. Паглядзі, як розніцца нашы аўтары — сярод іх і слесары, і прафесары, і хатнія гаспадыні. І — парадокс — яны неяк змяшчаюцца разам на адной паласе... Дзе ты, electis?

Элітарнасць ёсць прылада, што дапасоўвае нацыянальнае (літаратуру, тэатр, кіно і г.д.) да агульналюдскага. Нацыянальнае — а яно ўяўляецца ўсё-такі адмежаванай тэрыторыяй спаміж іншых культурных палеткаў свету — павінна мець такую інстытуцыю, у якой яно перакладалася б на мову людства, і, наадварот, дзе агульначалавечае адаптавалася б да патрэб нацыянальнай культуры. Нацыянальная культура павінна мець паміж сабой і людствам пасрэдніка, які ў дэялогу паію з Светам выконвае функцыю перакладчыка, забяспечвае паразуменне бакоў і захаванне балансу інтарэсаў.

Electis, трэба думаць, узнікае тады, калі дзяржава і грамадзянская супольнасць канчаткова раздуцца па розных полюсах, размяжуюцца. Але пры ўмове, што дзяржава будзе зацкаўлена ўтрымліваць сферу нацыянальнай эліты. Пытанне, ці сама дзяржава створыць гэтую сферу, закладзе адукацыйныя, эстэтычныя, выхаваўчыя і якія іншыя інстытуты элітарнасці, — ці ініцыятыва будзе

зыходзіць з нетраў самаго грамадства. Хутчэй за ўсё, гэта працэс двухбаковых намаганняў.

Рацыя: культура пачынаецца там, дзе канчаецца дзяржава. Дзяржава ўвогуле не той орган, што выпрацоўвае культуру; яна, хутчэй, ахоўнік-забеспячэнец культуратварэння — інстытутаў і акадэміі, пісьменніцтва, тэатра і музыкі і г.д. Паглядзі, амаль усё што-кольвек новае і заўважнае ў культуры апошнім часам узнікае пераважна як плён прыватных альбо напалову прыватных ініцыятыў: ці то адноўленая «НН», ці то фальклорны гурт «Ліцвіны», ці то факсімільныя выданні «Кааперацыйна-выдавецкага таварыства "Адраджэнне"». У сійжме прыватных ініцыятыў, несумнеіна, трэба ўсведамляць і студэнцкія суполкі, рэлігійныя грамады, «Беларускую капэлу». Паўсюль вызначальная роля належыць Асобе: С.Дубаўцу, У.Бербераву, А.Жынікіну, М.Матрунчыку, Ф.Янушкевічу, Я.Паплаўскаму... Розніца паміж справай прыгаданых дзеячаў і Мінкультуры відавочная: калі першыя аднаўляюць, замацоўваюць і распрацоўваюць аўтэнтычную культуру, дык Міністэрства, увогуле спрыяючы ім, ці не большыя сродкі накіроўвае на забеспячэнне г.зв. «патрэб часу», імкнучыся дагалдзіць усім, хто з'яўляецца на мясцовых маскультурных пляцоўках з мэтай «абслугоўваць культурныя запатрабаванні народа». Яшчэ трэба ўзгадаць неабходнасць утрымання традыцыйнай сістэмы клубаў, бібліятэк, хораў, — бо за імі стаяць людзі, жывыя людзі, і іх многа... Так што прыватныя ініцыятывы рэалізуюцца самі па сабе, амаль незалежна ад дзяржавы. Аб'ектыўна, бачачы розніцу паміж зместам і кшталтам прыватных намаганняў у культуры і мерапрыемствамі ўстаноў культуры, трэба прызнаць іх эстэтычную несумяшчальнасць і рознаўзроўненасць. Сведчыць жа гэтая рознасць не пра што іншае, як пра пачатак адсласнення пэўных плыняў культуры ад дзяржаўнага тулава; творчыя магчымасці для выбранах на гэтым шляху неспрадбачаныя.

Гэтакасама наўрад ці створыць культуру формула «дзяржава робіць нацыю». Нацыя — то, магчыма, зарганізоўваецца і такім, дзяржаўным шляхам, але як культура... гэты датквілы, бездапаможны і які нішто ўстойлівы, дасканалы эфір? Гэтая сваячэнная эмананцыя жывога свету (і твайго народа таксама) — ці можа яна стацца магчымай з волі дзяржа-

вы, што наглядае за правільнасцю знешняга жыцця?

Ды не, відаць: на парозе культуры ўладарнасць дзяржавы блякне, канчаюцца яе ўсюдыісныя паўнамоцтвы; тут пачынаюць дзейнічаць іншыя, нябачныя звонку законы, вядзецца ўтоеная ад знешняга вока гульня, у выніку якой ажывае спракаветны фальклор, гучаць па-беларуску шэдэўры сусветнай літаратуры, ну і, вядома, пішунца свае шэдэўры...

Што можа Дзяржава без Культуры? Хіба што, тоячы сваю сутнасцю бездапаможнасць, скарыстаць мову, думкі, эстэтыку суседзіччыні? Аднак у такім разе дзяржава ператвараецца і ў культуртрэгера суседзіччыні...

Калі слесар і прафесар кажуць адныя й тыя ж думкі, грамадства яшчэ няздольнае весці дэялог са знешнім светам, у яго няма каму гаварыць. Такое, аднамернае грамадства ўсім тулавам адкрыта здворнаму свету, пазбаўлена абарончай лінзы, праз якую прапускаюцца праменні зводдаль, каб прадухіліць апёкі... Роль такой грамадска-культурнай лінзы і мусіць выконваць нацыянальная эліта.

Пасля перакладу В.Сёмухам гесэўскай «Гульні шкляных перлаў» мы сапраўды не маем права паўтараць далей формулы Багушэвіча, Купалы, «НН». Прынамсі, мудрасць патрыярхаў ужо не можа задавоільць шалкам. Але да новых формулаў ляжыць шлях. Магчыма, яны яшчэ знаходзяцца ў чэраве культуры і іх немагчыма вымавіць сёння, бо формула — сівверджаная рэчыца культуры, вынік шляху.

Паўтарыўшы ў 1989 годзе Купалу, мы як бы закальчавалі спіраль векавога развіцця культуры — прыйшлі да тае ж кропкі, ад якое ўсцаўся адлік адраджэнства на пачатку стагоддзя. Каб прывязацца да гэтае кропкі, трэба было абавязкова ўзнавіць колішнія формулы.

Акрамя таго, існаванне ў формулах мінуўччыні два-тры галы таму было ці не адзінай спраўнай формай н а ц ы я н а л ь - н а г а і с н а в а н н я. Кажучы «Мова — душа народа», мы найперш прыдавалі сэнс сваёй уласнай мове, бо знаходзілі ў ёй надзейную светапоглядную каардынату, адносна якой вывяраліся крокі з савецчыні. Формулы патрыярхаў нас ніколі не падводзілі; у савет-

чыну нас вяртала грэбаванне тымі формуламі. Хто ў Беларусі робіць рыхтык аднолькавыя газеты? Ды тыя, хто не можа адарвацца ад марфалогіі маскоўскіх, колішніх «цэнтральных» выданняў, што доўгі час выстаўляліся ўзорам журналістыкі. Калі свае запазычаныя думкі адно перакладаюцца на беларускую мову, дык адкуль жа ўзяцца стылёвым адрозненнем паміж большасцю матэрыялаў «Звязды» і, скажам, «Народнай газеты». Ці не з гэтых жа пераў тварыцца міф пра залежнасць Беларусі ад Масквы (як узаемазвяззаныя сасуды: што ў іх, тое — са спазненнем — і ў нас). Вядома, што вызначальная ў прыродзе згаданата міфу не логіка, не знешне-пераканальныя аргументы, а астаткавы рэфлекс асабістай духоўнай залежнасці аўтараў ад Масквы, ад думак маскоўскіх палітыкаў і публіцыстаў, ад суседняй культуры ў рэіне рэшт. І ўсіх іх беларушчына — перакладная, і яна такая і ёсць камяк — цяпатаў Бардзьева, Бабурына і Юры Шаўчука з «ДДТ» (каму хто даспадобы, той выкарыстоўваецца, іптуецца болей).

Рацыянальна процістаяць гэтаму камяку вельмі складана: ён таксама, як мы раней казалі пра дзяржаву, усюдыісны. Застаецца бадай адзіны шлях — лалкаваць іншы, адрозны кшталт мовы, запазычанняў з суседзіччыні...

Існуючы ў аўры Багушэвіча і Купалы, мы, аднак, існавалі і ў свеце няведаным — свеце будучыні. Надзённасць была (як і ёсць такою) для нас несапраўднай, неадпаведнай. Наш нацыянальны ідэал быў і ёсць вынесены за межы цяпершчыны.

А што цяпер?

Цяпер, відаць, уся справа ў хуткасці напрацоўкі новага лексісу культуры, які, набраўшы крытычнай масы, праз нейкі час можа ўдасца новымі формуламі, рацыямі, пытаннямі... Але сёння амаль усе формулы згубілі сугучнасць сітуацыі. Адпаведным і цэласным застаецца хіба толькі ты — той, хто можа казаць і без замацавання ў «радзе», у якім сплішчыліся твае папярэднікі. Такім чынам, ты пачынаеш у адзіночку. Сперад у цябе — незрэалізаваныя пакуль магчымасці; ззаду — камяк неадэкватных памкненняў тваіх папярэднікаў. Каб скарыстаць свой шанец, ты павінен унікнуць камяку і пачаць з чыстага ліста.

Бачыш, як «усё проста»?

— Вольга Мікалаеўна, на сакавіцкім календары ёсць асабліва, жалобная для вашай сям'і дата.

— Трэцяе сакавіка... Пазаўчора было 40 гадоў, як памёр бацька. Дзень ягонай смерці абстрае думкі пра страшныя часы, скалечаныя людскія жыцці, лёс нашай сям'і. Мы ж доўга не ведалі гэтай даты. Не ведалі, што бацька памёр яшчэ ў 53-м, у Бельгіі, ад невылечнай хваробы, зусім самотны, бо якія там былі сябры — асобная размова... Але блізкія родзічы, і асабліва мама, ніколі не хавалі ад мяне праўду пра Міколу Равенскага, чыё імя зусім беспадстаўна, недарэчна трапіла ў спісы «ворагаў народа».

— І трапіла на доўга. Нават сёння, калі

МАЎЧАННЕ БЫЛО НАДТА ДОЎГАЕ...

Наш карэспандэнт гутарыць з артысткай
Акадэмічнага хору Дзяржтэатрадыё Беларусі
Вольгай АЛЯКСЕЕНКАЙ, дачкой кампазітара Міколы РАВЕНСКАГА

«жалезная заслона», здавалася б, разбіта, пра яры талент Равенскага на ягонай радзіме проста не ведаюць. У лепшым выпадку чулі пра яго як аўтара гімна «Магутны Божа». Публікацыя Д. Чарнасавай у «Голасе Радзімы» ды тэлеперадача пару гадоў таму — як выпадковыя промні святла ў цёмным царстве... Вольга Мікалаеўна, вы маглі б расказаць пра свайго бацьку?

— Вам бы да маёй мамы звярнуцца, Яніны Станіславаўны: яна больш раскажа. Ды толькі хварэе зараз... Родам Равенскі быў з Бярэзінскага раёна, там і цяпер у вёсцы Капланцы жывуць дзве мае цёткі. Быў надзвычай адораны музычна, і як усе таленавітыя людзі, слухаў музыку прыроды, ад яе сілкаваўся. Выдатна граў на скрыпцы. У Мінску скончыў рэгентскія курсы, і як таленавітаму музыку яму зрабілі бясплатна падарункам — скрыпку (з якой ён не расставіўся да самай смерці) і накіравалі вучыцца ў Маскву. Маскоўскую кансерваторыю ён скончыў у Іпалітава-Іванова. Пасля смерці бацькі скрыпка прапала. Не думаю, каб землякі, якія кантактавалі з ім у Бельгіі, не ведалі, хто «пазычыў» тую рэліквію...

Да вайны бацька меў нямаля прыцяляў у асяроддзі творчай інтэлігенцыі, але самым лепшым сябрам быў Кузьма Чорны. Маці памытае гэтага надзвычай тонкага, далікатнага, высокай культуры чалавека і выдатнага літаратара. Яна часта згадвае апошнюю літаратурную п'есу, закатаванага ў «родным» канцлагеры. Пасля жудасных дзанаўняў і катаванняў яго адпусцілі на волю. «Янка, — гаворыў ён маме, — каб ты ведала, якія гэта каты!» І раскажаў такія жахі, што ягоная смерць неўзабаве пасля «вызвалення» з засценкаў выглядала, даруйце, заканамернай.

У бацькі быў брат Антон. Вельмі адукаваны чалавек, настаўнік, меў багацейшую бібліятэку — з кнігамі ці не ад часоў Івана Жалівага. Як і многія з тагачасных беларускіх інтэлігентаў ён быў названы «ворагам народа» і расстраляны. Цяпер вядома, што ў Курапатах загінуў. Калі Антона забіралі, старадаўнія кнігі па-верварску знішчылі, стапталі, парвалі. Як брат «ворага», М. Равенскі адрэзу ж адчуў рэпрэсіі на сабе, мала таго: ён пісаў песні на вершы «нацдэмаў» — пазтаў чужоўных, але «няўгодных» для ўлады. Моцным ударам быў арышт зборніка песень на вершы беларускіх пазтаў, выдадзены ў 1922 г., знішчаныя оперы «Браніслава», якую Равенскі стварыў разам з пазтам У. Дубоўкам. Бацьку забаранілі выкладаць у кансерваторыі, выключылі з Саюза кампазітараў, пазбавілі яго ўсякай магчымасці працаваць, і зразумела, што было б далей. Але заклапочаны тым, як пракарміць сям'ю, ён з'ехаў у Чэрвень, уладкаваўся там рэгентам у царкву.

— Служыў Богу ды Музыцы — і больш нікому... Можа, пасля выгнання немцаў яму нічога і не пагражала б?

— Сёй-той каззў, што Равенскага ніхто пасля вайны не чапаў бы: абсалютна чысты быў чалавек, па-за палітыкай. Мала таго: мая зводная сястра Лена, старэйшая дачка Равенскага (першая жонка памерла, мая маці — другая жонка М. Равенскага) была ў групе падпольшчыкаў, паплечніцаю героя Казінца. І гэта, як гаварылі, магло спрыяльна паўплываць на лёс бацькі. Але паводле іншай, і я думаю, зусім слушнай версіі з М. Равенскім бы проста расправіліся, што не паспелі зрабіць да вайны.

На эміграцыі ён разам з іншымі жыў у лагеры для перамешчаных асоб, потым атабарыўся ў Лювене, прыняўшы прапанову працаваць у тамтэйшым універсітэце.

Стварыў вядомы студэнцкі хор, меў многа вучняў, шмат пісаў музыкі; раскажаў, ягоны талент проста эксплуатавалі розныя няздары з ліку сваіх жа... І скрыпкаю потым, як я казала, хось таксама «пакарыстаўся», не разумеючы, што гэта не толькі бясплатная рэліквія для сям'і, але і культурны скарб усёй беларускай нацыі...

— Вольга Мікалаеўна, трагічны лёс бацькі быў для вас не адцягнёна з'явай...

— Сям'я Равенскага апынулася ў становішчы сем'яў «ворагаў народа». Гэта ва ўсім адчуваўся аж да нядаўняга часу. Вось лёс маёй маці. Выйшла замуж за Равенскага, маючы 16 гадоў. Ёй прарочылі вялікую будучыню: мела выдатнае мецэсапрапа на вельмі прыгожым тэмбру, параўнае хіба што з голасам ейнай аднакурсніцы Веранікі Барысенкі. Скончыла толькі І курс кансерваторыі — і ўсё... Пасля вайны ўладкавалася на гарбарны завод. Цяжкая, знясіляваючая праца падарвала здароўе. Маці нават пасаромелася сустрэцца з сяброўкай юнацтва В. Барысенкай, опернай «зоркай», якая так шукала Яніну... Але голас маці ведалі не толькі блізкія: усё наваколле збягалася паслухаць, калі яна пачынала спяваць.

Канечне ж, я ўяўляла сябе спявачкай, бо мела яркі голас — не палічыце нясціпласцю, але што было, тое было... На жаль, дзверы кансерваторыі аказаліся для мяне зачыненымі. Ды што там кансерваторыя! Помню, маладзенькай дзяўчынкай я пазнаёмілася з хлопцамі-курсантам і той запрапіў на вечар танцаў, а мяне проста не пусцілі ў тое вучылішча, як дачку «ворага». «Не тая» біяграфія замінала часцяком...

— І пеўчай кар'еры, так?

— Ніякавата, але раскажу... Наш хор быў з гастролямі ў Маскве, і я зайшла ў інстытут імя Гнесіных, праспявала арны Тоскі. Педагогі раілі-пераканвалі дзе заўгодна здабыць даведку пра тое, што я, маўляў, працую салісткай, і тады мяне змогуць прыняць вучыцца без аніякіх. Ну хто б даў мне такую даведку! Вось так і жыццё прайшло...

— Позна, ды ўсё ж хоча нешта мяняцца. Скончылася замоўчванне імя Равенскага. Вы атрымалі ўжо нямаля інфармацыі пра яго. Вяртаецца ў наш духоўны ўжытак галоўнае: музыка.

— Усё гэта нялёгка даецца... У 1971, здаецца, годзе мая стрыечная сястра, дачка Антона Равенскага, атрымала ліст з Англіі ад далёкай радні — цёткі Тані, якая ў нейкай газеце напаткала знаёмае імя. Заўважыла маю сястру Ніна Равенская — яна салістка тэатра музкамедыі, у гэтай якасці пра яе і пісалі. Цётка пыталася ў яе пра лёс дзяцей Міколы. Так мы даведзіліся і пра бацьку. Я наладзіла перапіску, і шмат чаго мне цётка Таня раскажала. Дарэчы, яна таксама была чалавекам адметным. Доктарка, мела двух сыноў і горача любі-

мага мужа. Муж трапіў у нямецкі палон, яе напалохалі немінучымі рэпрэсіямі як да жонкі «ворага», і разам з дзецьмі яна з'ехала. Пакутавала ў лагеры для перамеш-

Мікола РАВЕНСКІ.

чаных асоб; перавучалася на медыка — савецкі дыплом у Англіі не меў ніякага сэнсу. Вывела ў людзі сыноў, няблага жыла да кону... Але вось трагічны паворот. Муж вызваліўся з палону, вярнуўся дадому... Таццяна, дазнаўшыся пра мужа, парывалася вярнуцца на Беларусь, але самі разумеюць... Мне ж у свой час не дазволілі нават з'ездзіць да яе ў адведкі.

Цяпер кола маіх замежных сувязяў пашырэла. Дый тут з'явіліся людзі, якія шчыра хочуць аднавіць у беларускай культуры імя М. Равенскага. Цяжка гэта. Хоць бы таму, што ў вайну згарэў дом Равенскага з усімі дакументамі, фатаграфіямі. Праўда, здараюцца радасныя нечаканасці. У Васіля Віткі, напрыклад, захаваўся той самы песенны зборнік 22-га года, праз Д. Ц. Чарнасаву я даведлася пра гэта і вельмі, вельмі ўдзячна пісьменніку. З'явіліся ў мяне рэдкія нотныя матэрыялы, з якіх відаць, што шэраг прыгожых беларускіх песень, створаных М. Равенскім, М. Куліковічам-Шчагловым, сёння існуюць пад іншымі вядомымі ў нас прозвішчамі. Маю рукапіс Літургіі для мужчынскага хору, які з прыемнасцю прапаноўваў Кірыле Насаеву, кіраўніку «Уніі», чый нядаўні канцэрт уразіў мяне як мастацкае адкрыццё. Дарэчы, для мяне было ўзрушэннем пачуць калектыў Гродзенскай гарадской капэлы, які запісаў гімн «Магутны Божа», перакладзены для хору і аркестра А. Бандарэнкам. Менавіта гэтак гучаў ён у маім уяўленні.

А мара ў мяне ведаецца, якая? Вярнуць у Мінск усе творы Равенскага, хоць бы ў копіях, з Лонданскай бібліятэкі імя Скарыны. Саматугам гэтага, вядома, не зрабіць, дый не кожны зразумеў бы маю руплівасць, імкненне адродзіць імя бацькі, ачысціць яго ад бруднай палітычнай хлусні. Гэта ж самы дарагі для мяне чалавек, якога я не бачыла, але любіла заўсёды, з маленства.

— Мне давалося слухаць лічаныя творы Равенскага, а ўжо дастаткова, каб зразумець, што гэта не музейная каштоўнасць, а жывая музыка, без якой нібы нешта паказана ў нашай культуры.

— Мама, калі бясплатна, «ловіць» розныя радыёстанцыі. Неяк паслухала з Амерыкі цэлы выдатны канцэрт духоўнай музыкі Міколы Равенскага. Вельмі расхвалалася, а побач не было нікога, хто падзяліў бы ейныя пачуцці. Назаўтра мне расказвала — і я расстроілася.

— Прабачце, Вольга Мікалаеўна, што і я сваімі пытаннямі вас растрывожыла...

— Ды я ўжо крыху «загартавалася», шмат даводзіцца апошнім часам пра ўсё гэта гаварыць.

— Бо надта доўга давалося маўчаць... Дзякуй вам за гутарку. Будзем слухаць 6 сакавіка па радыё першы мемарыяльны канцэрт з твораў Міколы Равенскага.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

АНГНС

У Доме літаратара...

Сёння, 5 сакавіка, адбудзецца вечарына «Паззія, Жанчына і Вясна».

Вечар, прысвечаны 90-годдзю з дня нараджэння Т. Кляшторнага — «Ходзім мы пад месціцамі высокімі...», пройдзе 11 сакавіка.

12 сакавіка — творчы вечар паэта-байнапісца Э. Валасевіча.

Дакументальны фільм «Падарожжа ў краіну Інсіі» (вытворчасць РВТА «Белвідацэнтр», аўтар сцэнарыя В. Лабацэўская, рэжысёр-аператар У. Тамашэўскі) будзе паказаны 16 сакавіка. 17 сакавіка — юбілейны вечар, прысвечаны 95-годдзю з дня нараджэння лётчыка паэта І. Харына.

Акадэмія, прысвечаная 75-й гадавіне Беларускай Народнай Рэспублікі, збірае ўсіх жадаючых 19 сакавіка.

Спектакль паводле апошэсці У. Караткевіча «Свая легенда» у пастаноўцы народнага тэатра чытальнікаў «Жывое слова» можна паглядзець 23 сакавіка.

30 сакавіка — прэм'ера кнігі Р. Баравіковай «Люстэрка для самотнай».

31 сакавіка — вечарына часопіса «Маладосць» з нагоды 40-годдзя.

Усе гэтыя мерапрыемствы пачынаюцца а 18-ай гадзіне. Акадэмія — а 17-ай, 9 сакавіка — а 10-ай гадзіне секцыя перакладу праводзіць сваё пасяджэнне ў Інстытуце замежных моў. Секцыя паззіі збіраецца 18 сакавіка а 15-ай гадзіне. У гэты ж час 23 сакавіка — сумеснае пасяджэнне творчых секцый «Маладая крывіца» і літаратурна-навуковага працэса, 24 сакавіка — сустрэча са школьнікамі, 25 сакавіка — пасяджэнне секцыі літаратуры для дзяцей і юнацтва «Проза на старонках дзіцячых выданняў».

УВАГА

Просім дапамогі

Летась пры Рагачоўскім гарадскім аддзеле адукацыі ўтвораны Краязнаўчы цэнтр, задачамі якога з'яўляецца далучэнне навушчыцаў да вывучэння гісторыі і культуры роднага краю, прапаганда культуры, гісторыі, народных традыцый. У цэнтры працуюць археалагічны, этнаграфічны, літаратурна-краязнаўчы гурткі, гурток геаграфічнага краязнаўства, атрад разведчыкаў вайскавай справы, некалькі турыстычных секцый, фальклорны тэатр, гурток народных промыслаў.

Аднак нам не хапае навуковай, навукова-метадычнай, краязнаўчай літаратуры. Таму звяртаемся да ўсіх, хто піша пра Беларусь, хто папулярна вывучае гісторыю нашай дзяржавы, а таксама да тых, хто мае такую літаратуру, дапамагчы ў наакупленні краязнаўчай бібліятэкі. Чкаем кнігі па адрасу: 247250, Гомельская вобласць, г. Рагачоў, вул. Леніна, 50, Краязнаўчы цэнтр.

А. ЛЕЯКІН,
намеснік дырэктара
Рагачоўскага краязнаўчага цэнтара.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-25-25; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Аляксандр МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел вывучэння мастацтва і аховы помнікаў: Пётр ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Юрась ЗАЛОСКА — 33-19-85; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтара публікацыі.

Нумар падпісаны ў друку 4.3.93 у 18.10

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОВ
(нам. галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА,
Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Барыс
ПЯТРОВІЧ (адказны сакратар), Юрась СВІРКА.

Індэкс 63856
Тыраж 15.000

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

ЛІМ

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І
РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».